

**T.C.
POLİS AKADEMİSİ
TRAFİK ENSTİTÜSÜ
ULAŞIM GÜVENLİĞİ VE YÖNETİMİ ANABİLİM DALI**

**ENERJİ NAKİL HATLARININ GÜVENLİĞİ
BAĞLAMINDA SURİYE'DEKİ PKK\PYD TERÖR
ÖRGÜTLERİNİN ULAŞIM GÜVENLİĞİNE ETKİSİ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
Tuğba ÇAKIROĞLU**

**DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi Hasan Sencer PEKER**

ANKARA - 2022

T.C.
POLİS AKADEMİSİ
TRAFİK ENSTİTÜSÜ
ULAŞIM GÜVENLİĞİ VE YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

ENERJİ NAKİL HATLARININ GÜVENLİĞİ
BAĞLAMINDA SURİYE’DEKİ PKK\PYD TERÖR
ÖRGÜTLERİNİN ULAŞIM GÜVENLİĞİNE ETKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Tuğba ÇAKIROĞLU

DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi Hasan Sencer PEKER

ANKARA - 2022

ONAY

Tuğba ÇAKIROĞLU tarafından hazırlanan “Enerji Nakil Hatlarının Güvenliği Bağlamında Suriye’deki PKK\PYD Terör Örgütlerinin Ulaşım Güvenliğine Etkisi” başlıklı bu çalışma, [07 Kasım 2022] tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda (oybirliği / oyçokluğu) ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından [Ulaşım Güvenliği ve Yönetimi Anabilim] dalında [Yüksek Lisans] tezi olarak kabul edilmiştir.

[İmza]

...

[Prof. Dr Taşkın DENİZ] (Başkan)

[İmza]

...

[Dr. Ozan KAVSIRACI]

[İmza]

...

[Dr. Hasan Sencer PEKER] (Danışman)

TELİF HAKLARI BEYANNAMESİ

TRAFİK ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yol ve yardıma başvurmaksızın yazdığımı, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlardan her seferinde yollama yaparak yararlandığımı belirtir; bunu şerefimle beyan ederim.

Enstitü veya başka herhangi bir mercii tarafından belli bir zamana bağlı kalmaksızın, tezimle ilgili bu beyana aykırı bir durumun tespit edilmesi durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara katlanacağımı bildiririm.

Tarih.../.../...

İmza

Tuğba ÇAKIROĞLU

COPYRIGHT DECLARATION

I hereby declare that this Master's Thesis has been written by myself in accordance with the academic rules and ethical conduct. I also declare that all materials benefited in this thesis consist of the mentioned resources in the reference list. I verify all these with my honor.

Date .../.../....

Tuğba ÇAKIROĞLU

Signature

ÖNSÖZ

Günümüzde küresel enerji politikaları, çoğunlukla petrol ve doğal gaz tarafından belirlenmektedir. Bu politikaların temelini şekillendiren bölgeler ise rezervler açısından en büyük pay sahibi olan Orta Doğu, Orta Asya ve Hazar Bölgesi'dir. Özellikle Orta Doğu Bölgesi, Türkiye'ye kara sınırı olması ve jeopolitik konumu gereği yakın olmasıyla önem arz etmektedir. Petrol ve doğal gaz üreticileri için stratejik açıdan önemli olan Türkiye, enerji piyasasına aday ülkelerden biridir. Özellikle petrol ve doğal gaz rezervlerinin sınırlı seviyede olması, gelecek için de enerji talebinin planlananın dışında değişiklik göstereceği düşünülmektedir. Bugün, petrol savaşları olarak tanımlanabilecek Körfez veya Afganistan Krizleri göstermektedir ki enerjinin endüstri ihtiyacı olmasının yanında çok büyük bir uluslararası bağımsızlık tarafı da vardır. Ülke politikalarında enerji, başrolü oynamaktadır. Enerjinin jeopolitik algısının değişmesi sonucunda tüketici konumunda bulunan ülkelerin iki temel kaygı taşıdığı görülmektedir: Birincisi kaynak milliyetçiliği, ikincisi ise enerji terörüdür. Kaynak milliyetçiliğinde ulusal enerji sektörleri üzerinde otoriteye sahip olan devletlerin, enerji politikalarını devletçi bir bakış açısıyla (piyasa dışı veya siyasi içerikli politikalar) sürdürmeleri anlaşılmaktadır. Enerji terörü kavramı ise tüketici ülkelerin kritik enerji altyapılarını (boru hatları, enerji terminalleri, petrol, LNG, enerji santralleri vb.) hedef alan saldırılar ile karşı karşıya kalmaları durumunu ifade etmektedir. Bu tür saldırıların enerji altyapıları üzerindeki riskleri arttırdığı da söylenebilir. Enerji güvenliği denildiğinde enerjiyi ithal eden ülkeler için "enerji arz güvenliği", enerjiyi ihraç eden ülkeler için "enerji talep güvenliği", geçiş ülkeleri için ise "enerji geçiş güvenliği" ön plana çıkmaktadır. İhtiyacından daha az enerji üreten ülkelerin enerjilerini ithal etmek zorunda kalmalarından dolayı "enerji arz güvenliği", ihtiyacından daha fazla üretim yapan ülkeler için de "enerji talep güvenliği", ayrıca geçiş güzergâhında bulunan ülkeler için ise bu konu "enerji geçiş güvenliği" konularında önemli olmaktadır. Bu çerçevede enerji güvenliği, çok boyutlu şemsiye bir kavram olarak nitelendirilmektedir. Bilimsel sürecin hazırlanmasında desteklerini esirgemeyen danışman hocam Sayın Doktor Öğretim Üyesi Hasan Sencer PEKER'e, Prof. Dr. Taşkın DENİZ'e ve Doktor Öğretim Üyesi Ozan KAVSIRACI'ya, son olarak değerli AİLEM'e canı gönülden teşekkür ediyorum.

ÖZET

T.C.

Polis Akademisi

Trafik Enstitüsü

Ulaşım Güvenliği ve Yönetimi Anabilim Dalı

Enerji Nakil Hatlarının Güvenliği Bağlamında Suriye'deki PKK\PYD Terör

Örgütlerinin Ulaşım Güvenliğine Etkisi

Hazırlayan: Tuğba ÇAKIROĞLU

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Hasan Sencer PEKER

2022, 127 sayfa

Ülkelerin ekonomik kaynaklarından biri de enerji ve enerji kaynaklarıdır. PKK\PYD ve DEAŞ gibi terör örgütleri, Türkiye'deki enerji kaynaklarına ve enerji nakil hatlarına gerçekleşen terör eylemlerini ve saldırılarını aralıklarla artırmaya devam etmektedir. Terör faaliyetlerine özellikle 2000'li yılların başından itibaren başladığını ve bu faaliyetler üzerinde Türkiye'nin transit ülke konumunu zayıflatmak, ülkeyi ekonomik düzeyde daraltmak ve uluslararası arenada ülkeye karşı duyulan güveni kırmak gibi hedefler belirlendiğini söyleyebiliriz. Enerji kaynaklarının nakil edilmesindeki (petrol ve doğal gaz) önemli olan unsur, güvenliktir. Enerji nakil hatlarını hedef alan terör faaliyetleri enerji arz güvenliğini etkileyen tehditler arasındadır. 2008 yılında BTC Boru Hattı'na gerçekleşen saldırının ülkemizdeki enerji altyapılarına ciddi hasar verdiği görülmüştür. PKK çözüm süreciyle azalması düşünülen saldırıların aksine terör örgütü faaliyetlerinde enerjinin altyapılarını hedef alarak devam ettiği görülmektedir. Terör saldırıları, Türkiye'nin güvenli bir enerji nakil hattı güzergâhı olma amacına darbe indirmektedir.

Zaman içerisinde değişen güvenlik kavramı, enerjiyle ilişkilendirilerek Türkiye gibi enerjide dışa bağımlı olan ülkeler için kritik bir öneme ulaşmıştır. Enerji güvenliği kavramı; kaynakların kesintisiz, güvenilir, makul ve ekonomiye zarar vermeyecek düzeyde elde edilmesini karşılamaktadır. Enerjinin güvenliği yol kullanımı açısından oldukça önemlidir. Türkiye, doğu-batı arasında kurulan enerji

nakil hatlarıyla kaynakların iletilmesinde kritik öneme sahip bir ülke durumundadır. Bu önemle birlikte Türkiye'nin enerjiye erişim ve enerji kaynaklarının uluslararası pazarlara ulaştırılması konusundaki rolü de değişmiştir.

1980'li yıllarla birlikte Türkiye, Partiya Karkeren Kurdistan-Kürdistan İşçi Partisi (PKK) isimli örgütle mücadele içerisindedir. Çeşitli amaçlara yönelik faaliyetler gerçekleştiren örgüt, özellikle 2000'li yıllarla birlikte enerji iletim kanallarını hedef alır hale gelmiştir. Önceki zamanlarda örgütün enerji altyapılarını hedef alan saldırıları varsa da bu alandaki faaliyetlerinin stratejileri geçmişe kıyasla farklılaşmaya başlamıştır. Bu faaliyetler başlangıçta bütün boru hatlarını hedef almıştır. Sonraki süreçlerde ise çok uluslu şirketlerin ortak olduğu hatlara bu eylemlerin azaldığı ve sıklıkla iki ülke arasında (Irak-Türkiye vb.) kaynak ulaşımını sağlayan boru hatlarına gerçekleştiği görülmektedir.

Terör saldırıları, enerjinin güvenli bir şekilde taşınmasına engel olmaktadır. Ayrıca transit taşıma güzergâhları açısından uluslararası enerji güvenliğine de yadsınamayacak düzeyde zarar vermektedir. Bunun yanı sıra Türkiye'nin çevresindeki zengin petrol ve doğalgaz kaynaklarını dış pazarlara ulaştırma açısından da sahip olduğu konumu tehdit etmektedir.

PKK\PYD-KCK\YPG ve DEAŞ terör örgütlerinin şehir merkezlerinde ve kırsal alanlarda başarısızlık yaşaması, enerji nakil hatlarının petrol ve doğal gaz giriş-çıkış hattına karşı saldırılarını artırmıştır. Türkiye, enerjinin üretimden dağıtım noktasına ulaştırılmasına kadar transit geçiş ülkesi olma özelliğine sahiptir. Enerji güvenliği, enerjinin talep edilmesinde ve arzında önemli konumdur. Enerji hatlarında doğabilecek herhangi bir sıkıntı, teknolojik kaynaklı olabilmekte ya da siyasi ve ekonomik alanda gerçekleşebilmektedir. Enerji hattında oluşan sıkıntı, enerji güvenliğini bu anlamda olumsuz etkilemektedir.

Enerji kaynağı olan ülkelerin enerji nakil hattına (Suriye, Irak ve İran) saldırılar yapılmaktadır. Enerji güvenliğine yönelik tehditler sürekli artmakta ve bu tehditler yenilenmektedir. Dünya genelinde sürdürülebilir kalkınma ve toplumsal refahın anahtarı olan enerji ve ona duyulan talep, 20. yüzyılın başından beri devletlerin önemli bir sorunu haline gelmektedir. Türkiye'nin güzergâhı ve komşu ülkelerle diplomatik bağını değerlendirmek, yeni rezerv bölgeleri tespit etmek,

Türkiye'nin enerji kaynaklarına özellikle de yenilenebilir enerji kaynaklarına önem vererek stratejik konumunun avantajını kullanması ve enerji dağıtım merkezi olması gibi unsurlar bu çalışmada ortaya konulan önemli başlıklardandır. Yapılan bu tez çalışmasında enerji, enerji nakil hatları, enerji güvenliğine karşı saldırılar, tezin ana konusunu oluşturan petrol ve doğal gaz, Türkiye'nin enerji raporu, enerji güvenliğinde siyasilerin temaları ve hukuka uygunluğu, PKK\PYD-KCK\YPG ve DEAŞ terör örgütlerinin tehdit ve saldırıları incelenerek literatüre katkı sağlanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Enerji, Ulaşım, Güvenlik, Enerji Nakil Hatları, PKK, Terörizm

ABSTRACT

Turkish National Police Academy

Institute of Traffic

Department of Transportation Security and Management

The Effect of PKK\PYD Terrorist Organizations in Syria on Transportation

Security in the Context of the Security of Energy Transmission Lines

Tuğba ÇAKIROĞLU

Master's Thesis

Supervisor: Assist. Prof. Hasan Sencer PEKER

2022, 127 pages

One of the economic resources of countries is energy and energy resources. Terrorist organizations such as PKK/PYD and DAESH continue to increase their terrorist acts and attacks on energy resources and power transmission lines in Turkey at intervals. We can say that terrorist activities started especially from the beginning of the 2000s, and targets such as weakening Turkey's transit country position, shrinking the country economically and breaking the trust in the country in the international arena were determined. The most important factor in the transportation of energy resources (oil and natural gas) is security. Terrorist activities targeting energy transmission lines are among the threats affecting energy supply security. It has been observed that the attack on the BTC Pipeline in 2008 caused serious damage to the energy infrastructures in our country. Contrary to the attacks that are thought to decrease with the PKK solution process, it is seen that the terrorist organization continues its activities by targeting the energy infrastructures. Terrorist attacks deal a blow to Turkey's aim of being a secure energy transmission route.

The concept of security, which has changed over time, has reached a critical importance for countries that are dependent on foreign energy, such as Turkey, by being associated with energy. The concept of energy security; It meets the uninterrupted, reliable, reasonable and economical way of obtaining resources. Energy security is very important for road use. Turkey is a country of critical importance in the transmission of resources with the energy transmission lines established between the east and the west. With this importance, Turkey's role in

accessing energy and delivering energy resources to international markets has also changed.

In the 1980s, Turkey was in a struggle with the organization called Partiya Karkeren Kurdistan-Kurdistan Workers' Party (PKK). The organization, which carries out activities for various purposes, has become targeting energy transmission channels, especially with the 2000s. Although the organization had attacks targeting energy infrastructures in the past, the strategies of its activities in this field have begun to differ compared to the past. These activities initially targeted all pipelines. In the following processes, it is seen that these actions have decreased to the lines where multinational companies are partners, and they are mostly realized to the pipelines that provide resource transportation between the two countries (Iraq-Turkey etc.).

Terrorist attacks hinder the safe transport of energy. In addition, it causes undeniable damage to international energy security in terms of transit transportation routes. In addition, it threatens Turkey's position in terms of transporting the rich oil and natural gas resources around it to foreign markets.

The failure of PKK\PYD-KCK\YPG and DEASH terrorist organizations in city centers and rural areas has increased their attacks against the oil and natural gas input-output lines of energy transmission lines. Turkey has the feature of being a transit country for energy from production to distribution point. Energy security plays an important role in the demand and supply of energy. Any trouble that may arise in power lines can be of technological origin or take place in the political and economic field. The trouble in the power line negatively affects energy security in this sense.

There are attacks on the energy transmission lines of countries with energy sources (Syria, Iraq and Iran). Threats to energy security are constantly increasing and these threats are renewed. Energy and the demand for it, which is the key to sustainable development and social welfare throughout the world, has been an important problem of states since the beginning of the 20th century. Factors such as evaluating Turkey's route and diplomatic ties with neighboring countries, identifying new reserve regions, using the advantage of Turkey's strategic position by giving

importance to energy resources, especially renewable energy resources, and being an energy distribution center are among the important topics put forward in this study. In this thesis study, energy, energy transmission lines, attacks against energy security, oil and natural gas, which is the main subject of the thesis, Turkey's energy report, political contacts in energy security and compliance with the law, PKK\PYD-KCK\YPG and DEASH terrorist organizations' threats It has been tried to contribute to the literature by examining the attacks and attacks.

Keywords: Energy, Transportation, Security, Power Lines, PKK, Terrorism

ENERJİ NAKİL HATLARININ GÜVENLİĞİ BAĞLAMINDA SURİYE’DEKİ PKK\PYD TERÖR ÖRGÜTLERİNİN ULAŞIM GÜVENLİĞİNE ETKİSİ

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ONAY	II
TELİF HAKLARI BEYANNAMESİ.....	III
COPYRIGHT DECLARATION	IV
ÖNSÖZ.....	V
ÖZET.....	VI
ABSTRACT	IX
İÇİNDEKİLER	XII
KISALTMALAR LİSTESİ.....	XV
TABLolar LİSTESİ.....	XVI
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	XVII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ENERJİ NAKİL HATLARI VE GÜVENLİĞİ

1.1. ENERJİ VE ENERJİ DİPLOMASİSİ.....	4
1.2. ENERJİ GÜVENLİĞİ.....	6
1.3. ENERJİ GÜVENLİĞİNİN BOYUTLARI	11
1.3.1. Ekonomik Boyut.....	11
1.3.2. Siyasi Boyut	13
1.3.3. Coğrafi Boyut	14
1.3.3.1. Hazar Petrolleri ve Enerji Nakil Hatları.....	15
1.3.3.2. Güney Sınırları (Suriye-Irak-İran) ve Enerji Nakil Hatları.....	18
1.4. ENERJİ NAKİL HATLARI VE PETROL ARAMA ŞİRKETLERİ	25
1.4.1. Enerji Nakil Hatlarına Yönelik Tehditler	28

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN ENERJİ GÜVENLİĞİ VE ENERJİ NAKİL HATLARINA YÖNELİK TEHDİTLER

2.1. TÜRKİYE’NİN ENERJİ ÜRETİMİ VE TEDARİKİ	32
2.2. TÜRKİYE’NİN ENERJİ SEKTÖRÜ VE KURUMSAL YAPILANMASI. 36	
2.2.1. Türkiye’nin Kurumsal Yapılanması	38
2.2.1.1. TPAO (Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı).....	38
2.2.1.2. Boru Hatları ve Petrol Taşıma	40
2.3. TÜRKİYE’NİN DÂHİL OLDUĞU BORU HATTI PROJELERİ	41
2.3.1. Bakü-Tiflis-Erzurum Hattı	42
2.3.2. Türkiye-Yunanistan Boru Hattı	43
2.3.3. Türkmenistan-Türkiye-Avrupa (Trans-Hazar) Boru Hattı	44
2.3.4. Mavi Akım Projesi	45
2.3.5. İran-Türkiye-Avrupa (ITE) Boru Hattı	45
2.3.6. NABUCCO Projesi	46
2.3.7. TANAP Projesi.....	47
2.3.8. Türk Akımı	48
2.4. TÜRKİYE’NİN DÂHİL OLDUĞU PETROL BORU HATTI PROJELERİ	50
2.4.1. Kerkük-Yumurtalık Ham Petrol Boru Hattı (Irak-Türkiye Ham Petrol Boru Hattı)	51
2.4.2. Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı	52
2.5. TÜRKİYE’NİN ENERJİ GÜVENLİĞİ VE ENERJİ KAYNAKLARINA YÖNELİK TEHDİTLER	54
2.5.1. Suriye-Irak-İran Alanının Enerji Kaynakları Bakımından Durumu	55
2.5.2. Türkiye’nin Petrol ve Doğal Gaz Ulaşım Hatları	62
2.5.3. Türkiye’nin Suriye-Irak ve İran Eksenli Enerji Güvenliği	67
2.5.4. Enerji ve Ulaşım Hatlarının Güvenlik Sorunları.....	68
2.5.4.1. Enerji ve Ulaşım Güvenliği Açısından Suriye’de Terörle Mücadelenin Önemi.....	75

2.5.4.2. PKK/PYD Örgütlerinin Enerji Ulaşım Güvenliği Açısından

Tehdit ve Eylemleri 82

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

**ENERJİ VE ULAŞIM GÜVENLİĞİ SORUNLARININ HUKUKİ,
SİYASİ, ASKERİ VE EKONOMİK BOYUTLARI**

3.1. HUKUKİ VE SİYASİ BOYUTU	85
3.1.1. Uluslararası Hukuk Kurallarına Başvurma	86
3.1.2. İkili Siyasi Görüşmeler	89
3.2. ASKERİ BOYUTU	101
3.2.1. Misilleme	101
3.2.2. Zararla Karşılık	102
3.3.1. Ekonomik Boyutu ve Ambargolar	104
SONUÇ.....	108
KAYNAKÇA	113
ÖZGEÇMİŞ.....	127

KISALTMALAR LİSTESİ

A.G.M	: Adı Geçen Makale
AB	: Avrupa Birliği
BOTAŞ	: Boru Hatları ve Petrol Taşıma Şirketi
BTC	: Bakü, Tiflis, Ceyhan
C	: Cilt
DAEŞ	: Devlet'ül Irak ve Şam
Der	: Derleyen
EUROSAT	: Avrupa İstatistik Ofisi
IEA	: Uluslararası Enerji Ajansı
IKBY	: Irak Kürt Bölgesel Yönetimi
ITB	: Irak Türkiye Petrolleri Boru Hattı
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsü
Km	: Kilometre
LNG	: Sıvılaştırılmış Doğal Gaz
LPG	: Sıvılaştırılmış Petrol Gazı
MTA	: Maden Tetkik Arama
NATO	: Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü
OAPEC	: Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Örgütü
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Teşkilatı
PKK	: Kürdistan İşçi Partisi
PYD	: Demokrat Birlik Partisi
TANAP	: Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı
TAP	: Trans Adriatic Doğalgaz Boru Hattı
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TEK	: Türkiye Elektrik İletim Şirketi
TPAO	: Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı
TPPD	: Türkiye Petrolleri Petrol Taşıma Şirketi
TSKB	: Türkiye Sina-i Kalkınma Bankası
YY	: Yüzyıl

TABLÖLAR LİSTESİ

	Sayfa
Tablo 1.1: Orta Doğu Ülkelerinin Petrol ve Doğalgaz Rezerv Durumları.....	19
Tablo 1.2: Orta Doğu Ülkelerinin Petrol ve Doğalgaz 2020 Yılı Rezerv Durumları	19
Tablo 2.1: PKK\PYD ve DEAŞ Örgütlerinin Petrol ve Doğal Gaz Boru Hatlarına Terör Saldırıları.....	83

ŞEKİLLER LİSTESİ

	Sayfa
Şekil 2.1: 2019 Yılında Bölgeler Açısından Dünyaca İspatlanmış Petrol Rezervleri	37
Şekil 2.2: Türkiye'nin Dâhil Olduğu Doğal Gaz Boru Hatları.....	42
Şekil 2.3: TANAP Projesi Haritası.....	48
Şekil 2.4: TürkAkım Projesi Haritası	50
Şekil 2.5: Kerkük-Suriye Arasında Döşenen İlk Petrol Boru Hattı Projesi.....	51
Şekil 2.6: Türkiye Ham Petrol ve Doğalgaz Boru Hatları Haritası	54

GİRİŞ

Ulaştırma sektörünün amaçlarından biri talep edilen ürünün hızlı şekilde karşılayarak tüketiciye iletmek ve ekonomik olarak ülkeye katkı sağlamaktır. Sektörel faaliyetlerin hedefi, üretim esnasında çevre bilincinin şuuruyla hareket etmektir. Bu anlamda ekonomik ve sosyal hizmet standardını uluslararası güvenlik unsurlarının statüsünde yerine getirmiş olmak, ulusal güvenlik unsurlarını yerine getirecek şekilde çevre dostu olmak koşuluyla gerçekleştirmektedir. Çağın ulaşım teknolojilerini takip ederek uluslararası kurallar ve politikalara uygun olarak herhangi bir aksama yaşanmadan enerji kaynaklarının nakil edilmesi sağlanmaktadır (Aydemir, 2015:1). Bir ülkenin ekonomik alanda büyümesinde önemli bir unsur olan hizmet sektörü, ulaşımdır. Ulaştırma; malların, hizmetlerin ve insanların bir yerden başka bir yere taşınmasını kolaylaştıran veya bir hattı, nesneyi yerine ulaştırmayı kolaylaştıran araçlardandır (Saatçioğlu, 2006:9). Ulaşım sektörü, karayolu (boru hattı), havayolu, denizyolu ve demiryolu olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır.

Boru hattı ulaştırması, toplumsal ve ekonomik gelişmenin temelinde yer alan enerji ihtiyacının temini için ülkelerin ticari anlaşmalar yaptığı, aynı zamanda terör örgütlerinin kontrol merkezi olması için ele geçirmeye çalıştığı ve kullanabilecek enerji kaynaklarının tamamen doğru iletiminin sağlandığı, petrol ürünleri ve doğalgaz kaynaklarının devasa boru hatları ile taşınması olarak tanımlanmaktadır (Zengin ve Esedov, 2009:98).

Boru hattı ulaşımı, ülkelerle ilişkilerin kurulması için mal girdi ve çıktılarının (petrol ve doğal gaz) ülkeler arası sözleşme, ikili temaslarla, sürecin devamlılık arz etmesi, ulaşım sektöründe yeni iskân alanlarının belirlenmesi ve mevcutta var olan tesislerin geliştirilerek onarılması gibi diğer sektörlerle olan iktisadi, ekonomik, siyasi ve hukuki gerekleri açısından önemli bir yere sahiptir (Deniz, 2016:137). Ulaştırma sektörünün amaçlarından biri de ulaşım da güvenlik önlemleri olarak ulusal ve uluslararası alandaki güvenlik gereklerini yerine getirmek ve oluşturulan güvenliği artırarak yol güvenliğini sağlamaktır (Aydemir, 2015:42).

Enerji sektörünün seyrini değiştiren unsur, petrolün kullanımıdır. 19. yüzyılın sonlarından itibaren petrolün aktif bir biçimde savaş gemilerinde ve ticaret gemilerinde kullanılmaya başlanması, petrolün yapısında az da olsa bulunan

“tolüenin” patlayıcısının üretim alanında aktivite edilerek her alanda kullanılabileceğinin anlaşılması üzerine petrol stratejik bir önem kazanmıştır (Serin, 2009:4). Petrolün savaşta üstünlük kurmak amacıyla kullanılması I. ve II. Dünya Savaşları devam ederken ülkeler tarafından petrol kullanımının başka tarafını da göstermiştir. 20. yüzyıl çağı, petrolün bir diplomasi dili olarak ülkeler tarafından keşfedildiğini ve ekonomik ilişkilerin kurularak siyasi bir önem kazanacağını açıkça göstermiştir. Petrol açısından zengin olmak için ülkelerin yeni arayışlara girmesi, sömürgecilik dalgalanması adı altında kendini göstermiştir. Sömürgecilik, Orta Çağ’ın son zamanlarından başlayarak ülkeleri kendine hızla dahil etmiştir (Pamir, 2008:3).

Yapılan araştırmalarda 2030 yılında doğal gaz ve petrol kaynaklarının küresel olarak değerli olacağı öngörülmektedir. Emisyon hedefleri arttıkça ve sıkılaştıkça doğal gazın payı da artacaktır. Doğal gaz santralleri, 20. yüzyılın sonrasında tedarikçi durumunu da geçecektir. Bunun nedeni tedarik ettiği kaynakların yenilenebilir enerji santralleri olmasıdır. Santrallerin tamamlayıcı durumunda olması, kömür ve nükleer santrallerin yerini alabilecek seviyeye çıkarılmasıdır. 2030 yılında enerji kaynakları olan petrol ve doğal gazın yerini sağlamlaştırarak yenilenebilir enerji kaynakları ticari anlaşmalarında hedefi olacaktır. Doğal gaz ve petrol, bütün sektörlerde önemli bir yakıt olarak kullanılacaktır. Oluşabilecek ani veya planlanmış siyasi kriz yaşanması durumunda ise üretimin doğal gaz aracılığıyla artış göstermesi enerjinin maliyetini yükseltecek, doğal gaza olan talep üzerinde artan fiyat endeksine göre düşüş yaşayacak ve yerini yenilenebilir ve geleneksel enerji kaynaklarına bırakacaktır (Bekkeheinen vd., 1999:95).

Enerjinin verimli kullanılması, enerji kaynaklarına yönelik projelerin orta ve uzun vadeli planlanarak faaliyete geçirilmesi, enerjiye yönelik hedeflerin sağlıklı oluşturulması enerji kaynaklarının kullanımında önem kazanmaktadır. Enerji arz güvenliğinin sağlanmasında nakil hatlarının güvenliği ve güvenilir geçiş sistemleri, Türkiye’nin batı ve doğu koridorunda ekonomik ve siyasi düzeyde önem arz etmektedir (Erkan, 2015:1).

Bu çalışmada boru hatlarının enerji güvenliği açısından önemi ve bunlara yapılan terör saldırılarının etkileri, Türkiye’nin sınır hatlarında terör örgütü

üyelerinin temizlenmesi adı altında ama görünmeyen tarafında enerji savaşları sebebiyle sınırın muhafaza edilmesi, Türkiye'nin güvenliği üzerindeki ikili ve çoklu siyasi temasların dış politikada bazı anlaşmaları beraberinde getirmiş olması, uzlaşının sağlanmadığı zamanlarda tatbikatın düzenlenmesi konuları ele alınmıştır.

Bu tez çalışmasının birinci bölümünde enerji, enerji diplomasisi, enerji nakil hatları ve enerji güvenliği ele alınarak değerlendirilmiştir. İkinci bölümünde Türkiye'nin enerjisi, enerji güvenliğine bakış açısı ve müdahaleleri, enerji nakil hatlarına yönelik tehditler ele alınmıştır. Çalışmanın son bölümünde ise enerji ve ulaşım güvenliği sorunlarının hukuki, siyasi, askeri ve ekonomik boyutları ele alınarak dış politikada PKK\PYD ve DEAŞ terör örgütlerinin gerçekleştirmiş olduğu saldırılar karşısında ülkelerin siyasi tavrı ve hukuki boyutları ele alınmıştır.

Araştırmada nitel araştırma yöntemleri kullanılmış olup veri toplama aracı olarak da yerli literatüre katkı yapan konuya ilişkin kanun, kitap, makale, mahkeme kararları ve akademik lisansüstü çalışmalardan elde edilen bilgiler tamamen özgün bir biçimiyle kullanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ENERJİ NAKİL HATLARI VE GÜVENLİĞİ

1.1. ENERJİ VE ENERJİ DİPLOMASİSİ

Enerji, dünya düzeni içerisinde önemi artarak devam eden konuların içerisinde yer almaktadır. Sanayi alanındaki gelişmeler ve devam eden teknolojik faaliyetler, var olan diplomasi trafiğinin gündemine enerji kaynaklarını getirmiş ve güvenli ulaşım ağının ticari temaslarda kullanılabilir düzeye getirilmesinde önemli rol oynamıştır.

Enerji diplomasisi, devletlerarası ilişkilerde hassas bir öneme sahiptir. Enerji diplomasisi, bir devletin veya şirketin enerji kaynakları ve enerji pazarı arasında menfaatini gözettiği fikir ve eylemlerin toplamıdır (Deniz, 2014:29). Diplomasinin ve uluslararası ilişkilerin seyrini değiştiren başlıklar arasında yer alan enerji, devletlerin ekonomik değişimlerinde de stratejik bir önem arzeder. Enerji arz güvenliğinin güçlendirilmesi, öngörülebilir piyasa koşullarının tesis edilmesi, yerli ve yenilenebilir kaynakların kullanılması temelinde hareket eden Türkiye, ekonomik adımlarını güçlendirme üzerinde çalışmaktadır. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nın önceliklerinden biri de "Milli Enerji ve Maden Politikası" sınırları içerisinde milli enerjinin üretilerek dağıtımını çeşitlendirmek, enerji dağıtım güvenliğimizin temeline uygun olacak şekilde enerji faaliyetini uygulamak, enerjiyi halkın ucuz kullanımını çoğaltacak bir öge olarak kullanmaktır. Türkiye, coğrafi konumu itibarıyla zengin enerji kaynaklarının yer aldığı bölgeye yakın bir konumdadır. Türkiye, jeopolitik konumunun getirdiği avantajların farkındalığı ile halkına ve bölgeye karşı sorumluluk bilinciyle hareket etmektedir. Türkiye, salt coğrafi konumu ile değil bunun yanında bölgesinde güvenli bir enerji aktörü konumundadır. Yakın coğrafyadaki kaynakların önce Türkiye'ye ardından dünya piyasasına kazandırılması, kapsamlı bir enerji diplomasisinin varlığını gerekli kılmaktadır. Türkiye, Asya ile Avrupa'yı birbirine birleştiren bir köprü olmasının yanı sıra, enerji bakımından bulunduğu bölgede istikrarlı ve güvenilir bir aktördür. Yakın çevresindeki kaynakların Türkiye ve ardından dünya piyasasına kazandırılması noktasında çok boyutlu bir enerji diplomasisi hayata geçirilmelidir. Türkiye bu çalışmaları bütün paydaşların kazanmasını göz önüne alarak bölgenin

enerji ihtiyacını karşılamak üzere dış politika ilkelerini gözeterek sürdürmektedir. Enerjiyi taraflar arasında çatışma unsuru olarak değil, barışın kazanımı şeklinde düşünerek komşu ülkelerimiz olmak üzere iş birliğini diğer ülkelerle birlikte yürütmektedir (www.enerji.gov.tr, 2020).

Yenidünya düzeni, soğuk savaş sonrasında uğradığı değişikliklerle yeni bir kimlik inşasına neden olmuştur. Yenidünya düzeninde dış politikayı etkileyen en mühim öğelerden biri de enerjidir. Enerji ihtiyaçları artan ve sınırlı kaynakları bulunan gelişmiş ülkeler, petrol ve doğalgaz değerlendirme açısından varlıklı sahalara eğilim göstermektedir. Enerji tedarikinin sağlandığı Orta Doğu, Hazar ve Rusya dikkate alındığında Türkiye, konumu bakımından önemli ülke durumundadır. Avrupa-Kafkasya, Orta Doğu ve Balkanlar da siyasi temasların çizgisinde Türkiye, ana güzergâh vazifesini üstlenmiştir. Bu vasfıyla enerji konusunda önemli pozisyona sahip ülke durumunda değerlendirilmektedir (Turan, 2010:60).

Diplomasi (diplomacy); bir devletin belli bir konu hakkındaki görüşlerini resmi görevlileri tarafından ülke temsilcilerine iletmesi sürecine denir. Enerji diplomasisi (*energy diplomacy*); bir ülkenin gücünden kaynaklanan, stratejik amaçları hedefleyen ve dış politika hedeflerine ulaşmaya destek sağlayan her türlü faaliyettir. Bir ülkenin dış politika stratejisinin bir bölümü olan enerji diplomasisi ve geleneksel diplomasi arasında bazı ayrımlar vardır. Enerji diplomasisi, devletlerarası temaslarda çok önemli bir görev üstlenmektedir. Karmaşık temaslara şebekesini yansıtan uzun süreçli politikaları konu alan uluslararası siyasi arenada enerji diyalogları, kavramsal açıdan değişikliklere uğramış ve yerini yeni teoriler almıştır (Deniz, 2014:29). Enerji diplomasisinin ve geleneksel diplomasinin başlıca özellikleri şunlardır (Akbulut, 2001:2):

1. “Enerji diplomasisi devamlılık gözetken uzun soluklu hedefleri amaç edinirken geleneksel diplomasi, kısa süreçli ve o günü kurtaran projelere yönelmektedir.
2. Geleneksel diplomaside kısa süreçli periyotlar olumlu veya olumsuz sonuçlar aldırırken enerji diplomasisi uğraş gerektiren, devamlılığı kabul eden süreci ifade etmektedir. Özellikle geleneksel ve enerji diplomasisinde dış politika, esas hedef noktadır. Dış politikada elde

edilen sonuç, hedef ve amaçların ne kadar doğru ilerlediğini veya nerede sorun yaşandığını da gösterecektir.

3. Enerji diplomasisi, enerji sektöründe çalışmak isteyen ve yatırım hedeflerinde yer bulan yatırımcıları desteklemeli ve ortaya yeni projeler koymalıdır. Diplomasinin süreci temastır. Temasın iletişim aracılığıyla kurulması karar verecek kişileri de etkileyecektir. Sektörün ulaşım sağladığı amaçlar hem ülke vatandaşlarının talebine karşılık verecek hem de dış politikada süreklilik arz edecektir.”

1.2. ENERJİ GÜVENLİĞİ

Enerji güvenliği konusu, II. Dünya Savaşı döneminde Winston Churchill’in önderliğinde İngiliz Kraliyet Donanması’nın (özellikle Almanya donanmasına karşı) kömür yerine tercih edilen petrole dayalı bir sistemi kullanmaya başlamasıyla, denizlerdeki hâkimiyetini devamlı kılmak amacıyla uluslararası bir önem kazanmıştır (Çelikpala, 2013:7). Churchill öncülüğünde kömür yerine petrolün kullanılması, donanma gemilerinde savaş gemilerinin kuvvetini ve suratını artırmıştır. Ancak bu durum, İran Körfezi’nden petrol temininde sorunlar yaşanmasına yol açmış ve petrol merkezli çatışma risklerini ortaya çıkarmıştır. Bu sebeple Churchill, petrol temini konusunda “çeşitlilik, yalnızca çeşitlilik” politikasını izlemiştir (Yergin, 2006:69). II. Dünya Savaşı sürecinde yaşanan bu gelişmeler, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren enerji kaynakları, temini, arzı ve güvenliği konusunu dünya siyasetinin merkezine yerleştirmiş, tüm diplomatik girişimlerde önemini göstermiştir.

Mısır devleti, Batı devletleriyle ilişkili olan petrol şirketlerinin variyetini bir süre geçici olarak kapatmış ve milli nitelik kazanma politikalarını öne sürerek Süveyş Kanalı’nı 1956 yılı Temmuz ayında denetime tabi tutmuştur. Batı devletleri misilleme olarak Mısır’ın kendi ülkelerindeki hesaplarına el koymuştur. Britanya, Fransa ve İsrail müttefik olarak kanala saldırmış, Birleşmiş Milletler’in araya girmesiyle mütareke açıkça bildirilmiştir. Süveyş Kanalı Krizi, Orta Doğu’nun coğrafi ve sosyal sistemi bakımından yeni bir duruma geçmesine neden olmuştur (Şahin, 2011:114). Süveyş Kanalı Krizi aynı zamanda ABD’nin dünya siyasetinde

liderliği ele geçirmesine de imkân sağlamıştır. 1956 yılında ABD’li jeolog Mairon King Hubbert, petrol istihsalinin önemini anlayarak “yeni rezerv keşiflerinin zirvesi ile üretimin zirve yeri arasında geçen sürenin görünür olması teorisini” ortaya koymuştur. Mairon King Hubbert’in kuramına göre ABD’deki rezerv keşiflerinin 1930 yılından 1970’e kadar zirveye çıkacağı tahmin edilmiş olup bu tahmin tam anlamda yerini bulmuştur (Brown, 2008:29). Bu durum ABD’nin enerji diplomasisinin önemini kavramasına ve dış politikasında enerji diplomasisini odak noktasına dönüştürmesine sebep olmuştur.

Enerji güvenliğinin önemi 1956 Süveyş Kanalı Krizi, 1961-1962 Küba Füze Krizi, 1965-1972 Vietnam Savaşı, 1967 III. Arap-İsrail Savaşı, 1973 Petrol Krizi, 1974 Kıbrıs Barış Harekâtıyla anlaşılmış ve enerji güvenliği kavramsallaştırılmıştır. Enerji kaynaklarının piyasaya sunulması, kaynakta çeşitlilik arz etmesi, enerji politikalarının değişmez unsurlarından biri haline gelmiştir. Bu durum gerek uluslararası güç mücadelesine gerekse kriz ve savaşlara da yansımıştır.

1961-1962 yıllarında yaşanan Küba Füze Krizi’nin (1962 yılının Ekim ayında başlayan ABD’nin Türkiye ve İtalya’ya; SSCB’nin Küba’ya nükleer başlıklı füze yerleştirmesi sonucunda iki süper gücü karşı karşıya getiren ve dünyayı bunalıma sokan kriz durumu) uluslararası arenada ölkeleri karşı karşıya getirmiş bir bunalım olduğu ifade edilebilir. 1965-1972 yılları içinde vuku bulan Vietnam Savaşı, uluslararası antlaşmaların enerji bölgelerini kuşatması ve nakil hatlarının denetlenmesine yönelik çatışma örneği niteliğindedir. Petrol tankerlerinin muhafazası, güvenlik önlemlerinin alınmasında önemli unsur olarak görölmüştür (Kocaoğlu, 1996:54). Bu sırada Ürdün-İsrail arasındaki sınır arbedeleri, Sovyetler Birliği’nin tahrikleri ile Mısır-İsrail içindeki arbedeler, 1967 tarihinde 3.Arap-İsrail Savaşı’nın sebeplerindendir. Savaşın ardından Arap devletleri, İsrail ve Batı devletleriyle olan politikalarında önemli değişikliklere gitmiştir. Arap devletleri Mısır tarafında bulunmuş ve başka bir Arap devletine ileride yapılması muhtemel bir saldırı karşısında, saldırıyı yapan ölkelere petrol ambargosunda bulunacaklarını ifade etmişlerdir. 6 Haziran 1967 tarihinde ABD ve İngiltere’nin olası bir savaş halinde İsrail’e yardım edeceklerini bildirmeleri üzerine Arap ölkeleri bu devletler ile diplomatik ilişkilerini kesmişlerdir. Gerçekleşen Arap Zirvesi’nde İsrail ile ılımlı bağ kuran Batılı devletlere karşı petrol ambargosu atışmaları yaşanmış ancak bir neticeye

ulaşılamamıştır. 1967 savaşının ardından petrol üreticileri, petrol üretimi yapan ülkelerin bir araya gelmesiyle Suudi Arabistan, Libya, Kuveyt öncülüğünde 1968 tarihinde Petrol Üreten Arap Ülkeleri'ni (OAPEC) kurmuştur (Şahin, 2011:164). OAPEC'in oluşturulmasıyla petrol üreticisi olan Arap devletlerinin sahip oldukları petrolü Batılı devletlere karşı bir koz olarak kullanma konusunda izledikleri politika mühim bir alan kazandırmıştır. Arap ülkelerinin bir arada olduğunu gösteren örgütün var olmasıyla savaş kaçınılmaz hal almış ve 1973 tarihinde Arap-İsrail Savaşı (Yom Kippur Savaşı olarak da anılır) patlak vermiştir.

Ardından varlığını sürdüren petrol şokları sonucunda petrolün siyasal (siyasi) bir araç olarak gerekçelendirildiği anlaşılmıştır. Bu enerji güvenliği politikaları içerisinde petrole alternatif, enerji kaynaklarını araştırma nedenleri de kuvvetlendirilmiştir. 1973 Petrol Krizi'nin hemen arkasından oluşan huzursuzluk ve petrol üstündeki ambargoların süreklilik arz etmesi, Batılı ülkelerin bir araya gelerek 1974 tarihinde "İnternational Energy Agency (IEA)"ı kurmasıyla sonuçlanmıştır. IEA, süre gelen enerji sorunlarını çözebilmek ve enerji siyasetiyle üye ülkelerin ikili diyalogunda enerji ortaklığı sağlamak adına kurulmuştur (www.iea.org, 2021).

1973 Petrol Krizi'nde Arap devletlerinin, aldığı bir kararla Batı devletlerine sunulan petrol arzını kesmesi; ABD, İsrail ve diğer Batılı devletler tarafından protestoların gerçekleşebileceği, dünyanın tamamını kapsayacak şekilde bulunan ve keşfedilen enerjinin siyasal ve ekonomik anlamda en etkili gereç olarak kullanılabileceği ve enerji güvenliği oluşturulmadığında sonuçların savaşla meydana geleceğinin" endişesini gündeme getirmiştir. Görünen bu tür olaylar enerji güvenliğinin önemli olduğunu, yaşanan krizle daha da hız kazandığını, enerji güvenliği üzerinde daha boyutlu ve kapsamlı stratejilerin belirlenmesini, ileride doğacak sorunlara karşı devlet politikalarında çözümler ve stratejik tutumların önemli bir konumda olduğunu göstermektedir (Cherb ve Jewell, 2011:10). 1974 yılı içerisinde oluşan bir krizin sonucunda petrol fiyatlarının güvenliği yaşanan fiyatlardaki değişkenlik kontrol edilmek üzere, petrol arzının güvenliği aktif durumda bulunan OPEC'i yaşanan krizle başarısızlığa uğratmıştır (Çelikipala, 2013: 8). 1970'li yılların başları itibariyle OAPEC ülkeleri; petrol arzını kısıma, fiyatları çoğaltma yoluyla Batılı ülkelere ambargo uygulamış, bu uygulamaları 1973'te en üst düzeye çıkararak Batı dünyasını enerji bağlamında "esir" almayı başarmıştır.

Yaşanan kriz doğrultusunda Batılı ülkeler “yüksek enflasyon, gayri safi milli hasılanın düşmesi ve çoğalan işsizlik sıkıntılarıyla” yüz yüze getirmiştir (Bielecki, 2002:236).

Vietnam Savaşı (1965-1972), paktların birbirini çevreleme ve enerji bölgelerinin kontrol edilmesine yönelik bir çatışma örneğidir. Vietnam Savaşı, SSCB ve Çin desteğinde olan Kuzey Vietnam ile ABD ve diğer kapitalist devletlerin desteğinde olan Güney Vietnam arasında gerçekleşmiştir. Bu savaşın tek sebebi, Vietnam topraklarına demokrasi yerleştirme düşüncesi değildir. Petrol tankerlerinin güvenliği Batı’nın savaşıma değer gördüğü en önemli unsur konumundadır. Akdeniz’in ortasındaki sabit duran bir uçak gemisi konumundaki Kıbrıs ile alakalı sorun, enerji bölgeleri ve enerji hatlarının kontrolü Akdeniz’de kasıtlı olarak ortaya çıkarılmıştır. Doğu Akdeniz, Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarının birleştiği bir konumda olan Kıbrıs Adası, geniş bir alanı kontrol etme olanağına sahiptir. Billhasa Hazar Havzası, Süveyş Kanalı, Karadeniz ve Boğazlar; Irak, Cezayir’den gelen ve Ada’nın güneyinde yer alan petrol ve doğal gazın taşınmasının emniyeti için Kıbrıs, önemli bir konumdadır. Bu önem; enerjiye ihtiyaç duyan büyük güçlerin-İngiltere ve Rusya başta olmak üzere -adaya gerçekleşen mücadelelerini güçlendirmiştir (Kocaoğlu, 1996:54).

Enerji güvenliği tehditleri açısından bakıldığında dünya, 1960 ve 1970’li yıllarda “siyasi, ekonomik, coğrafi ve çevresel faktörleri” içine alan sorunlarla yüz yüze gelmiştir. 1970’li - 1980’li yıllarda Amerika, Avrupa, Rusya ve Çin gibi ülkelerde elektrik sorunları oluşmuştur. PKK\PYD-KCK\YPG VE DEAŞ terör örgütlerinin enerji kaynaklarına karşı saldırıları ve gözdağı ülkeler nezdinde de artarak devam etmiştir. Hazar Denizi’nde özellikle Batı Afrika sahillerinde bilinmeyen doğal gaz ve petrol kaynaklarının meydana çıkması ile nüfuz ettikleri sahaları genişletmeyi arzulayan ABD, Fransa, Rusya gibi devletler bu gibi bölgelerin işleyişine karşı müdahalelerini artırmıştır. İran’ın nükleer programının stresi, beraberinde ABD’nin önemli petrol tedarikçisi durumundaki Nijerya tesislerine karşı terör saldırıları nedeniyle petrol sevkinin duraklatılması, dünya ekonomisinde büyüyen Çin, Hindistan, Japonya gibi ülkelerin gereksinimlerini tekabül etmek için enerji pazarında yerlerini alması, ABD için ekonomik ve ticari yönden gözdağı niteliğindedir (Yergin, 2006:70).

1990 senesinde yaşanan İran-Irak Savaşı, Kuveyt Krizi ve Körfez Savaşı ile Orta Doğu'daki başka askeri değişimler, beklemeye alınmış anlaşmazlıklarla oluşan siyasi gelişmeler, Asya ekonomik krizi, düşen petrol arzı ve çoğalan tutarlar nedeni ile meydana gelen ekonomik gelişmeler, küresel ısınma gibi çevresel etmenler, kasırga ve deprem gibi doğal afetler, enerji güvenliği mevzusu 1990'lı senelerin ikinci yarısından başlayarak çeşitli yönleriyle ayrıntılı olarak tekrar görüşmek üzere önerilmiştir. Yeni dönemde enerjide farklılık ve enerjinin arz güvenliği gibi başlıklar hala enerji güvenliğinin anahtarları olmakla birlikte, son on yılda içeriğinin ve çerçevesinin büyük değerde farklılık gösterdiğini, güvenlik kavramının genişlediğini görmekteyiz.¹

Enerjiye alternatif kaynakların geliştirilmesi için çalışmalar devam ederken enerjiye talep gittikçe artmaktadır ve fosil kaynakların kullanımı ön plandadır. Özellikle Çin, Hindistan ve Rusya'nın küresel ekonomideki paylarıyla birlikte enerjiye olan talepleri artmıştır. 2000'li yılların başında petrol arz güvenliğindeki problemlerle birlikte Avrasya doğal gaz hatlarında da önemli sorunlar ortaya çıkmıştır (Cherb ve Jewell, 2011:2). 2000'li senelerde de devam eden enerji güvenliği konusu, küresel terörün tesirini giderek dahada kuvvetle duyurmaya başlamış ve kapsamlı çalışmalara kapı aralamıştır. 11 Eylül Saldırıları, ABD'nin Afganistan müdahalesi ve Irak Savaşı; enerji güvenliğine olan alakayı artırarak bu konuyu salt uluslar arası platformda oluşacak geleneksel tehdit üzerinden ifade etme algısını farklılaştırmıştır (Biresselioğlu, 2012:231).

ABD 2003'te Irak'ı işgal sürecinde terörü bahane etmiştir. Oysaki asıl amaç, Irak'taki enerji kaynakları üzerinde söz sahibi olma arzusudur. Irak'ın, dünya enerji havzalarının önemli bir parçasına sahip olmasından sebep bölge petrolünün kontrolünü ele geçirerek Kafkasya-Orta Asya hinterlandında dünya siyasetine yön vermek maksadıyla ABD tarafından işgal edildiği hususunda birçok araştırmacının görüşüne yer verilmiştir (Beyatlı, 2008: Köksav, 2020).

¹ Bu dönem ve değişimle ilgili kapsamlı değerlendirmeleri için bkz. Yergin, The Prize; Volkan Ş. Ediger, "Enerji Arz Güvenliği ve Ulusal Güvenlik Arasındaki İlişki", Stratejik Araştırmalar Merkezi (SAREM), Enerji Arz Güvenliği, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 2007, s. 1-48; Michael T. Klare, Resource Wars: The Chancing Landscape of Global Conflict, New York, Henry Holt, 2001; Kenneth S. Deffeyes, Beyond Oil: The View From Hubbert's Peak, New York, Hill & Wang, 2006.

1.3. ENERJİ GÜVENLİĞİNİN BOYUTLARI

Enerji güvenliğinin boyutlarına baktığımızda, Soğuk Savaş sonrası dönemi dikkate almamız gerekecektir. Soğuk Savaş sonrasında meydana çıkan yeni güvenlik algıları yeni tehditleri de beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda enerji güvenliği; uluslararası ilişkilerin değişim ve dönüşümüne eşdeğer olarak, enerji pazarında ivme kazanan ve kendini geliştiren yeni yapısal değişiklikler doğrultusunda hem devletlerin hem de uluslararası örgütlerin aynı zamanda dış politikaya konu alan tüm stratejileri de dahil eden konularda da önemli bir gündem olarak yer almaktadır. Yaşanan olaylar son zamanlarda türlü gelişmelere neden olmuştur. Avrupa'nın ithal ettiği petrol ve doğal gazı olan bağımlı olma durumunun çoğalmasa, Çin ve Hindistan gibi üstün ülkelerin ekonomilerinin derece derece çoğalan enerji ihtiyaçlarının Rusya'nın enerji politikalarında bulunan kaynak milliyetçiliği, ciddi enerji altyapılarını hedefi haline getiren terör eylemleri, ayrıca tankerin transit gerçekleştirdiği dar su yollarındaki korsanlık eylemleri, fosil yakıtların bu yüzyılın orta yerinden başlayarak harcanacağı veya üretimlerin pik seviyesinde değişeceği beklentileri, iklim değişikliği konusundaki endişeler, dış politika ve enerji güvenlik konularının ekonomik, siyasi, coğrafi boyutta ele alınacak mühim bir konu haline gelmesine neden olmuştur (İşeri ve Dilek, 2012:231).

1.3.1. Ekonomik Boyut

Ekonomik; bir terim olsa da enerji arz güvenliği, küreselleşmeyle beraber askerî, ulusal güvenlik ve siyasî yönleriyle ön plana çıkmaktadır. Mevcut enerji kaynağının ekonomik ve fiziki olarak ulaşılabilir ve çevreyle alakalı olmasında siyasî faktörlerin de etkisi vardır. Petrol, 1900'lü yıllarla beraber barışta da savaşta da mühim bir konumda yer almaya başlamıştır. Enerji kaynakları kontrol etmek isteyen güçlerin mücadelesinde petrol, önemli bir sebep olmuştur.

Ülkeler arasında diyalog yoluyla halledilebilecek meselelerin çatışmalarla çözüme ulaştırılması yolu, enerji arz güvenliğini olumsuz açıdan etkilemektedir. Ayrıca, petrol rezervinin “Orta Doğu, Kafkasya ve Afrika gibi bölgelerde konsantre olması, bu bölgelerde enerji kaynaklarını denetlemek isteyen küresel kuvvetlerin

arasındaki mücadeleler, siyasi, ekonomik, sosyo-kültürel istikrarın imkânsız hale gelmesine yol açmaktadır.” (Leiby, 2007:2).

Enerji kaynaklarının üretim hacmi büyüklükleri, üretimde bulunan ülkenin, yapısında tüketime karşı cevap vermesini, ayrıca ihracat’a karşı ekonomik gelir elde etmek açısından enerji arzının güvenliğini arttıran önemli unsurdur. Üretim kaynakları olmayan veya kendi coğrafyasında hammadde kaynakları bulunmayan (Petrol ve Doğal gaz) ülkeler her zaman bağımlılık ilkesine göre yaşam sürdürmektedir. Petrolde oluşan arz sıkıntısı ulaşım sektörü dışında, yatırımları, tüketimi ve ithalat konusunda verilen kararları enerji arz güvenliğini açısından etkilemektedir. IEA 2008 verilerine göre petrolün arz güvenliğinde fosil yakıtların, petrol ve doğal gaz kaynaklarının göz önünde bulundurulmasının nedenlerinden biri dünyada tüketilen petrolün %50’sinin ulaşım dalında kullanılması, sektör alanında %95 seviyesinde petrole bağımlılığı, ayrıca sera gazının düzenli bir biçimde hareketi büyük değerde fosil yakıt kullanımından kaynaklanmasıdır. Fosil yakıtların ülkelere arz edilirken güvenlik telaşı, tüketim seviyesinde bulunan ülkelerin, ithalat’a karşı bağımlı olma durumunu düşürmeye karşılık ülkenin hem içinde hem de dışındaki çeşitli sorunlara karşı seçeneklerin oluşmasına neden olmuştur. İthalat’a bağımlı durumda olan ülkelerin tarafından bakıldığında, ülkenin kendi içinde kısmen de olsa problemleri ortadan kaldıracak yeni rezervlerin taranması ve ya fiyat olarak daha uygun olan kömür, hidro ve biyoyakıt gibi hammaddelerin desteklenerek teknolojik faaliyetlerin üretim tesis sistemine seçenek olacak yenilenebilir enerji düzeyinde sıralanmasıdır.” (Eurostat, 2009:5).

Enerji kaynağının ekonomik yapısının bulunması da önemlidir. Enerji kaynaklarına erişim, enerji piyasalarında rekabet unsurlarının üretim maliyetlerinde karşılayacak seviyede olmasını gerektirmektedir. Enerji arz güvenliği enerji transitinde tedarik edilen enerjinin ani ve beklenmeyen fiyatlarla karşı karşıya gelmesi durumunda beklenmeyen sonuçları oluşturmaktadır (IEA, 2011).

Enerji kaynağının ulaşılabilir, sürdürülebilir ve ekonomik olarak üretilebilir olması arz güvenliğinin farklı bir boyutunu oluşturmaktadır. Enerji kaynağına erişim sağlayamamanın asıl sebebi coğrafi konumunun uzak kalmasından ziyade ekonomik boyutunun şartlarından kaynaklı siyasal kriz ve arbededen ötürü olabilir. Enerji

piyasasında mevcut olan tutarlar, enerjiyi ihracat'a yönlendiren ülkelerin belirgin olan yüksek tutarları veya belirledikleri sınırlar olabilir (Jansen ve Seebregts, 2009:3).

Enerjinin ekonomik güç kazanması bir süreç dahilinde olmuştur. Enerji, jeoekonomik güçtür. Bu nedenle enerji güvenliği ile jeopolitik kuramlar arasında ilişki bulunmaktadır. Mackinder'in "Kara Hâkimiyet Teorisi", Mahan'ın "Deniz Hâkimiyet Teorisi", Spykman'ın "Kenar Kuşak Teorisi" ve Scitaklian'ın "Hava Hâkimiyet Teorisi" gibi bütün jeopolitik teorilerin enerji güvenliği ile direkt ilişkisi bulunmaktadır. Enerji kaynağının yer aldığı bölge, enerjinin taşınma hatları ve bu yollarda bulunan kritik boğazlar, depolama ve rafine tesisleri gibi unsurlar, devletler için özel öneme sahiptir. Bu özellikler nedeniyle enerji, jeopolitik teoriler yönünden anlamlıdır (Demir, 2015:146).

1.3.2. Siyasi Boyut

Enerji ihtiyacı on yıllık bir zaman diliminde hem ülkeler bazında ihtiyaç oranını arttırmış hem de 1960'lı yıllardan 1970'lere uzanan dönemde dünya ekonomisinde hızla büyümüştür. Büyümenin getirdiği bağ ile kurulan uluslararası ticaret, 1950'li yıllarda devam eden global uluslararası ticari sistemin değişime uğramasına, millileştirmeler ise petrol şirketlerinin kurulumuyla oluşmuştur. 1950'li yıllara varana kadar oluşan uluslararası değişimler neticesinde petrol üretimin de olan ülkeler, petrol tutarlarının belirlenmesi ve iş birliği kurmak üzere 1960'lı yıllarda Petrol İhraç Eden Ülkeler Teşkilatı'nı (OPEC) kurmuşlardır. 1967 Arap-İsrail Savaşı'nda gelişen konular, petrolün sahibi olan Arap ülkelerinin Batı'ya karşı İsrail'e arka çıkma ve bunu etkili bir araç olarak görme -özellikle de İsrail kanalıyla Batı'ya karşı kullanma davranışlarını ortaya koymaktadır. Modern zamanın enerji güvenliği algısını değiştiren ilk hamle, 1973 Petrol Krizi'dir. Orta Doğu'daki iktidarda yer alan sosyalist ve milliyetçi rejimler ülke içerisinde öncelikle petrolü göz önüne getirerek doğal kaynakların milli olma durumuna karşı yeni hamleleri beraberinde getirmiştir (Çelikpala, 2014:4378; Sevim, 2012:4378).

1967'de İsrail'in Mısır'a saldırması ve 1973'te gerçekleşen 4. Arap-İsrail Savaşları petrolün rolünü değiştirmiş ve petrolün silah olarak kullanımını ortaya

çıkarmıştır. Orta Doğu'da iktidara gelen rejimler, petrol gibi doğal kaynaklar üzerinde millileştirme çabalarına girişmişlerdir. Bu hareketlerin Batı karşıtı yaklaşımları ve 1967 Arap-İsrail Savaşı'nda gerçekleşen olaylar, petrol sahibi Arap ülkelerinde petrolü, İsrail'e destek olan Batı'ya karşı silah olarak kullanabilecekleri fikrini ortaya çıkarmıştır. Petrolün milli hale getirilmesi ve silah olarak kullanımı fikri, enerji güvenliği anlayışının parametrelerini meydana getirmiştir (Sevim, 2012:4378).

Günümüzde dünyada üretilen petrolün %46'sı bölgelerarası ticarete konu olmaktadır. Bu oranın 2030'da %63'e yükselmesi öngörülmektedir. Doğal gaz yönünden de üretilecek miktarın artacağı ve bölgeler arası taşınan yüzde miktarının %15'ten, %26'ya artacağı düşünülmektedir (IEA, 2006). Enerji kaynaklarına ulaşım 2. Dünya Savaşı'ndan beri artan ivmede dış politikanın mühim bir boyutudur. Fakat enerji bilhassa 1970'lerden itibaren uluslararası ilişkilerde önemli hale gelmiş ve çok sayıda ülkenin dış politikasına yön vermiştir.

1973 Petrol Krizi modern zamanın enerji güvenliği algısına yön vermiştir. 1960-1970 yıllarını kapsayan on yıllık süreçte dünya ekonomisi giderek büyümüştür. Buna paralel olarak uluslararası ticaret ve neticesinde enerji gereksinimi de bir hayli artmıştır. 1950'li yıllara kadar büyük uluslararası petrol şirketlerince yürütülen ticari sistemin değişimi, millileştirmelerle birlikte küçük ölçekli petrol şirketlerinin kurulmasıyla oluşmuştur. 1950'li yıllara değin gerçekleşen uluslararası gelişmeler, petrol üreticisi konumundaki ülkelerin petrol fiyatlarının tespit edilmesi ve iş birliği dahilinde çalışmalarını sağlamak amacıyla 1960 yılında Petrol İhraç Eden Ülkeler Teşkilatı'nı (OPEC) kurmalarını sağlamıştır (Çelikpala, 2014:4378).

1.3.3. Coğrafi Boyut

Enerji kaynağının coğrafi yönden güvenli konumu ve taşıyıcılığı, enerji arz güvenliğini olumlu yönde etkileyen bir faktördür. Enerji güvenliği, önceki zamanlarda ülkelerin kalkınması için lazım olan yeterli orandaki nitelikli ve çevre dostu enerjinin makul fiyatlarla ve kesintisiz temini (Ji, 2007:465) şeklinde ifade edilmekteydi. 21. yüzyılda ise bu ifadenin yetersiz kaldığından ve enerji talep güvenliğinin de gerekli olduğundan söz edilmiştir (Jamash ve Pollit, 2008:12).

Bugün tüketim seviyesinde olan tüm ülkeler, gereksinim duydukları enerjiyi vaktinde, sürekli ve muhafaza edilmiş olarak ve ülkeye sağlanacak enerji için sismikgemiler aracılığıyla alanında uzman kişilerce araştırmalar yapmaktadır. Zamanla değerli olan en önemli konu, enerji kaynaklarının (petrol ve doğal gaz), uygun kaynak temin etmeksizin fiyatı yüksek dahi olsa tedarik edilmesinde kesintiye uğramadan, devamlılık arz eden ve korunarak ülke ekonomilerine katkı sağlayacak düzeyde muhafaza edilmiş yol güzergahı kurulması ve tüketiciye zamanında ulaştırılmasıdır. Petrol ve doğal gaz taşınmasında boru hatlarının uzun sürede çevre riskine karşı azaltılması, aktif kullanımından kaynaklı tasarruf edilmesi ve altyapı tutarını düşürerek ekonomik seviyede kullanılabilir noktaya çekilmesi gerekmektedir. Ülkeler ve civarındaki bölgelerin ilişkilerinde farklılık oluşturulması için enerjinin nakil taşınmasında değişik düzeylerde ülke tedarikçilerine ulaşım sağlanmalı ve erişimin güvenliği tüketiciye ulaştırılırken korunmalıdır. Kesintisiz ve süreklilik arz eden her enerjinin ilk şartı, coğrafi konumunun elverişli olması ve seçeneklerinin çoğaltılmasıdır. Birden fazla güzergah ve ulaşım da çeşitlilik hem transit açısından hem de ülke giriş çıkışlarının kullanılmasından ötürü farklı kanalları da ülkeye kazandıracaktır (Jamasb ve Pollit, 2008:5).

1.3.3.1. Hazar Petrolleri ve Enerji Nakil Hatları

Hazar , dünyanın en büyük kapalı su havzası olmasının yanında petrol ve doğal gaz kaynakları ve ekonomik getirisi yüksek olan mersin balığı ile önemli bir konumdadır. Coğrafi önemiyle birlikte zengin hidrokarbon kaynaklara sahip olması, bölgenin stratejik önemini yükseltmiştir. Hazar'daki hidrokarbon kaynakları ve bu kaynakların uluslararası piyasalara ulaştırılmasında söz sahibi olmak isteyen bölgesel ve küresel güçler jeopolitik ve jeoekonomik açıdan mücadele etmektedir (Harunoğulları, 2016:402).

Hazar Denizi², kenarında mühim petrol yataklarının mevcut olması ve petrol endüstrisi çalışmalarının yapılmasından dolayı kirlenmektedir. Petrol ve doğalgaz

²Hazar Denizi, 196-435 km arasında değişen ortalama genişliğe sahiptir. Toplam kıyı çizgisi uzunluğu 700 km olan Hazar Denizi, 424.300 km²'yaklaşık sahasıyla deniz ve okyanuslarla nehir-kanal ağı bağlantısı olmayan doğal ilişkisi olmayan tuzlu su kitlesi özelliğindedir. Bununla birlikte dünyanın ortalamayı aşan iç su bölgesi ve iç gölüdür. Volga ve Don nehirlerinin kanallar vasıtasıyla Karadeniz ve Baltık Denizi'ne tahsis edilmiş haldedir (Memmedov, 2007: 57).

yatakları, Hazar Denizi'nin güneyinde 200.000 km²'lik sahada, Azerbaycan'ın Apşeron Yarımadası'ndan Türkmenistan'daki Per-Balkhan Bölgesi arasındaki dar bir geçit üstünde yer almaktadır (Croissant ve Croissant, 1996:24). Hazar Denizi³ kış ayları hariç ana ulaşım güzergâhıdır. Bakü, Krasnovodsk ve İdil Nehri deltasında Astrakhan önemli limanlardır. Bunlar arasında demiryolu bağlantısı da yer almaktadır. İran'a ait bölünde yer alan Bender Şah en önemli liman konumundadır.

19. yüzyılda dünyadaki petrol arzının yarısı Azerbaycan-Bakü bölgesinden temin edilmiştir. O zamanlarda Hazar Bölgesi, petrol arzının yalnız %4'ünü karşılıyordu. Zamanla sanayileşmenin ve teknolojinin hızla ilerlemesi ve birçok alanda petrolün üretim girdisi olması, petrole bağımlılığın da artmasına neden olmuştur. Bu nedenle 1930'larda Orta Doğu'da petrolün bulunmasıyla birlikte petrol üzerinde etkin olabilmek maksadıyla küresel güçler bu bölgeye gözlerini dikmişlerdir (Luft, 2013:1).

Hazar Bölgesi'nde yaşayan halk, petrolün varlığı ile ilgili kaynakları 13. yüzyıla kadar ulaştırmaktadır. Petrolü enerji ve ticaret aracı olarak kullanmışlardır. Marco Polo 'Seyahatler' isimli eserinde 1271-1273 senelerinde ziyaret ettiği Kuzey İran'dan söz ederken petrolün Bakü ve çevresinde dönemin koşullarında ticari bir araç olarak kullanılmasının dışında aydınlanma ve tedavi amacıyla da kullanıldığını söz etmiştir (Aras, 2001:6). 1870'li yıllarda Nobel Kardeşler, Marcu Samuel ve Rothschild ailelerinin sebep olmasıyla Hazar Bölgesi'nde ilk petrol rafinerileri açılmıştır. I. Dünya Savaşı'nda bilinmekte olan Orta Doğu petroleri, Rus petrollerinin hem fiyat hem de taşıma maliyetleri yönünden ucuz maliyetli olması Bakü'yü öne çıkarmaktadır (Ekici, 2015:334).

Hazar Denizi, Asya ile Avrupa arasında stratejik bir kavşaktır. Mevcut enerji kaynakları rezervlerinin yanında yeni rezerv alanlarının ortaya çıkması, Hazar Denizi'nin jeopolitik önemini artırmıştır. Hazar Denizi, 20. yüzyılın başlarında Sovyetler Birliği'nin en önemli petrol ve doğalgaz üretim merkeziydi. Bu özelliğini 20. yüzyılın yarısına kadar koruyan Hazar Denizi, Sibirya Bölgesi'nde zengin enerji kaynaklarının keşfedilmesiyle ikinci planda kalmıştır. 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan bağımsızlıklarını ilan

³Bahsi geçen "Deniz" kavramı , hukuki bir kavram değildir yalnızca tarihî anlamında ifade edilmiştir.

etmişlerdir. Bununla beraber Hazar’a kıyısı olan devlet sayısı ikiden beşe yükselmiştir. Bu yükseliş, Hazar Denizi’nin hukuki statüsünü uluslararası bir mesele haline getirmiştir. Bağımsızlıklarını ilan eden devletler, ekonomilerini kurma yolunda zengin petrol ve doğalgaz rezervleri olan Hazar Denizi’ne umutla bakmaktadırlar. Bu devletler, Hazar Denizi’nin hukuki statüsünün milli sektörlere bölünerek bütün kıyı devletlerinin münhasır yetkiler kazanacağı egemenlik alanlarına bölünmesinin gerekliliğini savunmuşlardır. Bu açıdan Hazar Denizi’nin bir “göl” veya “deniz” olarak değerlendirilebileceğini ileri sürmüşlerdir. Öte taraftan Hazar Denizi’nin ve Kafkasya ile Orta Asya Bölgesi’nin kendi himayesinde kalmasını isteyen, deniz aracılığıyla bölgeye ABD öncülüğündeki Batılı devletlerin nüfuzunun yayılımını engellemeye çalışan Rusya Federasyonu (RF) da ortak egemenlik tezini öne atarak Hazar Denizi’nin bir “göl” veya “özel bir su havzası” olduğunu iddia etmiştir. İran da bu konuda Rusya Federasyonu ile aynı görüştedir (Merdan ve Kahraman, 2020:3).

Devletlerin kıyıdaş olmalarından kaynaklı sınır hatlarının uzunluk ve mesafelerinin ne vaziyette olacağına dair birçok görüş ve tartışma Hazar’ın gerçek işlevi olan petrol ve doğal gaz arama ve araştırma faaliyetlerini de geriye çekmiş ve ilgili çalışmalar bölgeye yakınlık çatışmalarından dolayı aksatılmıştır (Abilov, 2013: 47). Rusya Federasyonu’nun sınırları içerisinde yer alan Sibirya, doğal gazı konu almak üzere varlıklı ve çeşitli enerji kaynaklarına hakim olan ve bu yatakların kontrolünde bulunan enerji mevcudiyetine sahip alanda dağılıp hakim olmaktadır. Bu nedenlerden ötürü Hazar Denizi’nde enerji kaynaklarının varlığı konusunda araştırma ve çalışma gerçekleştirememiştir. Rusya Federasyonu (RF), Sibirya Bölgesi’nin var olmasından ötürü enerji kaynakları konusunda eksik kalmıştır.

Hazar Denizi’nin kıyısında enerji kaynakları mevcuttur. Ekonomik boyutu doğal gazın üretimi ile doğru orantılı olan Türkmenistan’nın petrol yataklarına dair faaliyetleri Hazar Denizi’nde yapılmıştır. Kıyı devletleri iki iken bağımsızlık kazanılmasıyla beşe çıkarılmıştır. İran, devletlerin içinden büyük petrol kaynağına sahip olan devlet konumundadır. Özellikle Hazar Denizi’nin yoğun derinliğinde olan, petrol kaynaklarına sahiptir. Fakat derinliğinin yoğun olması, İran’ın petrolü ortaya çıkarmasını aksatmıştır (Gökay, 1998:52).

1990 yılından bugüne tartışma konusu olan Hazar'ın Orta Asya ve Hazar Havzası'nın hammadde kaynaklarının (petrol kaynakları) uluslararası arenada dünya pazarlarına erişiminde nakil hatlarının (boru hatlarının) transit veya taşıma kapasiteli yük kaldırarak düzeyde olduğuna dair ulaşımın sağlanması yönünde çeşitli düşünceler dile getirildiği özellikle Türkiye'ye coğrafi konumundan kaynaklı Rusya ve İran ile rekabette iyi bir araç olmaktadır. Uluslararası petrol şirketlerinin çıkar ilişkileri, ABD'nin artan ve yönlü boru hatları tasarısı ve ABD'nin boru hatları konusundaki projeleri büyük etki göstermektedir. Sınır hattına ABD Başkanlığı'na ait özel bir görevli ataması yapılmıştır. Temsilci\görevli politikası; Enerji Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Ulusal Güvenlik Danışmanlığı ve Ticaret Bakanlığı gibi kamu kurumlarının koordinasyonunda yürütülmektedir (Pamir, 2006:165).

1.3.3.2. Güney Sınırları (Suriye-Irak-İran) ve Enerji Nakil Hatları

Enerji kaynakları bir taraftan ekonomik refahın gerçekleştirilmesi ve sürdürülebilir kılınmasının temelini oluşturması diğer taraftan yaşam için gerekli unsurların (besin, ısınma, soğutma, aydınlanma) üretiminde birincil kaynak olması sebepleri ile stratejik bir maldır. Söz konusu kaynakların en mühimlerini petrol ve doğal gaz, kaynak bölgeyi ise Orta Doğu oluşturmaktadır. Orta Doğu, önemli su yollarının geçiş yolunda olması ve zengin enerji kaynaklarının varlığı sebebi ile güçlü devletlerin bağımsızlık savaşlarında ilk sıradadır (Tablo 1.1). Bu özelliği sebebiyle Orta Doğu, siyasi coğrafya açısından değerini korumaktadır. 19. Yüzyılın sonlarından beri Avrupa'da sanayinin hızlı ilerlemesi neticesinde ucuz ve bol hammaddeye sahip olma amacıyla ortaya çıkan rekabet piyasası, sömürgeciliğin doğuşuna ortam hazırlar niteliktedir. 20. yüzyılın başları ile hızlanan sömürge yarışı, gereksinim duyulan enerji kaynakları yönünden zengin olan ülkelerin elde tutulmasına yönelik her türlü siyasi ve askeri girişimin yapılmasına sebep olmuştur. Bu girişimlere I. ve II. Dünya Savaşları, İsrail'in kuruluşu, Büyük Orta Doğu Projesi, Körfez Savaşı, Afganistan ve Irak işgalleri ve yakın zamanlı Arap Baharı örnek teşkil etmektedir. 2009'dan itibaren ABD, Japonya, Fransa, İngiltere ve İtalya gibi gelişmiş devletlerde meydana gelen ekonomik kriz ve beraberinde yükselen enerji fiyatları, bütçe açıkları konusunda enerji kaynaklarının daha ucuz ve güvenli bir şekilde elde edilmesinin zorunluluğunu gerektirmiştir. Bu amaçla petrol ve doğal gaz yönünden zengin Orta

Doğu devletlerine yönelik ekonomik çıkar amaçlı siyasi girişimler daha da artmıştır. Dünya petrol rezervlerinin ortalama %60'ına ve doğal gaz rezervlerinin ortalama %40'ına sahip olan Orta Doğu, ne yazık ki üretiminde ve tüketiminde aynı yüzdelere sahip değildir (Deniz, 2013:67).

Tarihi belgelerde Fırat, Dicle ve Nil nehirlerinin yataklarını alan Orta Doğu bölgesine birçok toplumun yerleştiği, medeniyetler kurduğu belirtilmektedir. Mezopotamya'da Sümerler, Anadolu'da Hititler merkezileşen ve yerleşik düzen kuran medeniyetlerin başında gelmektedir. Orta Doğu, 20. yüzyıl başından bugüne hep gündemde yer almış ve almaya da devam edecektir. Bölgenin cazip bir merkez halini alması petrol rezervlerinin bölgede etkisinin büyük olduğunun göstergesidir. Petrol zengini ülkeler, petrolden kazandığı paralarla masraf pazarları meydana getirmektedir. Petrolün ne kadar değerli ve ülkeler arası önem atfettiği I. Dünya Savaşı'nda Fransa dönem başbakanı Georges Benjamin Clemenceau'nun dönemin ABD Başkanı Thomas Woodrow Wilson'a söylemiş olduğu "Fransa'nın kana muhtaç olduğu oranda petrole de muhtaç olduğu unutulmamalıdır." (Karadağ, 2008:17) cümlesi ile anlamak mümkün olacaktır.

Tablo 1.1: Orta Doğu Ülkelerinin Petrol ve Doğalgaz Rezerv Durumları

Ülke	Petrol Rezervi (~milyar varil)	Doğalgaz Rezervi (~milyar m ³)
İran	155	34
Irak	142	3.8
Suriye	2.5	240

Kaynak: (OPEC, 2019)

Tablo 1.2: Orta Doğu Ülkelerinin Petrol ve Doğalgaz 2020 Yılı Rezerv Durumları

Ülke	Petrol Rezervi (~milyar varil)	Doğalgaz Rezervi (~milyar m ³)
İran	157.8	32.1
Irak	145	3.5
Suriye	2.5	0.3

Kaynak: (BP, 2021)

Suudi Arabistan, İran, Irak ve BAE,Orta Doğu'daki en temel ihracatçılar olarak küresel petrol sektöründe kritik öneme sahiptir. Orta Doğu'da meydana gelebilecek ekonomik, toplumsal, politik bir kriz ya da askeri girişim, bu ülkelerin

ihracat oranlarını da olumsuz olarak etkilemektedir. Petrol arzında oluşabilecek bir azalma ve kısa vadede petrol talep esnekliğinin az olması, petrol fiyatlarını da hızla yükseltebilmektedir.

Fosil yakıtlardan olan doğalgazın, 2030 yılına kadar dünyada en fazla tüketim artışı olması düşünülen enerji kaynağı olacağı öngörülmektedir. Dünya enerji talebinin 2030 yılına kadar %1.6 artması ve toplam enerji artışının %21'inin de doğalgaza ait olacağı düşünülmektedir (Bayraç, 2018:21). Bunun neticesinde şu an Katar ve Cezayir dışındaki Orta Doğu ülkelerince çok önemsenmeyen doğalgazın, ileriki dönemlerde üreticilerine önemli ayrıcalıklar kazandıracağı tahmin edilmektedir.

Üretim maliyetleri küresel petrol pazarında çok önemlidir. Petrol üretim maliyetlerini oluşturan ana etkenler; ruhsat çıkarma, Ar-Ge, üretim, rafineri, taşıma, dağıtım ve stoklama maliyetleridir. Bu maliyetler, arama faaliyetinin yapıldığı yer, üretim sahasının yapısal durumu, kullanılan teknoloji gibi faktörlere göre meydana gelmektedir. Üretim ve dağıtım maliyetleri, toplam maliyetlerin 1/3'üne tekabül etmektedir (Bayraç, 2019:53).

Gelecekte enerji talebinin tüketimde hızlanmasında, devletlerin uluslararası güç merkezinde önemli derecede değişimlere veyeni jeopolitik konumların gelişmesine neden olacağı, Basra Körfezi'nde varlıklı ham petrol mevcudiyetinin varlığına bakılacak olursa Orta Doğu'nun ekonomik ve siyasi yönden öneminin daha da artacağı söylenebilir. Basra Körfezi, Orta Doğu petrollerinin taşınmasında stratejik değerde bir noktadadır. 2020 yılında, deniz yolu taşımacılığıyla Basra Körfezi'nden yıllık 12 milyar varil petrolün dış satımı öngörülmekte ve tüm ülkelerde petrolün dış satımının Basra Körfezi'nden %38 oranında geçiş yapacağı ifade edilmektedir. Ticari alanda hareketlilik kazandıran ve 2020 yılında dünya ekonomisinde mühim arz merkezi halini alacak olan Basra Körfezi'dir. Basra Körfezi'nin coğrafi konumundan ötürü de Irak bu bölgede kilit noktadadır (TPAO, 2013:32).

Arap Yarımadası'ndan Türk cumhuriyetlerine kadar uzanan zengin bir coğrafyada yer alan, petrol ve doğalgaz yataklarına ev sahipliği yapan stratejik öneme sahip bir konumda bulunan ve enerji kaynağını kullanmaktan ziyade ağır

tahribatlar yaşayarak bedel ödeyen Irak, bugüne kadar tam yedi savaş ve kendi içerisinde de iç çatışmalar yaşamıştır (Emeklier ve Ergül, 2010:75). Irak'taki petrol arama çalışmaları 1914'te kurulan Türk Petrol Şirketiyle başlatılmış fakat Irak'ın Osmanlı Devleti'nin himayesinden çıkmasıyla Türk Petrol şirketinin adı 1929'da Irak Petrol Kumpanyası şeklinde değişime uğramıştır. 1927 senesinde işletilmeye başlanan Irak'ın en kuzeyinde yer alan Kerkük alanı, bu dönemde yine Musul petroleri ile bir boru hattıyla Bağdat'a bağlanmıştır (Ediger, 2007:365).

İran, Irak, Kuzey Afrika ve Basra Körfezi'nde petrol bulunup çıkarılması, çok uluslu şirketlerin iştahını kabartmış ve bu yerlerde bir süre arama ve çıkarma faaliyetleri yapılmıştır. Petrol arama ve çıkarma faaliyetleri Orta Doğu'nun ekonomisinde etki yaratmış ve bölgeye yönelik politikalar genişletilmiştir. Türkiye'nin dışa bağımlı olması özellikle de petrol ve doğal gaz ithal edilmesinde Orta Doğu ve Rusya'ya yakınlık kurması, 2013 senesinde petrol ihtiyacının %32'sini Irak bölgesinden karşılamasına sebep olmuştur. Irak açısından bakıldığında sağlanan sıcak temas ve enerji ihtiyacının giderilmesi, son dönemlerde önemini giderek arttırmıştır. ABD ve AB'nin, petrolde Türkiye'nin Irak'a karşı daha bağımlı olduğunu da göstermektedir. Bağımlı olmasında 2011 senesinde Türkiye'nin petrol ihtiyacını karşılayan İran'a ambargo uygulaması etkili olmuştur. Türkiye'nin doğal gaz ithalatına bakıldığında ise durum tam tersi olarak Rusya'dan sağlanmıştır. Rusya'dan sağlanan doğalgaz %58'i bulmuştur (TPAO, 2014:26).

ABD, Suriye'nin petrol ve doğal gaz kaynaklarına karşı güvenlik önlemleri almış ve önlemlerin alınmasına yönelik açıklamalarda bulunmuştur. Suriye'nin kuzeyinde yapılması düşünülen Kürt Koridoru, bu koridorun üstünden petrol ve doğal gazın taşınması ve pazara sunulması için ABD, Kürt Koridoru'nun enerji kaynaklarının transfer geçiş hattı olmaması yönünde bölgenin içişlerinde çeşitli müdahaleler ve iç çatışmalara sebep olmuştur. IKBY, potansiyel kaynak bazında, ihracatta petrolde yaklaşık 350.000 varil kadar günlük satış, gazda ise bu değer sıfırdır! (TESPAM, 2022). IKBY'nin gazı dağıtmasında potansiyeli düşük seviyededir. Doğal gazın dış satımında kapasite ayrıntılanacak olursa“bölge civarında bulunmuş dört tane önemli gaz alanı mevcuttur. Bunlar Chemchemal, Miran, Bina Bawi ve Khor Moralanlarıdır. Fakat bu enerji alanlarının aktif kullanılan sahası Khor Mor'dur ve bu kuyu üstünden gaz rezervleri yapılmaktadır.

Khor Mor kuyusundan temin edilen gaz, bölgenin elektrik ihtiyacını karşılamak üzere kullanılmaktadır. Üretilen gaz elektrik santrallerinin iletiminde potansiyel güç olarak kullanılmaktadır. Üretimin gerçekleştirdiği diğer kuyu sahası, Chemchemal sahasıdır. Bu alanın kapasitesi yeterli düzeyde yatırımcı almamıştır. Konu edinen diğer gaz alanları Türk-İngiliz eşgüdümünde idare edilmektedir. Bu alanlara Türkiye'nin kamu iştiraki olan Turkish Energy Company (TEC) şirketi alaka göstermiş olsa da resmi temasların olmaması sahalara eğilimi de değiştirmektedir. Özellikle genel enerji şirketi, enerji alanlarını yeni projelerle ileriye taşımak yerine elinden çıkarmayı göze almış ve alandan ayrılmak istemiştir. Konusu geçen dört adet sahanın üretim kapasitesi mevcut olsa da kapasitesi Türkiye'yi, Rusya ve İran gibi ülkelerin enerjiye bağımlı olma durumunu değiştirecek düzeyde değildir (Akyener, 2018:41).

İran'ın coğrafi konumunda stratejik önem, civarındaki kaynaklardan ötürüdür. Kuzey bölgesinde Hazar Denizi, güney bölgesinde Basra Körfezi ve Umman Körfezi yer almaktadır. İran'ın kıyısına yakın olan komşu ülkeleri; Türkiye, Azerbaycan, Ermenistan, Irak, Pakistan, Afganistan ve Türkmenistan'dır. İran-Türkiye arasındaki kara sınırı mesafesi 560 km kadardır (Berber, 2013:96). 1639 tarihinden günümüze başlayan diplomatik temaslar, 1639 tarihinde "Kasr-ı Şirin" antlaşmasının varlığından beri artarak devam eden diyaloglarla düzenli ve devamlı şekilde iki ülke nezdinde devam etmiş ve kara sınırı değişiklik göstermemiştir. Askeri hareketler özellikle 1720, 1821 ve 1823 yıllarında yaşanmış savaşlardır. İki ülke arasında kara sınırı 1914 tarihinde belirginleşmiştir. Türkiye Cumhuriyeti 1923 yılında cumhuriyetin ilan edilmesiyle kurulmuş, kurulduktan sonra "Musul sorunu, Doğu İsyamları" çıkmıştır. Doğu İsyamları esnasında İran'ın aşiret ağaları Türkiye'nin kara sınır hattına zarar vermiş; bu zararın konusu, Güvenlik ve Dostluk Antlaşması ile gündeme taşınarak sorunu ortadan kaldırmıştır. Güvenlik ve Dostluk Antlaşması 1926 yılında iki ülke arasında imzalanarak garanti altına alınmıştır. Türkiye'nin aleyhinde olmayan bir karar sınır hatlarının düzenlenmesi şeklindedir. 1932 yılında, 1926'da imzalanan anlaşmaya yeni protokoller eklenmiş ve iki ülke arasında daha sistemsal ve barışçıl açılımlar gerçekleştirilmiştir (Öztürk, 2015:18).

1937 yılında Türkiye başta olmak üzere İran, Irak ve Afganistan'ın da imzaladığı Sadabat Paktı'nın ülkelere vermiş olduğu söz, imzayı atan her ülkenin

kendi aralarındaki kara sınırının sıkıntısını ve bölgede yaşam süren Kürt ve Kürt aşiretlerinin gerginliklerini ve problemlerini ortadan kaldırmak üzere çözüm üretmektedir. Aynı zamanda imzalanan Sadabat Paketi, devletlerin tam bağımsızlıklarının sağlanması ayrıca üye olan devletlerin topraklarındaki mevcudiyetine yönelik karşılıklı saygı çerçevesinde koruma altına almaktadır (Küpeli, 2016:46).

İran'ın Batı ilişkilerinde kırılma noktası 1979 İran İslam Devrimi'dir. 1979'dan itibaren ABD İran'a ekonomik ve diplomatik açıdan yaptırımlar uygulamaktadır (Azim, 2017:54). İran yönetiminin PKK'ya destek vermesi, ilişkileri olumsuz açıdan etkileyen bir neden konumundadır. 1996'da Refah Yol hükümeti zamanında, İran- Türkiye arasında 10 milyar kapasiteye sahip bir boru hattı kurulması konusunda mutabakat sağlanmıştır. ABD'nin uyguladığı D'Amato Yasası'ndan etkilenmemek amacı ile BOTAŞ, boru hattının Türkiye bölümünün inşa edilmesinde sorumlu olacaktı. 2001'de İran, projenin kendi payına ait olan bölümünü gerçekleştirmiştir. Boru hattı, 2003'te işler hale gelmiştir (Halhalli, 2014:112). Aradan geçen beş yıllık süre sonunda İran, Türkiye'ye gaz vermeye başlamıştır. Doğal gaz tutarının pahalı olması ve Türkiye'nin tutarı fazla bulması, İran'ın bilinçli olarak devamlı gazı ülkeye vermemesi, gaz akışını kesmesi sıkıntılar doğurmuş ve diplomatik temaslar anlaşılması güç olan bir hal almıştır. Yaşanan sorunlar karşısında Türkiye, İran'ın doğal gaz rezervlerinden yararlanmak isterken İran; doğal gaz konusunda sıkıntı yaşıyordu. Bu yaşadığı rezerv ve tüketim sıkıntısı, 2007 tarihinde iki tarafın karşılıklı imzası sonrası faaliyete geçmemiştir. Her iki ülke de mutabakat zaptını hayata geçirememiş ve öylece kalmıştır (Öztürkler, 2012:40).

Enerji ülkeler açısından önemli ve ilişkilerin seyrini değiştirecek bir güç unsurudur. Bu nedenle doğacak olan her anlaşma ve çatışma enerjinin gerektirdiği duruşun göstergesidir. İran kuruluşundan itibaren statüsünü hep kullanmış ve geniş saha alanları oluşturmuştur. Oil and Gas Journal'in 1 Ocak 2011 tarihinde yayımlanmış raporu esas alınarak 137 milyar varillik mevcut ham petrolü ile İran, kanıtlanmış petrol rezervleri bakımından; Suudi Arabistan, Venezuela ve Kanada'nın hemen arkasından dördüncü sıradadır (Kanapiyanova, 2017:96). İran dördüncü sırada bulunan en büyük petrol ihratçısıdır. Jeostratejik yönden de önemli bir statüye sahiptir. Petrol, Hürmüz Boğazı'ndan gemi vasıtasıyla dünyanın birçok ticaret

merkezine iletilerek Orta Doğu'nun önemli olan bir bölümünde yer almaktadır. Fakat İran ve İran yönetiminin en büyük hata payı, mevcudiyetinde bulunun enerji kaynaklarını dünya ticaret merkezine taşıyarak halkına eğilim göstermemiş olması ve ülke içerisinde gelişmişlik seviyesini minimum seviyede tutmasıdır. İran rejimi, petrol kaynaklarını ülkenin ekonomisine yaymış, halka ise kamu harcamaları ile yayılım göstermiştir. İran rejim itibarıyla yeniliği kabul etmeyen kendi muhafazakarlıklarının kontrolünü dağıtmaktan endişe duymasından ötürü teknolojik hiçbir detayı kendinde kullanmamıştır. İran ekonomik düzey olarak kaynağını enerjiden edinir. Özellikle de teknolojik ürünler konusunda dış ülkelere bağımlı olma durumu mevcuttur (Aydın ve Tekbıyık, 2007:71). İran, nükleer çalışmalarından dolayı 2011 yılında 20 yıl gerisine dönerek petrol satımında (ihracat), önceki değerini yakalamıştır. İran, petrolün satımında yaptırım uygulayan ülkelere bağımlıdır. Bu yaptırımları özellikle de petrole bağımlı olan müşterisi Çin'e uygulamıştır. Buna rağmen Çin, enerji alanında ülkeye yatırım gerçekleştiren bir ülkedir (www.aljazeera.com.tr, 2020).

Suriye'de Mart 2011'de başlayan halk ayaklanmasından yalnızca bir ay önce, uzun süredir ülkenin başında bulunan diktatör Muammer Kaddafi'ye karşı silahlanan Libya halkı, NATO'nun yanı sıra Katar ve Suudi Arabistan gibi NATO üyesi olmayan devletlerden de büyük miktarda askeri destek görmüştür. Gözlerde derhal Libya'nın geniş hidrokarbon kaynaklarına ve bu Kuzey Afrika ülkesinin Avrupa güçleriyle, özellikle İtalya ve Fransa ile gerçekleştirdiği kazançlı anlaşmalara çevrilmiştir. Bu bölgede hâkimiyet kurmak isteyen İran ve Suriye, yakın müttefiklerdir. Şam'ın Tahran ile yıkılmaz ittifakı 1979 devrimine kadar uzanmakta ve son iki yılda daha da güçlenmektedir. Tahran, savaş düzenine geçmiş Cumhurbaşkanı Beşar Esad'ı devirmek isteyenlerin üstesinden gelmek için Suriye rejimine her türlü desteği vermiştir. İki ülke arasındaki bağ önemlidir. Çünkü Suriye İran için, Akdeniz'e erişim sağlanması ve Güney Lübnan sınırlarında Şii Hizbullah grubunun kontrolünde tutulmasından kaynaklı transit güzergah noktasıdır (Zeynalov, 2013:2). Petrol zengini bölge üzerinde, 1991 yılından beri geleneksel yöntemlerle ve işgallerle hâkimiyet kurmaya çalışan ülke olmamıştır. Ancak İran, bölgede bir etki alanı yaratmak için komşu ülkelerdeki Şii nüfusu kullanmaktadır. İlk kez Irak ve Lübnan'da önemli bir mevki edinmiş ve Arap dünyası genelinde görülen halk

ayaklanmalarının yarattığı ortamdan istifade ederek Körfez Bölgesi'ndeki diğer ülkelerde de büyük ilerleme kaydediyor gibi görünmektedir (Zeynalov, 2013:3).

Suriye, diğer Körfez Arap ülkelerine kıyasla az miktarda petrol ve gaz rezervine sahiptir ve günde 110.000 varil ham petrol ihraç etmektedir. Suriye petrolünün en büyük alıcısı Avrupa Birliği'dir. Ancak rejimin, halk ayaklanmasını bastırmak için askeri güce başvurmasının ardından uygulamaya konulan AB yaptırımları sebebiyle Şam, artık petrol ve gaz ihracatı yapamamaktadır. Suriye, ham petrolünün üçte birini sırasıyla Almanya ve İtalya'ya satmaktadır. Geri kalanını ise Fransa, Hollanda, Avusturya, İspanya ve Türkiye paylaşmaktadır. Savaşın yıprattığı ülke yalnızca 2,5 milyar varil kanıtlanmış petrol rezervine sahiptir. Bu miktar dünyanın toplam petrol rezervinin %0,2'sine tekabül etmektedir. Suriye'nin kendi kendine yetebilmesi veya büyük bir gelir kaynağı oluşturabilmesi için yeterli doğal kaynağa sahip olmamasına karşın coğrafi konumu onu, Akdeniz'e taşınacak İran- Irak petrolü ve doğalgazı açısından mühim bir geçiş noktası konumuna getirmektedir. Irak petrolü, Türkiye'nin Adana limanı üzerinden giden yalnızca kuzey yönlü bir güzergâha sahiptir ve petrol ödemeleri konusunda Kuzey Irak Bölgesel Yönetimi ile yaşadığı sorunlar, Suriye güzergâhının önemini arttırmaktadır (Zeynalov, 2013:10).

1.4. ENERJİ NAKİL HATLARI VE PETROL ARAMA ŞİRKETLERİ

1870 yılında Pennsylvania'da lamba yağının ülke genelinde kullanımını yaygınlaştırmak amacıyla üretiminde ve farklı tıbbi ürünlerin üretilmesi için petrol kullanılmıştır (Sevim, 2012:4382). Petrol Enstitüsü'nün şekillenmesinde ve kurulmasında John D. Rockefeller ülkede önemli bir aktör olmuştur. Bu sayede ilk petrol şirketi de petrol ürünlerinin endüstrileştirilmesinde kullanılmıştır (Yergin, 1991:24). Şirket, 1911'de ABD antitröst⁴ kanunlarına aykırı davranışlarda

⁴Antitröst: Tek bir firma kolunun sahibi olan aynı ürünleri üretime sokan diğer ve kardeş şirketlerin birbiriyle bağı olmaksızın sermayeyi kuvvetlendirmekte aynı ürün üzerinde hareket edebilen, ilgili ürünlerin alışverişi hakkında rekabeti önleyerek, zarara karşı birleşip gayri resmi ortaklık kurulmasının önüne set koyup birçok hadise de politik veya ekonomik tavırların sergilenmesine denir. ABD'de tröstlere karşı çıkartılan ilk federal Yasa 1890 yılında Sherman Anti - Trust Act' tır. Sözü edilen yasayla, monopoller, ticaret kısıtlamaları, şirketler arası belirgin veya saklı kalansözleşmeler engellenmiştir ([https://www.milliyet.com.tr/molatik/hayat/antitrost-nedir-antitrost-politika-ne-demektir-87369;](https://www.milliyet.com.tr/molatik/hayat/antitrost-nedir-antitrost-politika-ne-demektir-87369) Erişim Tarihi: 05.07.2021).

bulunduğundan mahkeme üyelerinin vermiş olduğu karar ile bütünden parçalara ayrılmış ve çeşitlilik kazanmıştır. Bu karar ile kurulan diğer şirketler Exxon, Mobil, Chevron ve Aromco'du. Bahsi geçen şirketler günümüzde halen dünya enerjiticaret merkezlerinde aktif olarak bulunmaktadır. O zamanlarda ABD'nin ülke etrafında petrolün üretimleri bulunuyordu fakat kritik noktada petrolü, İngiltere ve Almanya kullanmaktaydı. 1850 ve 1913 yıllarında Almanya, petrolü aktif olarak sanayi ve teknoloji sektöründe kullanmıştır. 1905 tarihinde İngiltere, Basra Körfezi'ndeki hammadde kaynağını Anglo-Pers Petrol Şirketi'nin denetimini elinde tutarak 1908 yılında kontrolü sağlayarak İran topraklarında petrolün üretimine geçmiştir. Orta Doğu'dan Avrupa'ya taşınacak olan petrolün dış satımında İngiltere, ilk teşebbüste bulunmuştur. Orta Doğu'da petrol rezervlerinin denetiminde bulunan Almanya, 1889 tarihinde ilk demiryolu tasarımı faaliyetine geçirmiştir. Bağdat petrolleri üstünden İngiltere ve Almanya sonunda savaş başlatmıştır. Üstünlük mücadelesine girişmiştir. Berlin-Bağdat demiryolunun güzergahında olan petrolün araştırılması hedef iken Almanlar Musul ve Kerkük civarında varlıklı petrol rezervlerini bulmuşlardır. Bu buluşun sonrasında Almanya ve Osmanlı Devleti eşgüdümlü Türk Petrol Şirketi'nin faaliyeti için kurulmuştur (Sevim, 2012:4382). Berlin-Bağdat-Basra Demiryolu, Sultan II. Abdülhamit devrinde Almanların kurduğu zamanlarda, Fırat-Dicle civarında Alman kurulu petrol yatakları üstünden tatbik yapmış ve bu civarda petrolün varlığı ortaya çıkarılmıştır. Osmanlı Devleti'nden ihtiyacı olan izinleri alan Almanya, Bağdat demiryolunun petrol kaynaklarını Batı'ya ulaştırması için kullanıma hazır hale getirmiştir. Aynı zamanda Almanya, Bağdat demiryolunda madenin varlığından şüphe duyarak sondaj çalışmalarında bulunmuştur (Olçar, 2010:103). Madenin bulunmasından kaynaklı II. Abdülhamit, Alman maden mühendislerinin de dahil olduğu bir tetkik takımı kurmuştur. Maden mühendisleri tarafından belirlenen güzergah doğrultusunda 1901 yılında petrol tatbiki yapılmış ve sondaj nihayetinde Musul ve Bağdat civarında, Dicle ve Fırat nehirlerinin etrafında petrol tarama raporu ve petrolün olduğu yerlerin varlığından kaynaklı petrol haritası çizilmiştir (www.tariharastirmalari.com, 2021).

Orta Doğu'da petrol arama hakkı bulan Batılı devletler, İngiltere mandasındadır. Batılı devletlerin mücadelesi sonuç vermiş ve Forein Office Anlaşmasıyla Türk Petrol Şirketi'ne petrol faaliyetlerinde bulunma, arama ve

araştırma hakkı tanımlanmıştır. Batılı devletlere petrol arama hakkının verilmesiyle bu arama faaliyetleri tüm Arap topraklarını içine almıştır. Petrol kaynaklarının Orta Doğu havzasında olması I.Dünya Savaşı'nda Savaş Kabinesi Sekreteri Sir Maurice Hankey Dışişleri Bakanı Arthur Balfour“*petrol kaynakları (İran-Mezopotamya) üstünde hakimiyet kurmak İngiltere için birinci küme savaş amacıdır.*” görüşüne, bu bölgenin enerji kaynaklarını işgal etmenin gerekliliğine değinmiştir (Demir, 2014:108). Almanya ve Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'ndan mağlubiyetle ayrılması, Orta Doğu'da dengelerin değişmesine özellikle de petrol rezervlerinin jeopolitik açıdan ülkelerin nezdinde politikalar uğratmasına neden olmuştur. Orta Doğu civarında önemli olan ülkeler Lübnan, Suriye, Fransa'nın; Irak ve Ürdün de İngiltere'nin denetiminde olup ayrıca Türk Petrol Şirketi'nin üretiminde olan petrole dair ayrıcalıklar; İngiltere, Fransa ve ABD'nin öncülüğünde pay edilerek Irak Petrol Şirketi'nin inşa edilmesi ve faaliyete başlaması ile sonuçlanmıştır. Fransız Petrol Şirketi, Anglo-Pers Petrol Şirketi, Shell ve Amerikan Petrol Şirketi bir araya gelerek iş yapan bir vahdaniyet kurmuşlardır (Sevim, 2012:4382). Musul petrollerinin %25'lik kısmını İngiltere, 1920 yılında San Remo Anlaşması'yla Fransız Devleti'ne ayırmıştır. Fransız Devleti'ne ayrılan kısma ABD tepki göstermiştir. Tepkinin doğrultusunda Orta Doğu petroleri üstünden hissedar olmayı düşünen ABD, 1928 yılında Orta Doğu petrollerinden ilk hissesini Kırmızı Hat Anlaşması'yla elde etmiştir. İngiltere, ABD'yle anlaşmasında zaferle sonuçlanan II. Dünya Savaşı'yla enerji kaynakları üstünde ülkeler civarında çalışmalara başlamıştır (Sevim, 2009:93).

Enerji kaynaklarının keşfedilmesi ve kaynaklar üstünden verilen tüm çetin mücadeleler süreklilik arz etmektedir. Bu süreklilik hangi çağ olursa olsun, zamanın önemi olmaksızın gelişen dönemin gerektirdiği şekliyle farklı eğilimleri doğuracaktır. Kolaylık sağlayan herşey özellikle petrol ve doğal gaz gibi yanıcı ve yakıcı maddelerin enerji takviyesinde bulunması önemin artarak değişimine sebep olmuştur. Bu anlamda hammadde bir meta olarak değerli görülmüştür. Enerjiye ulaşımın tüm gözdağı ve saldırılara karşın müsait şartlar oluşturularak yeni nakil güzergah yolları tanımlanmış ve güvenlik önlemlerine işaret edilmiştir. Bu kavramlar teorileştirilerek yeni literatürde yerini almıştır. Özellikle de enerji ve enerji güvenliği (Şahin, 2019:34).

1.4.1. Enerji Nakil Hatlarına Yönelik Tehditler

Enerji nakil hatları, ülkelerin enerji ihtiyaçlarının artan nüfusları ve endüstri alanında kullanılan enerji kaynaklarının farklılaşması ile değişmiştir. Kaynak rezervlerinin farklılaşması, bilhassa gelişmekte olan ve nüfus artış oranı yüksek olan ülkelerin ithal enerjiye olan bağımlılığının yükselmesi, enerji ihraç eden ülkelerde oluşan siyasi farklılıklar, enerjinin bir pazarlık ve güç faktörü olarak kullanılması ve piyasaların hareketlenmesiyle enerjinin ve enerji yollarının emniyeti hususu daha da önemli bir hale evrilmiştir. Yenilenemeyen enerji kaynaklarından en başta gelen ve hayatımızda önemli konumda yer alan sektörlerde ham madde şeklinde kullanılan petrol, doğal gaz ve kömür sıklıkla Orta Asya, Rusya, Amerika'da bulunur. Enerji merkezi konumunda olan bu coğrafyalar, ticaretin yapılacağı alan ve alınan enerjinin hangi yollar aracılığıyla ulaştırılacağı ve bu yolların emniyeti, enerji satın alan ülkelere çok önemlidir. Enerji kaynaklarının sınırsız olmaması ve siyasi açıdan güç konumunda olması arz ve güvenlik sorunlarını meydana getirmiştir (Sevim, 2012:4378). Hammadde olarak kullanılan petrol, doğal gaz ve kömür genellikle Orta Asya, Rusya, Amerika gibi ülkelerde çok sık bulunur ve kullanılır. Enerji kaynaklarının arasında yenilenemeyen kaynaklar yaşam alanlarımızda aktif bulunmaktadır. Enerji coğrafyasına sahip olan birçok ülke kaynakların ulaşımında ticaret yollarının güvenli olmasını, bu sebeple de bu yolların hangi kanallardan coğrafyalara ulaştırılacağı konusunda güvenlik tedbirleri almaktadırlar. Bu alışveriş, alım satım yapan iki ülke ve çoklu ülkeler arasında gerçekleştirilmiştir. Kaynakların yenilenemeyen oluşu, siyasal politika aracında kullanılması, arz ve talep ile birlikte güvenlik tedbirlerinin de ulaştırılmada konuşulması meydana çıkmaktadır (Sevim, 2012:4378).

Enerjiyle ilgili kararlar alınırken enerjinin tedarik edileceği kaynaklar, kaynaklara erişmek için güzergah yolları, kaynakların devamlılığı, üretim ve tüketim ihtiyacında kullanılan kaynak girdi ve çıktı kalemleri, hammaddenin kullanıcılara devamlı şekilde iletilmesi ve tüketilen değerin kaç olduğuna dair birçok hususta dikkate alınmaktadır (Çalışkan, 2009:306). Bu kıstasların enerji politikalarında sadece politika, hukuki ve sosyal tarafından daha çok güvenlik politikaları ve çevreye karşı yakıcı ve yanıcı maddelerin etkisi de göz önüne alınarak değerlendirilmiş ve uygulanmıştır (Uğurlu, 2007:82). Türkiye enerji alanında dışa

bağımlı ülkelerden biri seviyesinde ve kaynaklarının temini ülkelerle yapılan anlaşmaların doğrultusunda idi. Ama Türkiye için yapması gereken önemli detay; daha uzun, aktif, devamlılık arz eden, verimli topraklardan işlenmiş petrol ve doğal gaz kaynaklarının kaliteli kullanılması özellikle de enerji kanalında değişimin var olması, yeni yön arayışında aktivite edilmiş enerji politikalarını olgunlaştırmaktır (Çalışkan, 2009:306).

Enerji nakil hatlarının ulaşımında güvenli ulaşım yolları, güvenliğin esas konusunu oluşturmaktadır. Enerji kaynaklarının sıkıntısız şekilde taşınması, hem ülke içinde hem de ülkelerin tamamında nakil güzergah hattı kullanımında hammadde kaynaklarının elektrik iletim ağının güvenlik parametresinde ve enerji arzının büyük bir bölümünü oluşturmaktadır. Enerjinin ulaştırılmasında en çok problemi siyasal kararsızlık ve beraberinde ülkelerin üretim ve rezerv depolarına gerçekleştirilmiş terör faaliyetleri ve bölgeye karşı ulaşım ağı hattında risk analizi oluşturmaktadır (Erdal ve Karakaya, 2012:128).

Enerji arz güvenliği, güvenlik kavramlarının etkinliği ile beraber önemli bir başlık halini almıştır. Bu kavram çoğalarak değerli, karar alıcılar tarafından da uygulayıcı bir konu şekline dönüşmüştür. Bu konu üzerine faaliyetlere başlanılmış, belirli politikalar sağlanmıştır. Günümüzde komşu olduğumuz ülkelerin sınır hattında enerji kaynaklı güvenlik tedbirleri alınıyor ve yeni politikalar hükümet tarafından belirleniyor. Bu tür politik ve siyasi çalışmalar yeni kavramların doğurulması ile de belirlenerek ihtiyaç duyulan alana kaydırılıyor. Türkiye, kendi sınırlarında sismik araştırma gemileri ile petrol ve doğal gaz arama çalışmaları yapmış olsa da ihtiyaç duyulan şey, sorunsuz ve sıkıntısız ulaştırılmasıdır. Enerji nakil hatlarının güvenlik kanalında ihtiyaç duyduğu politika ve önlem, Türkiye açısından önemlidir. Türkiye, Avrupa şirketleri tarafından önemli tüketici ve alışveriş ticaret merkezi olmakla birlikte çoğalan doğu-batı ticaretinin de ortasındadır. Bulgaristan, Yunanistan, Ukrayna, Rusya, Gürcistan, Irak, İran ve Suriye gibi ülkelerle komşu olan bu ülkeler arasında özel bir transfer merkezi olma mevcudiyetine hakimdir (Ovalı, 2008:163).

Terör olayları, nakil hatlarında olası sorunların temel sebebidir. Yapılan eylemler, saldırılar ve mücadeleler, terörün artarak çoğalması sınır hattı dahil olmak üzere nakil hatlarına kadar temizlenmesi ve sorunların ortadan kaldırılmasının

önemine işaret etmektedir. Bu sorunlar enerji terörünü ortaya çıkarmış ve bu yeni kavramı ortaya koymuştur. Orta Doğu, Nijerya ve Orta Asya gibi enerji rezervleri bulunan ülkeler rezervlerin ulaştırıldığı hatlara gerçekleştirilen saldırılar, enerji terörünün örneklendirdiği birtakım terör faaliyetleridir. Dünya genelinde saldırılar gerçekleştirilmiş ve bu alandaki saldırılar %35 seviyelerine ulaşmıştır (İşeri ve Dilek, 2012:232).

Türkiye'nin petrol ve doğalgaz bulma faaliyetlerinde çeşitli devletler ile yaşadığı problemler (Akdeniz'de İsrail ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi vb.), ülkelerin enerji kaynakları elde edebilmek için karşılaşılabileceği durumlara örnektir. Türkiye uzun süre terör eylemlerine ve sabotaj girişimlerine maruz kalmıştır. Enerji nakil hatlarına karşı terör faaliyetleri terörün saldırılarında ne kadar ciddi olduğunu, vermiş olduğu zararlar -özellikle de sabotaj girişimleri ile- göstermiştir. Özellikle enerji kaynaklarının önemli bir kısmı ulaşımında erişimin kolaylığına inanması ve dağıtımında tedbir alınarak yapılmasını gerektirmektedir. Bu tür önlemler alınmadığı takdirde Türkiye uluslararası güvenlik bakımından, ayrıca uluslararası ekonomi düzeyinde de kayba uğrayacaktır. Son zamanlarda Türkiye'ye yapılan terör eylemleri bölüm değiştirmiş ve enerji tarafına doğru sabotajlarını artırmıştır. Terör örgütünün üyeleri şehrin merkezlerine yayılmış fakat kırsal ve şehir merkezini hedef almalarına rağmen Türk askeri birliklerinin bu eylemlerde göz açtırmıyor olması eylemlerin sonuçsuz kalmasına sebep olmuştur. Bu hedef yönünü şaşırınca planlanan eylemler petrol ve doğal gaz gibi yanıcı ve patlayıcı aynı zamanda nakil hatlarına yapılan eylem girişimlerini ortaya çıkarmıştır. Terör örgütleri enerji nakil hatlarına farklı sebeplerden ötürü saldırmaktadır. Bu saldırıların öncelikli hedefi, ses getirmektir. İkinci hedefi ise Türkiye gibi bölgesel enerji dağıtım merkezi olma amacıyla olan ülkelerin dünya piyasasındaki güvenilirliğini yok etmektir. Bu sayede enerji ulaşımı hususundada rekabet içinde olan bir ortamda diğer ülkelerin ön plana çıkarılması amacıyla enerji nakil hatlarına gerçekleştirilecek saldırıların da amacına ulaştığı belirtilebilir (Akbaş ve Ürün, 2016:104).

Terör örgütlerince enerji tesislerine yapılan saldırılar kolay ve etkileri açısından mühimdir. Enerji tesislerine yapılan saldırıların siyasi, ekonomik açılarından bazı etkileri vardır. Türkiye, mevcut yerel kaynaklarını terör tehdidi sebebiyle gerçek manada kullanamamaktadır. Bu, cari açığın yükselmesine ve enerji ithal edilen

ülkelere olan bağımlılığın artmasına neden olmaktadır (Erkal, 2018:68). Bu bağlamda PKK, bazı zamanlarda Türkiye'den geçen transit boru hatlarına saldırılar gerçekleştirmektedir. Bu saldırılar, enerji akışını engellemekle kalmayıp ilgili ülkelerin ekonomisini de ciddi bir şekilde etkilemektedir (Akbaş ve Ürün, 2016:111).

Avrupa Komisyonu'nun 2004 yılında doğalgaz için kabul ettiği yönergeye göre (2004/67/EC) her bir üye ülkeye olası gaz kesintilerine karşı hane halkı tüketicilerini korumak bakımından asgari şartların belirlenmesi için yükümlülükler getirilmiştir. Yönerge, gaz piyasalarının durumu hakkında periyodik raporların hazırlanmasını istemektedir (EC, 2004). Avrupa Komisyonu, üye ülkelere en az 60 günlük tüketime eşdeğer doğalgaz stoklamayı önermektedir. Ayrıca yönergeye göre ulusal düzeyde alınan önlemler yardımıyla krizlerle başa çıkmanın yetersiz olduğu durumlarda komisyon, Gaz Koordinasyon Grubu'na danışarak en fazla etkilenen ülkeye daha fazla yardım sağlayabilir (Yorkan, 2009:33).

Avrupa Komisyonu'nun kabul ettiği yönergelerle birlikte üye devletlere birbirlerinin depolarını da kullanma fırsatı verilmiştir. Dolayısıyla olası bir kriz durumunda bir üye başka bir üyenin depolarını ve stoklarını kullanabilecektir. Avrupa Birliği enerji arz güvenliğinin dört temel boyutu vardır. Bunlar: 1) *Kriz önleyici müdahalelerin yapılması*, 2) *Dış enerji ilişkileri*, 3) *Altyapı geliştirme* 4) *Enerji verimliliği* olarak sıralanabilir. Enerji arz güvenliğinin bu boyutları dikkate alındığında AB ülkeleri, komisyonun yönergelerine uyarak, petrol ve doğalgaz stokları tutarak, iç enerji piyasasını daha fazla rekabetçi ve şeffaf hale getirerek, altyapı yatırımları yaparak ve enerji tasarrufu sağlayarak enerji arz güvenliğinin temin edilmesi için adımlar atmaktadır (Aydın, 2015:516).

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN ENERJİ GÜVENLİĞİ VE ENERJİ NAKİL HATLARINA YÖNELİK TEHDİTLER

2.1. TÜRKİYE’NİN ENERJİ ÜRETİMİ VE TEDARİKİ

Türkiye’deki doğal gaz tüketimi; nüfus ve sanayileşmeyle doğru orantılı, hava sıcaklığıyla ters orantılı olacak biçimde büyümektedir. Türkiye, yeraltı zenginliklerinin sınırlılığı sebebiyle hem petrolde hem de doğal gazda ithalatçı durumundadır. Türkiye, petrolde kabul edilebilir düzeyde, doğal gazda da belirgin dış alımcı\ihracatçı durumundadır. Seneler sonrası doğal gaz istihali (üretimi), sarf edilen doğalgazın %2’i düzeyinin karşılığını vermeyecek noktada meydana gelmektedir. Türkiye’nin doğal gazda dış alıma bağımlılık seviyesi %99’un üstünde olup doğal gaz dış alımı\ihracatı yabancı bölgelerle alım satım açığında kendini bulmaktadır.

Fosil kaynakları, enerji ve ısıyı ortaya çıkaran yanıcı madde olması yönünden ortaya çıkmaktadır. Son zamanda yapılan tetkik ve çalışmalarla doğal gaz hidrojenin çeşitli yerlere gönderme işinin merkezi şebekesinde değerlendirilmektedir. Doğal gaz ithalatını düşük seviyelere çekmek adına karbon ayak izinin görünürlüğü, hidrojen teknolojileriyle azaltılmalıdır (TSKB, 2020:18).

Akdeniz ve Karadeniz’de ortaya çıkması beklenen ve muhtemel rezervler dışında Türkiye, ortalama 18,5 milyar m³ doğal gazın işlenmemiş ve az üretimiyle senelik tüketim payının yaklaşık %1 oranında bile ortaya koyamamaktadır. Türkiye, doğal gaz sevkiyatında son dönemlerde bir atak gerçekleştirmiştir. 2001 tarihinin öncesinde yalnızca altı ilde doğal gaz sevkiyatı gerçekleştirilirken son zamanlarda doğal gaza ulaşmayan il kalmamıştır. Doğal gaz sevkiyatında firmaların gelir getirici hamleleriyle 2010 senesinde takribi değeri 1 milyon olan doğal gazın hanelere, evlere ve birçok noktaya ulaşmasıyla toplam abone sayısının çoğalması Temmuz 2020 periyotunda 16,3 milyon seviyesine çıkarılarak artış göstermektedir. 2008 senesinde 969 milyar m³ düzeyine çıkan, ileriki zamanlarda ise bu seviyeleri gerçekleştiremeyen doğal gaz üretimi; 2011, 2018 ve 2019 dönemlerinin haricinde

Üretim seviyelerini artırmak yerine azaltma dönemlerine gitmiştir. Doğal gaz üretimi sadece 2008 yılında verimli olarak artış sağlamış, daha sonra bu dönemleri yakalayamamıştır. Türkiye'nin 2019 yılı içerisinde doğal gaz üretim seviyesini önceki yıllara takriben %11 artış sağlayarak üretim hacmini 474 milyar m³dzeyine çıkarttığı gözlemlenerek seyredilmiştir. Karadeniz'de derin deniz sondajını yapan Fatih Sondaj Gemisi, Sakarya Gaz Sahası'nda (Tuna-1 Bölgesi) araştırma gemisi, Sakarya Gaz Sahası'nın havzasında biriktirilmış 320 milyar m³ doğal gaz bulmuştur.Tuna-1 Bölgesi'nde 17 Ekim 2020 tarihinde 85 milyar m³doęal gaz çıkarılmış, böylelikle imkan bulan rezerv 320 milyar m³ seviyesinden 405 milyar m³ seviyesinde arttığı sayısal verilerle açıklanmıştır. Kuyuda planlanmış çalışmanın açıklanmış tarihte 4.775m'ye ulaştıktan sonra tamamlanarak bitirileceği ifade edilmiştir. Son zamanlarda gündemde olan keşifler devam ettikçe sismik çalışmalar ve derinlik havzasında planlanarak ortaya çıkartılan sondaj çalışmaları ilerleyen zamanlarda Türkiye'nin üretim hedefinde doğal gazın beklenen seviyeden yüksek seyredeceğini tüm analist ve uzmanlar açıklamıştır (TSKB, 2020:18).

Türkiye'nin enerji kaynakları içerisinde yakıcı hammadde olarak önem unsurunda ilk sırada yer alan petrol, aynı zamanda enerji arzının üretici ve tüketicisi tarafından büyük bir yeri kapsamaktadır. Türkiye'de enerji hammaddenin arz değeri yaklaşık olarak %30 seviyesinde oluşmaktadır. Bu enerjinin talebe karşılık tüketim oranı ise %35 seviyelerinde petrol ve petrol ürünlerinden meydana gelmektedir. Zaman farklılık gösterdikçe hammaddenin kolaylığı, talebi yoğunlaştırmış; bu sebeple de ham petrol retimi Türkiye'de çoğalmıştır. Dolayısıyla tüketim ihtiyacına karşın üretim seviyesi minimal kalarak karşılık seviyesinin altına düşmüştür. Türkiye'de sınırlı kaynakların arza karşılık vermemesi, meydana getirdiği ihtiyaç doğrultusunda özellikle petrol kaynaklarının %90 oranından fazla olmasından ötürü kaynak yetersizliğini dış alım vasıtasıyla giderdiğini görmekteyiz. Bu yaşanan artış, dış ticaret açığının dikkate değer gerekçelerinden sayılabilmektedir. Tuna-1 Bölgesi, Türkiye açısından önemli bir proje olmuştur. Bu proje Türkiye'de petrol ve doğal gaz rezervlerinin bulunduğunu bu sebeple de Akdeniz ve Karadeniz bölgelerinde de değerlendirilebileceğini, petrol ve doğal gaz araştırma ve arama çalışmalarının hız kazanacağını ortaya koymuştur. Türkiye, bir bakıma enerji konusunda farkındalığını ortaya koymuş, bugüne değin ithal ederek ihtiyaçlarını

gidermiş, daha sonra kendi fizibilitesini ortaya koyarak değişen dünya yapısına bağlı olarak gelişmekte olan yeni teknolojik çağın gerektirdiği ve keşfedilmek istenen hammaddenin üretimde çoğalacağına yönelik beklentiyi artırmış ve ülkenin devlet yöneticileri tarafından da dile getirilmiştir.

Özellikle de Türkiye’de petrol çalışmaları geride kalan zamanlara kıyasla ivme kazanmıştır. Türkiye’nin üretime geçebileceği 2019 yılındaki rezervi 360 milyon varildir. Türkiye’nin Güneydoğu Bölgesi’nde yer alan petrol rezervleri, çoğunluk olarak orada bulunmaktadır. Petrol arama ve rafinere etme çalışmaları çağın gerektirdiği teknolojik gelişmeleri ve üretimin çağa karşı doğru aktive edilmesi için yerinde kullanılması gerekmektedir. Bu detayıyla ayrıca önem kazanmaktadır.

Türkiye’de petrol sahaları ve kuyu verimlilik dereceleri yaşıldır ve düşük petrol arama çalışmalarında verimlilik seviyeleri gittikçe azalmaktadır. Ülke kapsamında 2019 yılında arama ve çalışma faaliyetlerine önem verilerek o yıl içerisinde tespit kuyu araştırmaları yapılmıştır. Çalışmanın sonrasında ülke genelinde 80 tane arama ve tespit kuyusu, 73 tane üretim kuyusu şeklinde 153 kuyu faaliyete başlamıştır (www.tpao.gov.tr, 2021).

2009-2019 yıllarını kapsayan süreçte Türkiye’nin birincil enerji arzı 2008 ve 2013 yılları dışında devamlı artmıştır. Petrol ve doğal gazın birincil enerji arzı içindeki oranı ise yaklaşık olarak %60’lardadır. 2019’da da petrol ve doğal gazın birincil enerji arzındaki payı %58,4 şeklinde seyretmiştir. 2020’de, Türkiye’de günlük yaklaşık 62 bin v/g ham petrol üretimi gerçekleşmiş, 590 bin v/g ham petrol ithalatı, 224 bin v/g işlenmiş ürün ithalatı olmuştur. 2019’da, yerli ham petrol üretiminin, toplam petrol arzına oranı %6,3 iken, 2020’de bu oran %7,1’e yükselmiştir. Başka bir söyleyişle 2020’de ülkemizin petrolde ithalata bağımlılığı %92,9 oranındadır. 2020’de yerli doğal gaz üretiminin tüketime oranı bir önceki yıla kıyasla azalmış ve %0,89 düzeyinde olmuştur. 2008’de 1 milyar m³’e ulaşan doğal gaz üretimi, 2019’da yıllık toplam 483 milyon m³, 2020’de 441 milyon m³ olarak gerçekleşmiştir. Doğal gaz tüketimi 2020’de 44,9 milyar m³ olurken, net ithalat ortalama 44,4 milyar m³ seviyesindedir.

Türkiye'nin doğal gazda ithalata olan bağımlılığı bir önceki yıla göre artarak %99,1'e ulaşmıştır. 2020'de gerçekleştirilen Sakarya doğal gaz keşfi ve Karadeniz'de yapılan ilave sismik araştırma çalışmaları, doğal gazın ilk üretime alınacağı 2023 yılı ve sonrasında Türkiye tüketiminin önemli bir kısmının yerli üretimle temin edileceğini göstermektedir. 2019 yılında Türkiye'nin petrol ithalatında Rusya %35,4 pay ile birinci sıradadır. Rusya'yı %21,3 ile Irak ve %7,1 ile Kazakistan izlemektedir. 2020 yılındaysa ilk üçte olan ülkeler sırası ile Irak, Rusya ve Kazakistan'dır. Bir önceki yıla oranla Rusya'nın toplam petrol ithalatındaki payı fark edilir düzeyde azalırken, Irak'ın payında yükselme göze çarpmaktadır. Bu bağlamda 2020'de ülkemizin ithal ettiği petrolün ortalama %29,1'inin Irak'tan, %21,2'sinin Rusya'dan, %8,2'sinin de Kazakistan'dan temin edildiği ve bunların ardından %7,9 ile Suudi Arabistan'ın geldiği görülmektedir (TPAO, 2020:36).

Son üç yıl geriye doğru bakıldığında ortalama üretimin 2,5 milyon ton değerlerinde seyrettiği söylenebilir. 2018 yılında üretilen ham petrol değeri, 2019 tarihine göre %4,7 seviyesinde artış göstermiştir. 2019 yılında hammaddenin takribi üretim bandı 2,9 milyon ton seviyelerinde kaydedilmiştir. 2018 ve 2019 yılları bize daha önce üretim bandının yüksek olduğu 1999 yılını göstermektedir. 2019 tarihlerinde Batman ilinde dört adet petrol rafineri bulunan Türkiye Petrol Rafinerileri A.Ş. (İzmir, İzmit, Kırıkkale, Batman) 27,2 milyon ton petrolü elverişli hale getirerek petrol seviyesini 28,1 milyon ton seviyesine çıkartarak üretim sağlamıştır. 2019 tarihinde TÜPRAŞ rafinerilerinde 45 tane değişik ürünün üretimi sağlanmıştır. Ülke genelini tamamen sarsan Covid-19 salgınının üretime karşı talebin oluşturduğu ihtiyaca cevap vermemesi daralmanın getirmiş olduğu ve kabul edilmeyen davranışların insanlar üzerindeki etkisini indirmek üzere TÜPRAŞ'ın tesislerinde talep edilene karşı arz büyüklüğü ve salgının seyri değiştirmesinden dolayı bir süre üretim kaynağına ara verilmiştir. Salgının hafiflemesinin ardından normalleşme dönemleri kısmen de olsa tüm ülkelerde devam etmeye başlamış, özellikle 01 Temmuz'da Türkiye'de normalleşmeye kademeli olarak geçilmesi ve tüm sektörlerin faaliyete başlaması ile üretim sistemleri artmıştır.

TÜPRAŞ için 2019 ve 2020 seneleri petrol rafineri hususunda verimli geçmiştir. Örneğin TÜPRAŞ, 2019 senesinin içerisinde özellikle de ilk altı ayını kapsayan diliminde 14,3 milyon ton kadar ham petrolü işlemiş, bu işlenen ham

petrolün 13,7 milyon civarında olan kısmını ise üretim tesisinde değerlendirmiştir. 2020 senesine gelindiğinde ise dört büyük petrol rafinerisi bulunan dört önemli şehirde -İzmir, İzmit, Kırıkkale ve Batman'da- 11,6 milyon civarında ham petrol işlenerek 10,95 milyon ton ham petrol üretim tesislerinde işlenmiştir. Görünen o ki ham petrol işleme ve üretime geçme konusunda TÜPRAŞ verimli çalışmaktadır. TÜPRAŞ, petrol rafinerilerini aktif kullanarak özellikle sayısal bazda dönemini kayıt altına almakta ve bu verileri analiz yapabilme yeteneğini gösterebilmektedir (TSKB, 2020:18).

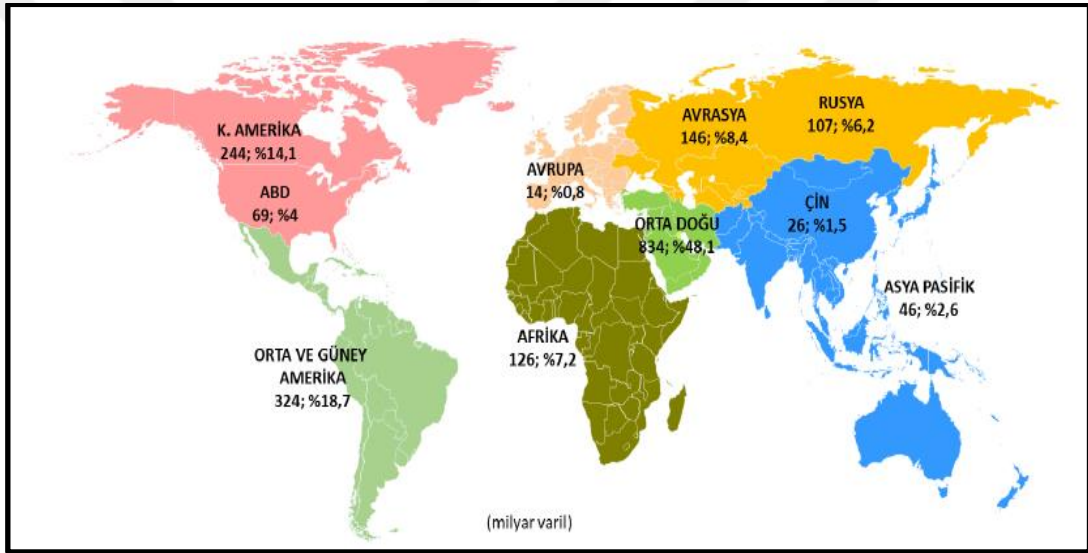
2018 Ekim ayı içerisinde yıllık baza bakıldığında rafinaj kapasitesi 10 milyon tona ulaşan STAR rafineri sisteme girmiştir. 2019 senesi rafineride özellikle petrol ürünlerinin üretiminde kullanılan çeşitli ürünlerin var olmasını sağlamış, bunları oluşturan unsurlar karşımıza sıralanarak çıkmıştır. Öyle ki; motorin, yüksek kükürtlü motorin, yüksek kükürtlü fuel-oil, jet yakıtı, nafta, petrokok, sıvı olmayan rafineri gazı, LPG vb. hammadde ürünleridir. STAR Rafineri'nin çalışmalara başlamasıyla 2019 senesi içerisinde rafiner edildiği toplam üretim sayısı sene bazında 2018 senesine istinaden %39 çoğalarak seviyesini 34,7 milyon tona kadar çıkartmıştır. STAR Rafineri'nin çalışmasına bağlı olarak 2019 senesinde motorin türlerinin dış alımı %21, havacılık yakıtlarının dış alımı %26, diğer petrol ürünlerinin dış alımı %36 eksilmiş, sadece fuel-oil türlerinin dış alımı %0,6 seviyesinde çoğalmıştır. Ortalama değeri dış satım seviyesinde 2018 senesi baz alınarak %61 seviyelerinde çoğalarak 14,3 milyon ton kadar büyüme göstermiştir (Petrol Piyasası 2019 Yılı Sektör Raporu, 2021).

2.2. TÜRKİYE'NİN ENERJİ SEKTÖRÜ VE KURUMSAL YAPILANMASI

2020 yılının Haziran ayı içerisinde ortaya konan BP'nin incelemeleri sonrasında tespit yazısının gereğince, 2019 yılında henüz işletilmemiş, havzasında bulunduğu petrolün dünya bazında hesaplanmış 1,73 trilyon ton varilin var olduğu ifade edilmiştir. 2018 senesi dikkate alındığında petrol rezervi global dünyada %0,1 seviyelerinde düşük seyretmektedir. Rezerv oranları dikkate alındığında Orta Doğu bölgesinde petrolde en çok söz sahibi ülke %17,5 oranla Venezuela'dır. Ayrıca %48,1 seviyesiyle çeşidi bol ve zengin kaynak rezervine sahip petrol kaynağı ile varlığını ortaya koyan ülke konumunda yer almaktadır. 2018 ve 2019 tarihlerinde

dikkati çeken seviyelerde toplam petrol rezervinde kayıt altına alınacak çoğalma saptanmamış, ülkelerde de önemli bir artış saptanmamıştır. Dünya sahnesinde birçok ülke petrol arama ve bulma çalışmalarında çok sayıda sondaj gemilerini sahaya indirmekte ve bu durum yaşanan ikili ve siyasi anlaşmaları beraberinde getirmektedir. Dünyada petrolün ve doğal gazın çıkarılması için üstün bir çaba sağlanmaktadır. Arama ve çalışma faaliyetleri tamamıyla “süper basen” diye isimlendirdikleri ülkelerin var olduğu noktalarda artış göstererek sürmektedir. Süper Basen ülkeleri“Orta Doğu’da Central Arabia, Zagros; Avrasya Bölgesi’nde Güney Hazar ve Timan Pechora, Kuzey Amerika’da Appalachian ve Permian”dır.

Şekil 2.1: 2019 Yılında Bölgeler Açısından Dünyaca İspatlanmış Petrol Rezervleri

Kaynak: (BP, 2020).

Şekil 2.1’e bakıldığında 2019’da bölgeler arasında kanıtlanmış rezerv büyüklükleri sayısal verileri ile ortaya koyulmaktadır. Rezerv seviyeleri dikkate alındığında %48,1 oranında Orta Doğu bölgesi, onu takip eden %18,7 seviyesiyle Orta ve Güney Amerika’dır. Sırasıyla %14,1’lik rezervle Kuzey Amerika Avrasya Bölgesi %8,4, Afrika %7,2, Asya Pasifik %2,6 ve Avrupa %0,8’lik rezerv büyüklüğüne sahiptir.

2.2.1. Türkiye'nin Kurumsal Yapılanması

Enerji, birincil ve ikincil enerji kaynakları olarak inceleyebilir. Taşkömürü, linyit-asfaltit, petrol, doğal gaz, hidrolik, jeotermal, odun, hayvan ve bitki atıkları birincil enerji kaynakları olarak; elektrik enerjisi, kok, briket, havagazı da ikincil enerji kaynakları olarak gösterilebilir (Aybar vd.,1986:9). İkincil enerji kaynakları, birincil enerji kaynaklarına göre üretilmektedir. Enerji ekonomik büyümede önemli bir konumdadır. Bu nedenle enerji, ülkelerin kalkınma programlarında vazgeçilmez bir konumdadır. Bilhassa gelişmekte olan ülkelere bu politikalar, sürdürülebilir kalkınma planlarının en önemli parçalarını meydana getirmektedir (TÜBİTAK, 1998:1).

Yenilenebilir enerji kaynakları içerisinde petrol, bütün faaliyetlerde (arama, bulma, üretim) artarak devam etmektedir. Enerji talebinin mümkün olduğu kadar yerli kaynaklarla temin edilmesi önemlidir. Bu nedenle hem kamu hem özel sektöre bilinen kaynakların ekonomik ve en yüksek faydayı sağlayacak biçimde değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda kaynakların geliştirilerek en kısa zamanda üretime geçirilmesine son zamanlarda daha da önem verilmektedir. Elektrik piyasasında, kâr ve verimliliğin yükseltilmesi maksadıyla var olan tesislerin daha verimli işletilmesinde ve yeni üretim tesislerinin inşasında özel sektörün desteğinin artması amacıyla Enerji Bakanlığı himayesinde özelleştirme faaliyetleri devam etmektedir. Mevcut enerji sektöründe izlenen politika, ülkedeki enerji gereksinimin hedeflenen ekonomik büyüme ve sosyal kalkınma hızını destekleyecek biçimde yapılması ve bu amaçla zamanında, yeterli, güvenilir ve ekonomik şartlarda ve çevresel etkiler de hesaplanarak temin edilmesidir (Bahar, 2005:41).

2.2.1.1. TPAO (Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı)

Osmanlı dönemi seyyahlarından Evliya Çelebi Seyahatname adlı yapıtında Anadolu'da bulunan petrole ve petrol bulma çalışmalarına yer vermiştir. Evliya Çelebi Seyahatname'de 1651 yılında Van şehri taraflarında gerçekleştirdiği gezi esnasında bu bölgelerde petrolün bulunduğu bilgisini paylaşmaktadır (Uluğbay, 2008:20). Osmanlı İmparatorluğu döneminde petrol arama çalışmalarına dair Anadolu'da verilen ilk resmi imtiyazı, II. Abdülhamit 1887'de Ahmet Necati

Efendi'ye, İskenderun Çengen Bölgesi'nde petrol arama çalışmaları için vermiştir. Sonraları 1897'de Sadrazam Halil Rıfat Paşa'ya Tekirdağ çevresinde petrol arama imtiyazları verilmiştir. Şarköy, İsteme, Hora Dere ve Mürefte'de alınan imtiyazlar neticesinde gerçekleştirilen petrol arama faaliyetlerinde beklenen seviyede petrole ulaşamamıştır (TPAO, 2004:22). Neft, petrol faaliyetlerinin özellikle arama ve araştırma çalışmalarının ilk önemli adımlarından sayılmaktadır.

Anadolu coğrafyasında petrol arama çalışmalarına yönelik ilk resmi ayrıcalık ve taviz, II. Abdülhamit'in makamınca 1887 senesinde Ahmet Necati Efendi'ye, petrol arama çalışmalarında bulunması için İskenderun'un Çengen civarında verilmiştir. Çok daha sonra imkanların elveriş kazandığı vakitlerde özellikle 1897 tarihlerine ulaşıldığında Tekirdağ bölgesinde petrol arama ve çalışma faaliyetleri Sadrazam Halil Rıfat Paşa'ya özel izin ile desteklenerek verilmiştir. Şarköy, İsteme, Hora Dere ve Mürefte'de başlatılmak istenen ve verilen kararla ayrıca petrol arama ve araştırma faaliyetlerinde bulunulmak istenen, planlananın ise olumsuz sonuçlanması ve bölgelerde bulunmaması petrolün o bölgelerde olmadığı sonucunu ortaya çıkarmıştır (TPAO, 2004:22).

2189 nolu kanunun vermiş olduğu yetkiyle ülke bütününde tamamı altın ve petrol madenlerini aramak ve keşfedilen altınların işe yarayanlarını kullanarak altın ve petrol faaliyetlerini yönetme hakkı veren "Altın ve Petrol Arama ve İşletme İdaresi" faaliyete geçirilmiş, petrole yönelik bütün çalışmaları yönetmekle idari sorumluluk alınmıştır. Bu kurum, 1935 tarihinde faaliyete geçen Maden Teknik Arama'ya (MTA) aktarılmış, sorumluluklarını bu enstitüye sevk etmiştir. MTA'nın göreve başlamasının arkasından 1000 metrenin üstünde yoğunluğu yüksek olan Mardin'de Baspirin-1 Kuyusu açılmıştır. Takriben bu süreç İskenderun, Hayrabolu, Mürefte, Van ve Adana'da devam etmiş fakat civarda ortaya çıkan petrolün mali değeri olmadığından arama faaliyetlerine son verilmiştir. Çıkarılan sonuçlar verimli petrol sahasına nihayetinde ulaştırmış, Batman'ın Ramandağı bölgesinde verimin kuvvetli olduğu saptanarak 1940 senesinde petrol sahası bulunmuştur. Civarda üretimin yanı sıra üretimi destekleyecek rafine gereksiniminin duyulması, rafineri kurulmasına karar verdirmiş ve 1948 senesinde sona ererek rafineri hizmete açılmıştır (TPAO, 2018:23).

1954 yılı itibariyle faaliyete konu edinen Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO) halka hizmet etmek amacıyla hidrokarbon arama, sondaj, üretim, rafineri ve pazarlama sektörlerinde etkin faaliyet göstermek maksadıyla kurulmuştur. Yenilenebilir ve yenilemez kaynakların tamamı göz önüne alındığında hammadde olarak yanıcı ve yakıcı madde sayılan petrol ve doğal gaz enerji kaynaklarında da önem sırasında ilk sırada yer almaktadır. Talep ve tüketim ile karşı karşıya gelen petrol ve doğal gaz, yurt sınırları içinden veya yurt sınırları dışında olan enerjinin oluşarak çevreye yayıldığı yerde arz karşısında oluşan ihtiyaçları gidermek ana konularından biridir. 1983 tarihinde alınan kararlar doğrultusunda daraltılan yasal regülasyonların sonrasında yalnızca petrol şirketi tarafından yürütülen projelerin hidrokarbon araması ve üretim çalışmalarına devam etmesi yönünde karar verilmiştir. Bu proje ile daraltılmış saha ile verimli projeler ortaya çıkacaktır. TUPRAŞ (1960), PETKİM (1965), BOTAŞ (1974), PETROL OFİSİ gibi 17 adet üstün niteliği olan kurum ve kuruluşları ekonomimize dahil etmiştir (www.tpao.gov.tr, 2021).

2.2.1.2. Boru Hatları ve Petrol Taşıma

27 Ağustos 1973 tarihinde iki ülkenin diplomatik temsilcileri tarafından Ham Petrol Boru Hattı Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma, Irak ham petrolünün Irak Cumhuriyeti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne; İskenderun Körfezi'nden transfer aracılığıyla kullanılarak ulaştırılacağına dair bir anlaşmadır. BOTAŞ, 7\7871 sayılı kararnameye göre, 15 Ağustos 1974 tarihinde çalışmalara başlamıştır. Öncelikle sadece petrol transferini boru hatlarıyla gerçekleştiren BOTAŞ, Türkiye'nin gereksinim duyduğu enerji seviyesi artınca bu ihtiyacın karşılanması için 1986'dan sonra doğal gazın ticari bir araç olduğunu ve ülkelerin ticaret pazarlarında bulunması gerektiğini belirtmiştir. Bu sebeple bu konular üzerinde birtakım planlar yapılmıştır. 8 Şubat'ta toplanan Bakanlar Kurulu almış olduğu kararla "1995 yılında 96\6526 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname'ye (KHK) bağlı kalınarak, verimli ve zarara uğramayarak gelir hep artı olacak şekilde bu hedef ve ilkeler benimsenerek çalışmalarda bulunan ve devamlılık arz eden Kamu İktisadi Teşebbüsü (KİT)" görevlendirilmiştir. BOTAŞ'ın faaliyetinde bulunan çalışmalar şu şekildedir: "

1. Petrol ve Doğal Gaz Boru Hattı İşletmeciliği,
2. LNG/FSRU Terminali İşletmeciliği,
3. Liman Hizmetleri,
4. Petrol ve Doğal Gaz Boru Hatları, Kompresör İstasyonları ve İlgili Projelendirme, Mühendislik, Arazi Etüt, Kamulaştırma ve Yapım İşlemleri,
5. Doğal Gaz ve LNG Ticareti,
6. Doğal Gaz ve LNG Depolama Faaliyetleri,
7. Uluslararası Doğal Gaz ve Petrol Taşıma Projeleri” (www.botas.gov.tr, 2021).

BOTAŞ, Ceyhan ve Dörtyol’da bulunan birimlerini harekete geçirmiş ve bu işletmelerin petrolün ulaşımı konusunda; “İrak-Türkiye, Ceyhan-Kırıkkale, Batman-Dörtyol Ham Petrol Hatlarının” ve bağlı olduğu ortak iş birliği kararı verdiği BOTAŞ International Limited (BIL) ile birlikte işlenecek kaliteli, uygun hale getirerek Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı’nı bu faaliyetlerde bulunması üzerine bu çalışmanın içine dahil etmiştir⁵.”

2.3. TÜRKİYE’NİN DÂHİL OLDUĞU BORU HATTI PROJELERİ

Türkiye’nin dahil bulunduğu doğal gaz boru hatlarında 2018 yılı, yaklaşık olarak 197,1 trilyon m³ oranında dünya genelinde doğal gaz rezervlerine sahip olmuştur.

⁵İrak-Türkiye Ham Petrol Boru Hattı, İskenderun körfezine ulaştırılmak üzere kurulmuştur ve senelik yük kapsama gücü yaklaşık olarak 70,9 milyon ton/yıl kadardır. Ceyhan-Kırıkkale Ham Petrol Boru Hattı; Kırıkkale arıtımının ham madde petrol gereksinimini tedarik etmek amacıyla kurulmuş genişliği ve mesafesi 448 km kadar olan, kapsama gücü ise yaklaşık olarak 7,2 milyon ton/yıl kadardır. Batman-Dörtyol Ham Petrol Boru Hattı; Batman ve civarında üretime geçen hammadde petrolün ulaştırılması sebebiyle kurulmuştur. Batman ve civarında üretilen hammadde petrole, Türkiye petrolleri, perence şirketleriyle devletin paylarını bir araya getirerek Batman arıtımına devredilmiştir. Perence ve Türkiye Petrollerinde mevcut olan Batman, Diyarbakır, Adıyaman ve etrafında üretimde konu olan ham petrol, Batman-Dörtyol Ham Petrol Boru Hattıyla Dörtyol Taşıma tesisine götürülmekte, bu yerden deniz yoluyla İzmit ve İzmir arıtım tesisine, boru hattı vasıtasıyla da Kırıkkale arıtım tesisine taşınarak Ceyhan’a gönderilmektedir. BOTAŞ International Limited Şirketi (BIL) aracılığıyla gelir elde etmek üzere, enerji piyasasında Türkiye’nin jeopolitik yoğunluğundan etkilenmemek üzere, trafikte yaşanacak aksaklıkları önlemek adına geçiş risklerinin minimum seviyeye düşürmek için üstünlük elde edilmiştir. Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Ham Petrol Ana İhraç Boru Hattının petrol tankerinin aktarılması 4 Haziran 2006 yılında gerçekleştirilmiştir. (BOTAŞ, 2018: 18-20).

2019’da ise bir önceki yıldan %0,86 oranında artarak 198,8 trilyon m³ seviyesinde doğal gaz çıkarılmıştır. Dünya genelinde doğal gaz rezervlerinin tahmini değeri %38 kadar olan kısmı Orta Doğu ülkelerinde, %32,3’ü ise Avrasya bölgesinde, %8,9 seviyesinde ise Asya Pasifik Bölgesi’nde bulunmaktadır. %7,5’i Afrika civarında, %7,6’sı Kuzey Amerika civarında %4’ü Orta ve Güney Amerika coğrafyasında yer almaktadır. Aynı zamanda %1,7 oranında Avrupa Bölgesi’nde doğal gaz rezervleri bulunmaktadır. OECD (Ekonomik Kalkınma ve İş birliği Örgütü) ülkelerinin doğal gaz rezerv miktarı 20,1 trilyon m³tür. Toplam rezerv miktarı %10,1’e ulaşmıştır.

Şekil 2.2: Türkiye’nin Dâhil Olduğu Doğal Gaz Boru Hatları

Kaynak: (www.botas.gov.tr, 2021).

2.3.1. Bakü-Tiflis-Erzurum Hattı

Azerbaycan’ın güney bölgesinde bulunan Hazar Denizi’nin civarında Şah Deniz sahası mevcuttur. Şah Deniz sahasında üretilmesi planlanan doğal gazın Türkiye’de piyasaya sunulmasını hedef edinen Bakü-Tiflis-Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı, Türkiye ve Azerbaycan arasında imzalanan sözleşmeyle 12 Mart 2001 tarihinde çalışmalara başlamıştır. Bu çerçevede, BOTAŞ ve SOCAR’ın ticari ilişkilerinden doğan anlaşmanın neticesinde 12 Mart 2001’de yaklaşık olarak yılda 6,6 milyar m³ kadar, 15 yıl süreli Doğal Gaz Alım Satım Anlaşması taraflarca imza altına

alınmıştır. Bu anlaşma, Azerbaycan'ın hakimi olduğu doğal gaz kaynağını Türkiye üzerinden sevk edilmesiyle alakalıdır. Azerbaycan-Gürcistan sınır hattında Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı (BTC) aynı boru hattını kullanmakta olan ve yaklaşık olarak 980 km uzunluğunda ve 42 cm büyüklüğünde projelendirilen BTE hattının yapılışına 16 Ekim 2004'te başlangıç yapılmış ve 4 Temmuz 2007 tarihinde boru hattının üzerinden gaz akış vanası açılarak dağıtımı yapılmıştır. Azerbaycan ve Gürcistan topraklarındaki kısmın (Güney Kafkasya Doğal Gaz Boru Hattı) Şah Deniz alanının ikinci perdesinin üretilerek aynı değerde olacak şekilde üretiminin artmasına yönelik tasarı hazırlanmış ve çalışmalara 2015 yılı içerisinde başlanarak Haziran 2018 tarihinde TANAP sisteminin ilk vana çıkışıyla gaz akışı sağlanmıştır. Sözü geçen tasarrının 2022 yılında tüm üretim kapasitesiyle işin içine girmesini sağlayarak projelendirilmiştir (www.enerji.gov.tr, 2021).

2.3.2. Türkiye-Yunanistan Boru Hattı

Avrupa Birliği INOGATE (Interstate Oil and Gas Transport to Europe) Çalışması bağlamında genişletilen Güney Avrupa Gaz Ringi'nin birinci olan seviyesi Türkiye ve Yunanistan doğal gaz ağlarının enterkonneksiyonuyla⁶ doğal gazın Türkiye'den ve Türkiye üstünden Yunanistan'a sunulmasında imkan oluşturan ve alanı açan boru hattı projesidir. Türkiye Cumhuriyeti ile Yunanistan'ın birlikte konu edildiği diyalog aracılığıyla Türkiye-Yunanistan doğal gaz irtibatını ilişkisini ortaya koymak ve Türkiye Cumhuriyeti'nden Yunanistan'a doğal gaz sunumuna bağlı olarak Hükümetlerarası Anlaşma 23 Şubat 2003 tarihinde, doğal gaz dış satımına/ihracat ilişkin vadesi 15 yıl olan Doğal Gaz Alım Satım Anlaşması da BOTAŞ ile DEPA (Yunanistan Devlet Doğal Gaz Şirketiyle) 23 Aralık 2003'te karşılıklı karar alınarak anlaşmaya varılmış, taraflarca onaylanmış ve tasdiklenmiştir. 18 Kasım 2007'de her iki ülkenin başbakanlarının birlikte açılış töreni gerçekleştirilmiş ve boru hattı üstünden gaz dağıtımına iki ülke arasında fiili olarak başlanmıştır.

Proje sonrasında Yunanistan'dan İtalya'ya boru hatları artırılacak şekilde ulaşım ağı çoğaltılmak üzere planlama yapılmış ve bu konuda Türkiye, Yunanistan ve İtalya birlikte (üç ülke) 26 Temmuz 2007 tarihinde Doğal Gaz Alım Satım

⁶ Enterkonneksiyon Hattı, iletim ve dağıtım ağlarının toplamıyla bir araya gelerek oluşan ulusal bazda elektrik sistemlerinin diğer bir ülke sistemine dahil edilmesini sağlayan teknik bir ulaşım hattıdır.

Anlaşması'nı imzalamıştır. Fakat projeye gaz taşıma taahhüdü alınmasından kaynaklı bir ilerleme durumu gösterilememiş olmakla beraber, devam eden süre zarfında İtalya bağlantısının gerçekleştirilmesine dair olanakların ortaya çıkabileceği de düşünülmektedir (www.enerji.gov.tr, 2021).

2.3.3. Türkmenistan-Türkiye-Avrupa (Trans-Hazar) Boru Hattı

Türkiye’de doğal gaz kullanımının doğru orantılı şekilde kolay ve pratikleştiren kolaylığı, doğal gaz kullanımına karşı şiddetle artan derecede eğilim göstermektedir. Talep edilen doğal gazın karşılığını ise ikili ve çoklu anlaşmalar bağlamında veren Türkiye, 25 Ekim 2011 tarihinde Azerbaycan gazına talip olmuş ve ikili siyasi diyalogların vasıtasıyla 2018 yılından itibaren yıllık 6 milyar m³ gazın sevk edilmesi için anlaşmaya varmıştır. Ayrıca bu ikili temaslar Türkiye ile Azerbaycan hükümetinin Azerbaycan Şahdeniz alanını genişleten “Şahdeniz Konsorsiyumu” tarafından yapılmıştır. Yıl içerisinde 10 milyar m³ yeni inşa edilecek olan Azeri doğal gazının yeni bir boru hattı döşenerek Avrupa’ya doğru sevk edilmesi adına 25 Haziran 2012’de Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP) projesine bağlı kalınarak Azerbaycanla iki hükümet arasında ve proje şirketinin de dahil edildiği hükümetlerarası anlaşma -ev Sahibi ülke Azerbaycan- imzalanmıştır. Proje desteklenmiş, siyasi anlam dahil olmak üzere projenin işleyişi esnasında oluşabilecek herhangi bir konu hakkında savunma kanalı da düşünülerek projenin faaliyete başlamasıyla birlikte hukuki bir altyapı zemini güvence altına alınmıştır.

2013 yılında Bakü’de gerçekleşen tören sonrasında alınmış bir kararla Azerbaycan’da üretimi düşünülen doğal gazın Avrupa’ya sevk edilmesinde toplam yatırım tutarı olarak 45 milyar dolar seviyesine çıkarılan doğal gaz boru hattı projeleri şöyledir: “Şah Deniz Faz II Geliştirme, Güney Kafkasya Boru Hattı Genişleme Projesi (SCPX), TANAP ve Trans Adriyatik Doğal Gaz Boru Hattı.”

Türkiye, doğal gazın üretimi ve kullanıcıya kesintisiz olarak ve uygun şartlarda arz edilmesine kadar geçen süreçlerin tamamında kilit ve önemli bir konumdadır. TPAO aracılığıyla Türkiye, Şah Deniz Faz II ve Güney Kafkasya Boru Hattı Genişleme projelerinde %19 seviyesinde, BOTAŞ’ın sağladığı imkanla da TANAP Projesi’nde %30 pay sahibidir.

TANAP projesi ile yıllık 16 milyar m³ kapasitesiyle doruk noktaya çıkarılması düşünülen yıllık 32 milyar m³ kapasiteye kadar, Gürcistan'a olan sınırimızdan Yunanistan sınır hattına uzanan hemen hemen 1.850 km uzunluğunda boru hattının inşa edilmesi düşünülmektedir. Projeye bağlı çalışmalar BOTAS'ın %30, SOCAR'ın %58 ve BP'nin %12 hak elde etmesi üzerine ortağı olduğu TANAP Doğal Gaz İletim A.Ş. öncülüğünde devam ettirilmektedir. 17 Mart 2015'te gerçekleşen tören sonrasında Kars ilinde temel atılmıştır. Türkiye'ye ilk gaz çıkışı 2018'in Haziran ayı sonunda başlamıştır. Avrupa'nın gaz ihtiyacının giderilmesinin 2020 yılında yapılmak istendiği düşünülmektedir (www.enerji.gov.tr, 2021).

2.3.4. Mavi Akım Projesi

15 Aralık 1997 tarihinde Türkiye ve Rusya'nın imzaladığı anlaşma doğrultusunda 16 milyar m³ doğal gaz Türkiye'ye sevk edilmiştir. Türkiye topraklarından Samsun-Ankara güzergahında 501 km uzunluğundaki bu boru hattı mekanizması, üç temel kısımdan meydana gelmektedir. Bunlar: İzobilnoye-Djubga arasında bulunan 370 km uzunluğundaki sistem, Djubga-Samsun arasında her biri ortalama 390 km uzunluğunda bulunan boru hattı, Samsun-Ankara arasında 501 km uzunluğundaki boru hattı sistemidir. Mavi Akım Projesi'nin Türkiye sınırlarındaki bölümü Samsun'dan başlayıp Amasya, Çorum, Kırıkkale üstünden Ankara'ya erişmekte ve ana hat ile iletişimde olmaktadır. Hat, 20 Şubat 2003 tarihinde faaliyete alınmış, 17 Kasım 2005'te resmi törenle açılışı yapılmıştır (www.enerji.gov.tr, 2021).

2.3.5. İran-Türkiye-Avrupa (ITE) Boru Hattı

8 Ağustos 1996 tarihinde İranla Türkiye kendi aralarında şartlarını belirleyerek İran'ın Tahran ilinde Doğal Gaz Alım-Satım Anlaşması imzalamıştır. Yaklaşık olarak yıl içerisinde 10 milyar m³ kadar İran doğal gazının Türkiye'ye sevk edilmesi yönünde anlaşma sağlamışlardır. Bu anlaşmada inşa edilen 1491 km uzunluğunda çapı 48" ve 16" standartlarında değişiklik gösteren Doğu Anadolu Doğal Gaz Ana İletim Hattı, Doğubayazıt'tan başlayarak Erzurum, Sivas ve Kayseri üstünden Ankara'ya ulaşmakta, bir diğer kolu ise Kayseri, Konya üstünden Seydişehir'e varmaktadır. 2001 Haziran ayının bitimiyle beraber tüm boru hattı şebekesi gaz

alabilir seviyeye gelmiş, İran Bazargan'daki Ölçüm İstasyonu'nun bitmesiyle de 10 Aralık 2001 yılında İran'dan gaz alımı fiili olarak başlamış ve dağıtımına başlanmıştır (www.enerji.gov.tr, 2021).

2.3.6. NABUCCO Projesi

AB ülkelerinin alternatif enerji olarak doğal gazı olan ihtiyaçlarının artması doğal gazın yükselişini hızlandırmıştır. AB Enerji Politikası'nın asıl amacı, tüketiciye yüksek nitelikte ve kesintisiz sunulan ucuz enerji hizmeti sağlamaktır. Bu hizmetin verilmesi sürecinde iç pazarın tatmin edilmesi, arz güvenliğinin sağlanıyor olması ve etkin talep metodunun uygulanması gerekmektedir. Petrolün kaynağından tüketiciye iletilmesi, doğal gazın ulaştırılmasından çok daha kolay olmaktadır (İktisadi Kalkınma Vakfı, 2009). Buna karşılık AB ülkelerinin doğal gazı petrole tercih etmelerinin sebebi, güçlü ekonomileri olan bu ülkelerin üretimde kullanılan enerjinin devamlılığını ve çeşitliliğini koruma çabaları, bunun yanısıra üretim maliyetlerini düşürme istekleridir. Doğal gazın sıvı hale getirilerek deniz vasıtasıyla iletilmesi, alıcı ülkeler için boru hatları ile iletilmesinden çok daha pahalıya mal olmaktadır. Bu nedenle taşınması sadece deniz yoluyla olası olan sıvılaştırılmış doğal gazdan çok, boru hatları aracılığı ile iletilen doğal gaz, dünya enerji pazarında ilgi görmektedir. Fakat doğal gaz rezervleri bakımından zengin olan ülkeler ile ekonomik açıdan gelişmiş ve enerji talebi ivme kazanmış AB ülkeleri sınır komşusu olmadığı için, bu ülkeler Türkiye'nin transit ülke olma durumunu kullanmak zorundadır (Çaha, 2007).

Türkiye doğal gaz iletiminde kilit bir konumdadır. Bu durum mevcut olan ve önümüzdeki yıllarda tamamlanacak olan doğal gaz boru hatları ile desteklenmiştir. Avrupa ülkelerinin doğal gaz gereksinimini temin etme amacı ile inşa edilen en önemli boru hatları şunlardır: Rus doğal gazını Avrupa'ya ileten "Mavi Akım Boru Hattı", İran gazını Avrupa ülkelerine ileten "İran-Türkiye Doğal Gaz Boru Hattı", Azerbaycan gazının iletildiği "Şahdeniz Boru Hattı" ve "Türkiye-Yunanistan Boru Hattı" (Çaha, 2007).

NABUCCO Projesi, AB'nin Rusya karşı bağımlılığını ortadan tamamen kaldırmak adına tasarlanmış bir projedir. Proje, tüm Avrupa ülkelerinin doğal gaz

ihtiyacını gidermek adına doğal anlaşmalarla ihtiyaçlarını en aza indirecektir. Hazar Denizi, Orta Doğu ve Mısır doğal gazının Türkiye üstünden Bulgaristan, Romanya, Macaristan ve Avusturya ile Orta ve Batı Avrupa ülkelerine ulaştırılmasını hedeflemiştir. Doğal gaz boru hatlarının anahtar kollarındaki istasyonların kapasitesi 31milyar m³ çıkıncaya kadar sürekli bir artış yaşamasını öngörmektedir (TBMM, 4 Mart 2010 Tutanakları).

2.3.7. TANAP Projesi

Türkiye ve Azerbaycan arasında enerji alanında bugüne değin devam eden iş birliğinin en önemli göstergelerinden biri Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesi (TANAP)'dir. Bu proje, Güney Kafkasya Boru Hattı (SCP) ve Trans Adriyatik Boru Hattı (TAP) ile beraber Güney Gaz Koridoru'nun en önemli bölümünü oluşturur. Türkiye, Orta Doğu ve Avrupa'nın en uzun (1811 km) ve en büyük çaplı (56") doğal gaz boru hattı olan TANAP, Azerbaycan'ın Şah Deniz Sahası'nda üretilen doğal gazın ilk olarak Türkiye'ye sonrasında da Avrupa'ya iletilmesini hedeflemektedir. TANAP, Türkiye-Gürcistan sınırında Ardahan ili Posof ilçesi Türkgözü köyünden başlayarak Ardahan, Kars, Erzurum, Erzincan, Bayburt, Gümüşhane, Giresun, Sivas, Yozgat, Kırşehir, Kırıkkale, Ankara, Eskişehir, Bilecik, Kütahya, Bursa, Balıkesir, Çanakkale, Tekirdağ ve Edirne olmak üzere 20 ilden geçerek Yunanistan sınırındaki Edirne'nin İpsala ilçesinde son bulmaktadır. Buradan Avrupadaki ülkelere doğal gaz iletecek olan TAP Doğal Gaz Boru Hattı'na bağlanan TANAP, ülkemizin ve Avrupa Birliği'nin doğal gaz arz güvenliğine ve çeşitliliğine destek sağlamayı amaç edinmektedir. TANAP, Azerbaycan doğal gazını Türkiye ve Avrupa'daki alıcılara güvenilir bir şekilde ve düşük maliyetle iletebilmek amacı ile yüksek taşıma kapasitesine sahip bir doğal gaz boru hattını, uluslararası kalite, iş sağlığı ve güvenliği, sosyal ve çevre şartlarına uygun bir biçimde yapmak ve işletmek amacıyla çalışmalarını devam ettiren TANAP, Azerbaycan'ın Avrupa Birliği ile var olan iktisadi ve siyasi iş birliğinin daha da ilerlemesine destek sağlarken Azerbaycan'ı Türkiye'nin ikinci büyük gaz tedarikçisi ve Avrupa Birliği'nin yeni gaz tedarikçisi durumuna gelmesini de sağlamaktadır.

TANAP, Türkiye ve Avrupa'nın enerji arz güvenliğini arttırarak Azerbaycan, Türkiye ve AB'nin yakınlaşmasına ve sunduğu potansiyelle dünya enerji

jeopolitiğinin şekillenmesine imkan sağlamaktadır. TANAP bu özelliğiyle ileriki dönemler için tasarlanan enerji projelerine ilham olmaktadır. TAP projelerinden oluşan Güney Gaz Koridoru'nun, doğal gaz üretim miktarı ile ilk seviyede 16 Milyar m³, 2026 tarihine ulaşınca kadar da 31 milyar m³ seviyesine çıkarılması hedeflenmektedir. 30 Haziran 2020 tarihinde 6 milyar metreküplük plato dönemine ulaşıldı. 2020 yıl sonu itibariyle de BOTAŞ'ın TANAP'tan aldığı gaz miktarı 8,4 milyar metreküpe ulaştı. 30 Haziran 2020'den 30 Haziran 2021'e kadar verilecek toplam gaz miktarı 6 milyar metreküpe ulaştı (www.tanap.com, 2022).

Şekil 2.3: TANAP Projesi Haritası

Kaynak: (www.tanap.com, 2022).

2.3.8. Türk Akımı

Türk Akım Gaz Boru Hattı Projesi'ne karşı teknik, ekonomik ve hukuki yönlerini tespit etmek amacıyla Türkiye Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu arasında Türk Akım Gaz Boru Hattı'na yönelik hükümetler arası anlaşma, 10 Ekim 2016'da İstanbul'da imzalanmış ve anlaşmanın her iki ülkede resmi onay süreci son bulmuştur.

Türk Akım Doğal Gaz Boru Hattı Projesi, Rusya'dan başlayarak Karadeniz üstünden Türkiye'ye, Karadeniz'in kıyı şeridinden ise alım terminaline ve ardından Türkiye topraklarının üstünden Türkiye'ye komşu olan devletlere ve sınırlarının ulaştığı kısımdan çıkış yapan, yıllık 15,75 milyar m³ kapasitesi olan iki hattan oluşan yeni bir doğal gaz boru hattı şebekesidir. Bu yapı, deniz kısmıyla kara kısmını ifade

eden bir boru hattı ağıdır. Deniz kısmında bulunan iki hattın yapısı ve işletilmesini Rusya Federasyonu, kara kısmında bulunan diğer ağı ise Avrupa kanalına kurulan doğal gazın taşınması ve ulaştırılmasıyla yapımı ve işletilmesi %50 seviyesince hissedarlık elde ederek iki ülkenin şirketlerince kurulması düşünülen Gaz Taşıma Anonim Şirketi'nce yapılacaktır.

Sınır komşularında yaşanan olası savaş ve uyuşmazlık hali içinde anlaşma yapılmış, özellikle de doğal gaz ve petrolün aralıklarla kesilmesine neden olabilecek bir hal olması durumunda aralıklarla yaşanacağını da göstermiştir. Rusya Federasyonu ve Ukrayna arasında yaşanan kriz kış aylarında artış göstererek ülkemize iletilen gaz sevkinin kesintiye uğradığı görülmektedir. Türkiye'de doğal gazı tüketiciye ulaşması planan boru hattının işletilmesiyle beraber Batı Hattı'ndan alınmış senelik toplam 14 milyar m³ gazın, çerçevede belirlenmiş ve koşulları sıralanmıştır. Bu çerçevede anlaşma doğrultusunda iletilmesi planlanan doğal gazın akışını direkt sağlayarak üçüncü ve diğer taraflarca taşınmaması veya kesintilere zaman zaman sebep olması önlenecektir. Proje içerisinde Türkiye'ye doğal gaz arzı temin edecek ilk hattın 2019 yılının sonunda işletmeye alınması düşünülmektedir (www.enerji.gov.tr, 2021).

Güncel olarak 15,75 milyar metreküp olmak üzere toplamda 31,50 milyar metreküp gaz taşıma kapasitesi olan Türk Akım'ın ilk hattı Türkiye'ye gaz akışı sağlarken, ikinci hat üzerinden Boru Hatları ile Petrol Taşıma A.Ş. (BOTAŞ) ve Gazprom'un eşit ortaklığında kurulan Türk Akım Gaz Taşıma A.Ş. tarafından Avrupa'ya gaz iletilmektedir (www.tr.wikipedia.org, 2022).

Şekil 2.4: TürkAkım Projesi Haritası

Kaynak: (www.hurriyet.com.tr, 2022)

2.4. TÜRKİYE’NİN DÂHİL OLDUĞU PETROL BORU HATTI PROJELERİ

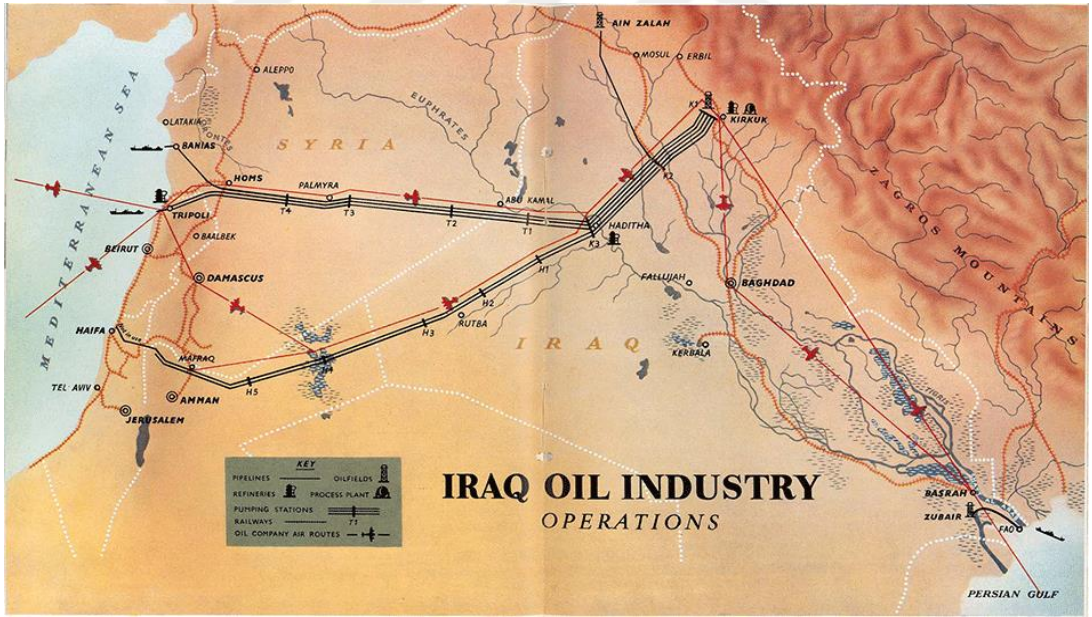
Petrol⁷, “Doğal yöntemlerle yapılan moleküllerin ağırlık ve ısıyla karşı karşıya kalmasıyla ortaya çıkar. Terkibinde hidrojen ve karbon bulundurulur ve iç yüzeyde düşük seviyede nitrojen, oksijen ve kükürt barındırır. Damıtılma işlemi görmemiş sıvı durumda ham petrolün, bir kısmı yarı katı halde diğer tarafı ise katı durumda bulunmuştur. Yoğun hidrokarbon ve katrandan meydana gelen petrole asfalt, zift, katran ve buna yakın adlar verilebilir. Ham petrolün ana molekülleri hidrojen ve karbon olması “hidrokarbon” ismiyle ifade edilir.” Türkiye’nin dahil olduğu iki boru hattı projesi vardır. Bu projeler Irak ve Türkiye arasında geçen Ham Petrol Boru Hattı ve Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı’dır.

⁷2019 tarihi içerisinde dünya genelinde petrolün mevcut olduğu saha yaklaşık olarak 1.733,9 milyar varil kadardır. Petrol arıtımının yaklaşık olarak 833,8 milyar varili Orta Doğu ülkelerinde yer alırken, yaklaşık olarak 324,1 milyar varil kadarı Güney ve Orta Amerika ülkelerinde bulunmaktadır. Ayrıca 244,4 milyar varil yaklaşık olarak Kuzey Amerika ülkelerinde yer almaktadır. Petrolün sismik araştırma ve arama izinleri için ruhsat talebi işlemleri Maden ve Petrol İşleri Genel Müdürlüğü aracılığıyla yapılmaktadır 2019 tarihinde aşağı yukarı 31 milyon ton değerinde meydana gelen ham petrol dış alımının beraberinde 13,7 milyon ton yaklaşık değerinde dış alımında bulunulmuştur. Buna karşın 14,3 milyon ton petrol ürünü dışa satılmıştır. Ham petrol aldığımız ülkeler şu şekildedir; Rusya, Irak, Kazakistan, İran, Suudi Arabistan, Nijerya ve Libya’dır (<https://enerji.gov.tr/bilgi-merkezi-enerji-petrol> ;Erişim Tarihi: 05.02.2020).

2.4.1. Kerkük-Yumurtalık Ham Petrol Boru Hattı (Irak-Türkiye Ham Petrol Boru Hattı)

Enerji ticareti, Orta Doğu'nun merkezi olmasında aktif yer almıştır. Kerkük petrollerini Akdeniz'e transfer boru hattı projesiyle ulaştırması, boru hatları ile taşınan petrolün artmasına sebep olmuştur. Yaklaşık miktarı 2,2 milyon ton seviyesinde olan Trablus (Tripoli), bu 2 milyon tonu başta Hayfa (Haifa) Boru Hattı'ndan yapılmak için üretimin yaklaşık % 95'e aşağı yukarı bir kısmı Avrupa'ya yurt dışına satılmıştır (Şekil 2.5). Orta Doğu Bölgesi'nde üretilmesi düşünülen petrolün Batı piyasalarına giriş-çıkışı güvenli güzergahlarla taşınması için düşünülen ve planlanması beklenen boru hatlarının zamanın jeostratejik yorumlarının sıkça yapıldığı ve dikkate alınarak tamamında Doğu Akdeniz limanları meydana getirmiştir.

Şekil 2.5: Kerkük-Suriye Arasında Döşenen İlk Petrol Boru Hattı Projesi

Kaynak: (www.google.com/search?q=Iraq+Today,+1953, 2021).

Orta Doğu Bölgesi'nin ilk kez petrol transferi için yol güzergahının belirlenmesi, tek güzergahı takip eden hatların planlanan aşama sonrasında iki farklı güzergaha çıkarılması, iki farklı liman kanalına ulaşması bölgenin belirginleşmesinde jeopolitik olarak ön plana açıkça çıktığını göstermektedir. Petrol ihracatında kullanılacak güzergahının planlanmasında enerji jeopolitiği ve boru hattı üzerine

kurulan güç arasındaki denge politikası ülke sınırlarının belirlenmesinde önemlidir. Kerkük Petrol Boru Hattı, Fırat üzerindeki Haditha kasabasından tek bir güzergah olarak giden boru hattını iki farklı noktaya ayırarak bir kolu Suriye toprakları; ardından Kuzey'deki Trablus'a, diğer hat ise Ürdün-Filistin'e ve güneydeki Hayfa'ya ilerlemiştir (Gaunson vd., 1984:697).

27 Ağustos 1973 tarihinde Irak-Türkiye Ham Petrol Boru Hattı Projesi, Türkiye ile Irak'ın iki ayrı hükümet temsilcileri tarafından resmi olarak Irak'ın Kerkük şehrinde ve diğer alanlarda üretim tesislerinden çıkacak olan ham petrolün Ceyhan Deniz Koridoru'nu kullanarak sevk edilmesi amacıyla yapılmıştır. Büyüklüğü 40, mesafesi ise 986 km kadardır. İlk kayıt altına alınmış ağıdır. 1976 tarihinde ilk tanker yola çıkmış ve 25 Mayıs 1977 tarihinde devam etmiştir. İlk boru hattına aynı zamanda gelişen yeni inşaat işleri sonrasında 1985 tarihinde yeni bir boru hattının kurulmasıyla ikinci boru hattının 1987 tarihinde kurulumu tamamlanmıştır. Boru hatları ile yıllık ulaşımın mevcut yapılımla 70,9 milyon tona ulaşmıştır.

19 Eylül 2010'da ikili temasların sonuçları alınmaya başlanmış ve tekrar Türkiye-İrak Ham Petrol Boru Hattı üzerinde protokollerin yeniden oluşturulması ve 15 yıl kadar devam etmesi süresince Kerkük-Yumurtalık Ham Petrol Boru Hattı Sözleşmesi resmi olarak onaylanmıştır. Türkiye tarafının işletme hakkı ve sahibi BOTAŞBoru Hatları ile Petrol Taşıma Anonim Şirketi'dir (www.enerji.gov.tr, 2021).

2.4.2. Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı

Azerbaycan'ın Güney Hazar Denizi bölgesinde bulunan Şahdeniz sahasında üretilecek doğalgazın Türkiye'ye arzını hedefleyen Bakü-Tiflis-Erzurum Doğalgaz Boru Hattı, 12 Mart 2001 tarihinde imzalanan Türkiye-Azerbaycan Hükümetlerarası Anlaşması kapsamında hayata geçirilmiştir. Azerbaycan ve Gürcistan'da Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı (BTC) ile aynı koridoru kullanan ve ortalama 980 km uzunluğunda ve 42" çapında tasarlanan BTE hattının kurulumuna 16 Ekim 2004'te başlanmıştır. 4 Temmuz 2007 itibarıyla da bu boru hattından gaz iletimi gerçekleştirilmiştir. BTE'nin Azerbaycan ve Gürcistan topraklarındaki bölümünün (Güney Kafkasya Doğal Gaz Boru Hattı) Şah deniz sahasının ikinci aşama üretimine

paralel olarak kapasitesinin artırılması projesi kapsamında faaliyetlere 2015 yılında başlanmıştır. Haziran 2018’de de TANAP sistemine ilk kez gaz akışı verilmiştir. Şu anda BTE üzerinden BOTAS iletim sistemine ve TANAP sistemine verilen doğalgaz, Türkiye’deki tüketicilere ve TANAP’tan Avrupa’daki tüketicilere iletilmektedir.

19 Ekim 2000 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti ile Ana İhraç Boru Hattı iştirakçileri arasında imzalanmıştır. BTC Boru Hattı’nın 1076 km’lik Türkiye bölümü BOTAS tarafından yapılmış olup boru hattının Türkiye kısmının işletimi BOTAS International Limited (BIL) tarafından gerçekleştirilmektedir. Bakü ve Tiflis üzerinden ülkemize ulaşan ve 4 Haziran 2006 tarihinde işletmeye alınan BTC Ham Petrol Boru Hattı ile Azeri petrolünün yanı sıra üretime bağlı olarak Türkmen ve Kazak petroleri de taşınmaktadır (www.enerji.gov.tr, 2021).

18 Kasım 1999’da Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye arasında anlaşma imzalanmıştır. Anlaşmanın eki olan “Ev sahibi Anlaşması” 19 Ekim 2000 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti ile Ana İhraç Boru Hattı iştirakçileri arasında imzalanmıştır. Bakü-Tiflis-Ceyhan hattı, aynı zamanda Kazak petrol taşımacılığını da gerçekleştirmektedir (www.enerji.gov.tr, 2021).

Şekil 2.6: Türkiye Ham Petrol ve Doğalgaz Boru Hatları Haritası

Kaynak: (www.botaş.gov.tr, 2022).

2.5. TÜRKİYE’NİN ENERJİ GÜVENLİĞİ VE ENERJİ KAYNAKLARINA YÖNELİK TEHDİTLER

Uluslararası alanda enerji güvenliğine karşı gerçekleşen ilk gözdağı girişimi, 1973 yılında Yom Kippur Savaşı sırasında Arap devletlerinin ambargo uygulamasıdır. Uygulanan ambargonun neticesinde petrol fiyatlarında yüksek seyreden bir artış yaşanmıştır. Yüksek değerde satışa sunulan enerjiyi satın almakta güçlük çeken (petrol üretiminde bulunan) Arap Devletleri ilk defa enerji krizinin yaşanmasına sebep olmuştur. Etrafa yayılan enerji krizi sonrası olumsuzluk ve enerjinin negatifliğini uzaklaştırmak ve tamamen yönünü değiştirmek adına sanayileşmiş ülkelerin önderliğinde 1974 tarihinde Uluslararası Enerji Ajansı⁸ faaliyete

⁸Uluslararası Enerji Ajansı, 15 Kasım 1974 yılında OECD'nin bünyesinde kurulmuştur. Teşkilatın ana komuta merkezi Fransa'nın başkenti Paris'tedir. Vazifesi, enerji sektöründe geniş ve detaylı

başlamıştır. Ortaya çıkan enerji krizleri enerjinin de tehditle karşı karşıya kaldığını göstermiş olmakla birlikte enerjinin yaşadığı kriz, krizle kalmamış enerjinin güvenli şekilde ulaştırılması sorununu da beraberinde getirmiştir (Anlar, 2017:65). 2022 yılı Şubat ayında başlayan Rusya-Ukrayna Savaşı, başta bölge ülkeleri olmak üzere Kıta Avrupası, Britanya ve ABD’de enerji güvenliği konusunu gündemin ilk sırasına yerleştirmiştir.

2.5.1. Suriye-Irak-İran Alanının Enerji Kaynakları Bakımından Durumu

Suriye’de 2011 yılı Mart ayı itibariyle başlayan Arap Baharı sonrasında yaşanan iç kargaşa, ülke ekonomisinde hızlı düşüşe sebep olurken, aynı zamanda enerji kaynaklarındaki mevcut varil ve kapasitesini de geriye atmış bulunmaktadır. Irak’ta merkezi hükümet ve Kürt Federe Bölgesi olmak üzere Kürt bölgesinin enerji hatlarını gelir kaynağı olarak görmesi, bölgede bazı kayıt dışı eğilimlere vardırılmıştır. İran ise, Orta Doğu ve Avrasya bölgesinde yer almasından kaynaklı Havza Bölgesi’ne yakınlığıyla Basra Körfezi’nden enerjinin sevk edilmesinde kullanılan hattı ve enerji kaynaklarını kullanmaktadır. Enerji kaynakları ülkeler tarafından bir güç unsuru olarak görülse de her ülkenin siyasi ve coğrafi politikası farklılık arz etmektedir. Bu nedenledir ki Türkiye’nin jeopolitik ve jeostratejik açısından konumu, güney sınırlarındaki ülkelerle enerji kaynaklarının durumu analiz edilebilmektedir şöyle ki:

Suriye açısından değerlendirilecek olunursa; Suriye’nin kendi kendine yeten az da olsa enerji kaynaklarını dışarıya pazarlayan enerji altyapısı mevcuttu. Ancak savaşın ülke içerisinde aktif olmasından sonra zarara uğramış ve altyapısında sıkıntı yaşamıştır. Bu anlamda zararın yerine getirilmemesinden dolayı petrol ve doğal gaz kaynaklarının üretim hacminde ciddi düşüşler kaydedilmiştir. Kürt Enerji Koridoru düşüncesi ise, Kuzey Irak Bölgesi’nde Irak Kürt Bölgesel Yönetimi’nin kaçak yollarla\kayıt dışı petrol ve doğal gazı elde ettiği enerji kaynaklarının dışarıya satılması yönündeydi. Üretimde az da olsa bulunan hammadde kaynaklarının birçok kısmında gerek üretim tesislerinin sorun yaşaması gerekse de bu zararı tasviye edecek yeni imkan ve olanağının olmaması, yapılan üretimlerin de satışı hususunda

çalışma ortaklığı izlencesini takip ederek aşama aşama kaydetmektir. Bu hedefle IEA üyeleri Uluslararası Enerji İzlencesinin var olmasına, faaliyette bulunmasına kararlaştırmıştır.

akıllara bazı ünlem işaretlerini getiriyordu. Bazen üretim tesislerinin kapatılmasını veya üretimin devam etmemesini ya da üretimde bir nebze kısıtlayıcı hamleler yapılmasını dahi uygun görmüşlerdir. Hammadde petrol ve doğal gaz rafineri sağlıklı düzeye getirilmedikçe verimli bir üretim veya kullanım hakkını ortaya çıkarmayacaktı. Petrol, doğal gaz ve elektrik sistemlerinin zarar görmesi ve savaş ortamında işlevsiz hale gelmesi, enerjiye söz dahi ettirmiyordu. Hatta savaş ortamı birçok konuda net bir bilgi vermiyordu veya net bir şey demek imkansızdı. Nüfus, sanayi ve tüketim hakkında tutarlı hiçbir aritmetik, matematiksel bir kavram yerini dahi almıyordu. Özellikle de rafinerileri kullanılamaz hale getirdi. Petrol ürünlerini damıtma işlemlerini yapan bir kısım grup, yasak yollarla kendi damıtma sistemini kurdu ve bu şekilde azda olsa devam ettirdi. Genel anlamda ufak yapılardan oluşan, yoğun ve ağır gelen petrol içinde bulundurduğu hidrojen sülfür gibi sıkıntıların yer aldığı su depolarının düzeylerindeki ortalama yaklaşık değeri 2500-3000 metre derinliğinde olduğu ifade edilmektedir. EIA verileri ve BP'nin "*Statistical Review of World Energy 2017*" raporuna göre, Suriye'nin kanıtlanmış hem petrol hem de doğal gaz rezervleri vardır. Bu rezervlerden 2,5 milyar varil petrole ait, 300 milyar m³ kadar olan kısmı da doğal gaza aittir. Petrol üretiminde bulunan alanların bir çoğu DEAŞ Terör Örgütü'nün, son olarak da PYD'nin denetimine geçmiştir. Bu nedenle petrol üretimi %100 değerinden %90 oranına kadar gerileme kaydetmiştir. Neredeyse üretilen petrolün tamamı PYD'nin denetimine tabii kılınmış, hükmü altına girmiştir.

Suriye'nin elinde bulundurduğu gazın tamamına yakın kısmı Humus'tan tedarik edilmekteydi. Rejim kuvvetlerinin himayesinde yer bulan birçok gaz üretim tesisleri vardır. Özellikle de bu sahalar Suriye rejimi ve Rusya'nın enerji tesislerinin, depolarının ve ilgili birçok revize ve restorasyon düzenlemeleri adı altında düzenleme\iyileştirmeye karşın tavır sergilemiştir. Bu anlaşma, 1 Şubat 2018 yılında iki ülke temsilcileri arasında imzalanmıştır. Bu bağlamda Rusya elektrik üretim, erişim ve ulaştırma altyapısında yer almak istemiş ve çoğunluğun Humus'tan sağlanmasından ötürü Humus ve civarındaki tüm tesis, nakil hatları ve rafinerine merkezlerini yeniden revize etmeye karar vermiştir.

Enerjinin önemi savaşın nedeniydi; savaşın ortaya çıkmasında kıvılcım rolü oynuyordu. Humus'ta yer alan ve sağlanan petrol ve doğal gaz, Suriye rejiminin

müttefik olan İran'ın da ülke içerisinde rafineri\arıtma tesisi kurulumunda yer almayı ifade etmesi çıkarlarını gözeterek hamleler yaptığının göstergesi idi. Ülke sınırlarına yakın olması dolayısıyla Suriye, denetime tabii tutuluyor ve denetime tabii olan bölgelere göre de “Enerji ve İletişim Kanalı Köprü” oluşturulması nitelendiriliyordu. Bu tür bölgelere karşın gerçekleştirilen her türlü tasarı iki ve çoklu ülkelerin kurmuş olduğu ticari, ekonomik, askeri ve kültürel birçok alanı değiştirerek genişletilecektir. Finanse edilecek birçok fiil, yerel sermayenin kullanılabilir seviyeye getirilmesi ile mümkün olacaktır. Suriye’de terör örgütleri tarafından zarara uğratılan bölgelerin çalışabilir düzeye ve normal görünüme sahip olması, yerel kaynakların ülke içerisinde kullanılmasına olanak sağlayacaktır. Bu mümkün olan tasarının hayata geçirilmesini istediğimiz bölgeler şu şekildedir: Cerablus, El-Bab, Afrin ve Tel Rıfat ve civarındaki noktalardır (Akyener, 2018:51).

Irak açısından değerlendirilecek olunursa; 1991 tarihleri Irak ve Irak’ta yaşayanlar için çok sıkıntılı zamanlara sahne oldu. Oluşan kargaşa ve iç karışıklık en çok ülke içerisinde yaşam bulan Kürtlere faydalı olmuştur. Irak’ın tamamen bölünmesi, ülkenin kuzey kısmında Kürt devletinin varlığını ve o bölgede etkili olacağının göstergesi durumundaydı. Başından beri ABD, nerede bir kargaşa mevcutsa orada bizzat yer bularak destekleme ve yanına çekme politikası izlemiştir. ABD, Irak’ta bütünlük değil ilk safhada federal bir yönetimin olması gerektiğini, bu sebeple de asla bütünlük korumayacağını dile getirmiştir. Ülkenin kuzeyinde Kürt Özel Bölgesi’nin kurulmasını destekleyen ABD, aynı zamanda İran Hükümeti’nin Şii-Şii ile yakın temas kurmasına karşı tedirginlik içerisindeydi. Irak bölgesinde Kürt, Şii-Sünni ve Türkmenlerin birlikte yaşaması, her yaşayan halkın kendince söz sahibi olmak için çaba sarfetmesine neden olmaktadır. Birlik kurulmadığında çeşitli ırk ve mezhep mensupluğu birçok çatışmayı beraberinde getirmiştir. Irak, bu çok kültürlülük varlığından bütünlüğünü korumada çok zorlanacaktır. Ülkelerde yaşanan en ufak hareketlilik, komşu sınırlarına ve bölgeye ilgi duyan diğer ülke temsilcilerini de ilgilendirmeye ve şekillendirmeye davet etmektedir. Türkiye’ye komşu olan Irak, son zamanlarında petrolün varlığından kaynaklı bölgeye karşı tutumunda değişikliklere gitmiştir. Türkiye, Kürt yönetiminin varlığını ve aşama kaydedecek bir sonraki hamleleri desteklemeye karar vermiş ve Kürt devletinin bağımsızlığını ve devlet kurulması yönünde düşüncelerini desteklemiştir. Zamanla politika

değişiklikleri veya çıkarları Türkmenlere karşı dostane yaklaşımı da etkilemeye sebep olmuştur. İlimli yaklaşım söz konusu iken şimdi mesafeler gözetilmeye başlanmıştır. Türkiye ayrıca ekonomik stratejilerinde de bölgeye karşı Türk yatırımcılarını özellikle de bu yatırımların Irak'ın kuzeyine yapılmasına destek vermiştir. Kuzey Irak Bölgesel Kürt Yönetimi'nin lideri Barzani, Türkiye ile ekonomik ilişkilerin faydalı olacağını ve desteklemenin her iki ülke nezdinde de ileri seviyeye çıkaracağını bilmekteydi. Bu sebeple Türkiye'ye petrol sevk edilmesi için ikinci boru hattı çıkartarak inşa işlemlerine başlamıştır. Türkiye'nin Kuzey Irak, Kürt yönetiminde bulunması, ekonomisine katkı sağlayacaktır. Özellikle 400 bin varil stoğuyla ilk petrol ve doğal gaz hattının varlığını, ikinci hattın 500 bin varil kapasiteye çıkarılmasına olanak sağlamıştır. Tüm bu yaşananlar sonrasında tartışmaya açık olan hadise, Suriye'deki değişimlere göre Türkiye'nin güneydoğu sınırında yer alan dört ülkenin -Türkiye, İran, Irak, Suriye- bölünme süreçleri ve birbirinden ayrılan parçaların tamamını oluşturduğunda Kürt devletinin ne şekilde kurulacağını gösterir. Türkiye Orta Doğu Bölgesi'ne karşı yeni politikalar belirlediğini çok sık ifade etmektedir. Irak başbakanı Maliki, Orta Doğu Bölgesi'ne karşı tavrı eleştiriyor, izlediği politikaların Orta Doğu Bölgesi'ni ve Suriye'nin mevcut halini etkilediğini söylüyordu. Özellikle Kuzey Irak'ta Kürtlerin bağımsızlık kazanmasına ve devlet kurmalarına karşı destekleyici ve dostane tavrı, diğer ülke temsilcilerinin tepkisine sebep oluyordu. Bu destekleyiciliğin onlar tarafından yönetime karşı müdahalenin olduğunu, kararların onlar tarafından alındığını belirtiyor ve bu doğrultuda olduğunda da tepkiler ortaya çıkıyordu. Bu tepki, en çok Kuzey Irak Bölgesel Kürt Yönetimi'ne karşı lideri Barzani ve Türkiye'ye yönelikti. Eleştiren ve yorum yapan Bağdat'ın mevcut olan merkezi hükümetidir. Türkiye, Barzani yönetimini kendinemuhatap kıldı. Merkezi hükümeti muhatap almaması ve petrol anlaşmalarının Barzani ile gerçekleştirmesi, Bağdat'ın merkezi hükümetini oldukça sinirlendirdi. Bu öfkenin karşılığı Türk yatırımcılarını ve Türk şirketlerini doğrudan etkiledi. Öfkesini Türkiye'nin yatırımcılarından çıkarmaya çalışan merkezi hükümet, gerçekleşecek olan yatırımların önüne geçerek engel oldu ve birçok ihalede sorun yarattı. Merkezi hükümetin lideri Maliki, duymuş olduğu rahatsızlığı her safhada bildiriyordu. Bu nedenle Maliki, gerçekleşen petrol anlaşmalarının kendi yetkisi dışında oluştuğunu, bu sebeple de uzlaş sağlanan anlaşmanın taraflar

tarafından suç teşkil ettiğini ve bu nedenle geçersiz olduğunu suç işleyerek yaptıklarını ifade ediyordu. Barzani yönetimi çıkarmış olduğu petrolün satışını Türkiye üzerinden gerçekleştiriyordu. Barzani yönetiminin Tahran ve Şam ile kurduğu diyalogun kuvvetlenmeye başlaması, bu eğilimin Rusya ve Çin gibi devletleri etkilediğini göstermektedir (Ortadoğu Analiz, 2013:75).

İran açısından değerlendirilecek olunursa; Orta Doğu ve Avrasya, doğal gazın zengin olduğu ve kaynaklarının çeşitlilik arz ettiği bir konumda bulunmaktadır. Dünya petrollerinin bir çoğu o coğrafyada bulunmaktadır. Deniz ulaşımında özellikle tercih edilen yol güzergahı, Basra Körfezi'dir. Orta Asya ve Hazar Havzası'nın hammadde kaynakları bakımından zengin kaynak çeşitliliği kaynak-transit geçiş noktasına sahip bir ülke konumunda olmasından kaynaklanmaktadır. İran, uyguladığı tüm yaptırımları ortadan kaldırınca yumuşak gücünü ortaya çıkarmıştır. Yumuşak güç, yeri geldiğinde ülkelere verilen bir imtiyazdır. Bu imtiyaz, ikili ve çoklu diyalogların değişmesine sebep olmaktadır. Değinilmesi gereken diğer husus ise, stratejik konumunun varlığıdır.

Ülkelerin en çok dikkat ettiği hadise, doğal gazın sevk edilmesinden dolayı boru hatlarının terör eylemlerinden uzak önlemler alarak doğru şekilde taşınması işlemidir. Eğer doğal gaz ülkelerin ihtiyacını karşılayacak düzeyde değilse taşımacılığı konusunda tedbir almak gereksizdir. İran, kendi sahip olduğu değerleri stratejik kapı aralayarak tanımlar ve ifade ederse birçok konuda özellikle de yumuşak güç politikası olarak kullandığı enerjiyi ve enerji kaynaklarını, iletişim kanalıyla sürekli kılacak düzeyde ve siyasi anlamda çok kültürlülüğü barındırarak etrafında yer alan tüm branşları bir araya toplayarak bölgeyi tanımlaması üzerine kuvvetli bir transit ve ulaşım hattı olabilecek enerji merkezi (hub) olması kuvvetli muhtemeldir.

Tüketimin çok olduğu ülkelerden biri Asya'dır. Asya'da çoğalan enerji, İran'ın mevcudiyetini de kuvvetlendirecektir (Çomak, Sancaktar ve Yıldırım, 2015: 450). Basra Körfezi ve civarında yer alan körfez ve enerji kaynaklarının çok olması, bölgesel güç unsurunu da tetikliyor ve kuvvetlendiriyordu. Bu niteliği sebebiyle İran, potansiyel enerji merkezinden biriydi. Dünya doğal gaz rezervleri hakkında yapılan araştırmaların doğrultusunda İran, sıralamada dünyada ikinci sırada bulunmaktadır. Ayrıca dünya rezervlerinde de dördüncüdür (Keohane ve Nye, 2001:163). 2015

Nisan ayında İran P5+1⁹üyeleri tarafından yapılan mutabakat ile İran'ın iyi niyet yaklaşımını nükleer silahlanmanın verdiği zararı ortadan bertaraf edip hem küresel hem de bölgesel bir güç olmasındaki sıkıntıları tamamen ortadan kaldırmıştır. İran'ı İran yapan en önemli güç, enerjidir. Enerji potansiyali ekonomik ve finansal açıdan ülkenin diğer ülkelere karşı duruşunu tanımlar. İran, Amerika Birleşik Devleti'nin (ABD), Nye'nin 1990 yılında öngördüğü makalesinde dikkat edilmesini istediği bazı hadiseleri kaleme almış ve İran bu tavsiyeleri de uygulamıştır. Yumuşak gücü birçok ülke ilişkilerinde kullanmaya başlamıştır. Suudi Arabistan, petrol tutarının çoğalmasına mani olmuş, Uluslararası Atom Enerji Kurumu'nun verimli çalışmasını sağlamıştır. Özellikle ABD, anlaşma yapılmamış gaz rezervlerinin kullanılabilir düzeye getirilmesini, enerji sektörüne karşı bir nebze bağımlı olmasını en aza indirmiştir. Bu husus, ABD'nin İsrail'in bu tavrına karşı sert güç öğelerinden kaçındığının, güç kullanımının yeni döneme farklı ilerlediğinin işaretidir (Çomak, Sancaktar ve Yıldırım, 2015:451).

İran dünya petrollerinin tamamına bakıldığında yaklaşık petrol rezervlerinin %10'una ve aynı zamanda doğalgaz rezervlerinde %17,7'sini elinde bulunduranülkelerden biridir. İran'ın ticaret hacmi, enerji üzerine kuruludur. Bu nedenden dolayı gelirini yüksek seviyede petrolün satışından elde eder ve buna bağlı olarak ekonomik seviyesini belirler. Dünya sahnesinde ikinci sırada büyük doğal gaz rezervlerine hakim olan İran, petrole sahip olduğu kadar doğal gaza hakim değildir. Bu sebeple de petrolde ihraç konumunda iken, doğal gazda net ithalatçıdır. Türkiye, Ermenistan ve Azerbaycan'a ait Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'ne İran'ın doğal gaz boru hattını kullanarak doğal gaz ihracatında bulunmaktadır. İran'ın ekonomik kanalında devletin varlığı bizzat söz konusudur. 2011-2012 tarihlerinde, İran'ın ekonomisi, yaklaşık %3 seviyesine çıkmıştır. 2012 yılına göre, satın alma paritesi kişi başına düşen GSMH değerine göre belirlenir. Bu değer aralığı da 16,540 dolara yakındır. GSMH'nin kişi başına düşen gelire yönelik ekonomik artış, ülke içerisinde yaşayan halkın işsizlik parametresinde sıkıntı oluşturmuştur. Refah

⁹ 14 Nisan 2012 yılında Nükleer müzakereler konusunda İstanbulda bulunan Lütü Kırda Uluslararası Kongre ve Sergi Sarayında bir araya gelen p5+1 üye devletleri İranla Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin daimi üyeleri ABD, Rusya Federasyonu, Çin Halk Cumhuriyeti, Fransa ve İngiltere ile Almanya'nın imzası ve diplomatik teması ile gerçekleştirilmiştir <https://www.google.com/search?client=avast1&q=p5%2B1+%C3%BCyeleri&oq=p5%2B1+%C3%B Cyeleri&aqs=avast..69i57.4639j0j1&ie=UTF-8> Erişim: 24.07.2022.

seviyesi minimum seviyelere gerilemiş resmi verilerin işsizlik oranı, yaklaşık %11 değerinde hesaplanmıştır. İran varlıklı olsa da varlığını ülke halkına yaymamıştır. Bu yüzden halkın ekonomik seviyesi artış göstermemiştir. İran rejiminin süreklilik kazanması, enerji kaynaklarının piyasada oluşan getirisinin kamu harcamaları vasıtasıyla halka dağıtılması yoluna gidilmiştir.

İran, jeostratejik bakımından Orta Doğu petrollerini Hürmüz Boğazı'ndan geçen gemilerle ve İskenderun Körfezi'nden dünya pazarlarına ulaştıran kanalları bulundurmasından dolayı mühim bir noktadadır. Enerji alanında teknolojinin ilerlemesi ve teknik açıdan da seviye atlamasına uygun bir koşul bulunmamaktadır. İran'ın ekonomisi, tamamen enerjiye dayanarak enerjinin tedarik edilmesi ihracata bağlıdır (Yesevi ve Tiftikcigil, 2015:176).

Hürmüz Boğazı'nın ulaşımında kullanılması önemlidir. Hürmüz Boğazı ülkeleri bir araya getiren ve her ülke için vazgeçilmez bir ticaret merkezdir. Hürmüz Boğazı'nı kullanan her ülke, akıllı güç politikasını devreye sokar. İran, Hürmüz Boğazı'nın kullanılmasında güvenli bölge oluşturmuş; transferde destek olarak iyi niyetli bir düşüncenin kuvveti olmaya aday ve çekim merkezi ülkesidir. İran'ın sorunu, teknolojiye eğilim göstermemesinden kaynaklıdır. Bu eksiklik, hem teknolojik yatırımları hem de teknolojinin yetersiz kullanımını doğuruyordu. Uluslararası yaptırımlar sonucunda özellikle eksiklik ve yetersizlik ortaya çıkmıştır. Dünyaca kanıtlanmış doğal gaz rezervine sahip olan İran, yetersiz fiziksel altyapı, ileri düzey teknolojik yapılanma, maksimum seviyede olmayan üretim alanları ve damıtılma işinin yapılacağı ilgili yerlere sahip olmayışı, hammaddenin kaliteli ve verimli olmasına engel teşkil etmektedir. İran anayasasında alınmış kararla, ülke kaynaklarının muhafazasını enerji kaynaklarının başka mülkiyete geçmemesini özellikle de yabancı ve özel şirketlerin bu konuya dahil olmamasını kati suretle engellemiştir. Böylelikle sınırları içerisinde yönetiminin aldığı kararlara karışan ülkesinin dışındaki herşeyi reddediyorlardı.

İran'a ait enerji firması Milli İran Petrol Şirketi'dir. İran'ın uluslararası enerji şirketlerinin tamamına enerji aramalarında ve kaynakların geliştirilmesinde ilgili taraflarca anlaşma sağlamalarına müsaade vermiştir. Geri satın alma anlaşmaları, enerji kaynaklarının mülkiyet hakkı ve denetimini kendinde bulundurmaktadır. İran,

benzin sıkıntısı yaşamaktadır. Bu sebeple de üretiminde sorun yaşamaktadır. İhtiyaç duyduğu benzini dış ülkelerden satın alarak temin etmektedir. Gerekli olan tüm çalışmaların planlarını da yapmaktadır. Özellikle zorunlu rafinasyon kuruluşunun yetersiz kalmasından bu tür sıkıntılar ortaya çıkmaktadır. Ülkenin girdi ve çıktısında artan fahiş fiyatlarda ve ekonomik seviyenin geriye doğru ilerlemesinde sübvansiyonlar etkilidir. İran'ın görünür seviyeye çıkması, ABD'yi rahatsız etmektedir. Bundan dolayı İran'a yaptırım uygulamış ve yaptırım kararının yanı sıra birçok konuda da baskılama yolunu seçmiştir. Bu davranış biçimiyle kontrol altında tutarak siyasi ve ekonomik anlamda karışacaktır. ABD, kuruluşundan bugüne süper güç olmayı kendinde bir amaç edinmiş ve global düzeyde göstermiştir. Özellikle İran'nın enerji kaynaklarına karşı vatandaşlarının ilgi duymamasını ve enerji anlaşmalarını reddetmiştir (EIA, 2014).

2.5.2. Türkiye'nin Petrol ve Doğal Gaz Ulaşım Hatları

Doğal kaynak zengini olan ülkeler ile tüketici konumunda olan ülkeler arasında bulunan, kendisi de aynı zamanda tüketici ve kaynakları olmayan ya da sınırlı miktarda üretim yapabilen transit ülkeler de bulunmaktadır. Bu ülkeler için konu farklı yönlerden incelenebilir. Bu ülkeler, petrol zengini ülkelerle petrol tüketici ülkeler arasındaki coğrafi konumlarını transit ülke bakımından jeoekonomik bir fırsata çevirmişlerdir. Transit ülkelerin tanımlanması için enerjinin taşınması ile ilgili ufak bir giriş yapılması gerekmektedir.

Temelde petrol ve doğal gaz olmak üzere enerjinin taşınmasında bazı yöntemler bulunmaktadır. Bunlar karayolu, denizyolu ve boru hattı taşımacılığıdır. Petrolün sıvı, kömürün katı olması nedeniyle iletilmeleri daha kolayken doğal gazın uçucu olması taşınmasını zorlaştırmaktadır. Bu nedenle özel tankerlere, limanlara veya boru hatlarına/ depolama tesislerine gereksinim duyulmaktadır. Maliyetinin düşük olması ve taşıma kapasitelerinin yüksekliği olması gibi bazı sebeplerden dolayı petrol ve doğal gazın taşınmasında yaygın ve ekonomik yöntemler olarak denizyolu ve boru hattı taşımacılığı kullanılmaktadır. Birçok petrol kuyusunda petrol, tuzlu su ve doğal gaz karışık bir biçimde yer alır. Bu üç maddenin ayrışması için özel bir düzeneğe ihtiyaç vardır. Buradan doğal gaz depolanması için ayrı bir boru

hattına, petrol de çok sayıda kuyuya hizmet veren bir havuza, oradan rafineriye veya petrol ihraç terminallerine giden boru hatlarına gitmektedir (Nersesian, 2010:199).

Petrol veya doğal gazın taşınması öncelikle çıkarılma bölümünde gerçekleşmektedir. Ham petrolün ardından işlenmiş petrolü tüketicilere ulaştıran dağıtım terminallerine taşınması, yine boru hatları ile veya daha maliyetli ise kara taşımacılığıyla yapılır. Ülkeler arasında petrol boru hatları ham petrol ve işlenmiş petrol için geçerlidir. Örneğin Rusya hem kendi ihtiyacını temin etmek hem de Avrupa'ya ihraç etmek amacıyla çok büyük bir boru hattı şebekesine sahip bulunmaktadır. Rusya'nın Druzhba, Baltık Boru Hattı Sitemleri, Hazar Boru Hattı Konsorsiyumu, Bakü-Novorossisk Boruhattı, Trans Sakhalin, Doğu Sibirya Pasifik Okyanusu (ESPO), Purpe-Samatlor olmak üzere ortalama 16.000 km'lik petrol boru hattı şebekesi vardır (EIA, 2015).

Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı (BTC) ile Hazar petrolü taşınır. Petrole istinaden doğal gaz ulaşımında değer kazanır. Petrol ve kömür gibi katı yakıtların ulaşımından farklı olarak doğal gaz ulaşım sistemine takılır çünkü doğal gaz sıvılaştırılarak tüketiciye ulaştırılır.

Doğal gaz bulunduğu havzadan çıkarıldıktan sonra hemen kayıp edilebilir; bunun tedbiri alınmadığı takdirde ciddi zarara sebep olabilir. Doğal gazın taşınması, boru hattındaki teknolojinin ileri adım atmasıyla doğal gazın sıvı hale getirilerek muhafaza edilip taşınmasıyla mümkündür ve kullanımı temiz olan fosil yakıtlardandır. Ayrıca en hızlı tüketiciye ulaştırılabilir düzeydedir. Dolayısıyla gaz kullanımının yaygınlaştırılması, yerel halkı tetikleyen cinstendir ve kullanımın yaygın hale getirilmesinden kaynaklı boru hatlarının ağının kurulumunda önemle gerekmektedir. Fakat doğal gazın bölge civarında kullanımını global bazda bir meta olarak sınıflandıran ülkelerin iletişimde ve boru hatlarının kurulumunda tankerler kullanılarak ulaştırılması neticesinde doğmuştur. Her kıymetli nesnenin zahmete değer kısmı mevcuttur. Enerji kaynaklarının da değeri ve zahmeti kaynakların tüketiciye ulaştırılmasına kadar süreçle evrimleşir. Doğal gazın çıkarıldığı saha ile muhafaza edildiği yer, birbirinden farklı iki ayrı alandır ve önemle durulan konu iki ayrı yerde oluşan taşıma faaliyetidir. Buna da maliyet gerekir. Maliyete yapılan yatırımın ciddi düzeylerde olması, yatırım yapılmasını gerekçe kılmıştır. Doğal gazın

tankerlerle ulaştırılması mümkün değildir; mümkün kılmak için ona uygun koşul ve şartlar mevcuttur. -161 santigrad ölçüsünde sıvılaşacağı için özel muhafa edilecek ve tedbiri alınmış tankerlerce, tankerlerin yaklaşabileceği yakın limanlara, sıvılaştırılmış gazın tekrar gaz haline dönüştürecek tesislere gereksinim duyulmaktadır (Nersesian, 2010:230).

İstanbul-Çanakkale Boğazları petrol ve doğal gaz için kullanılan deniz yolu ulaşımıdır. Tankerlere konularak önlemlerin alınmasıyla taşınır. Bu sınırdaki, coğrafi konumun transit ülkelerin nezdinde tüketici-üretici bandında yer alan doğal kaynakların boru hattı taşımacılığında kullanılması, doğal kaynakların kara ve deniz yolunda tankerlerin taşınmasını mümkün kılması stratejik anlamda daha da kuvvetli hale getirmiştir. Petrolün katı kaynakların içinde sayılması bütçesi düşük taşımacılığın kullanılmasına, deniz yolunun tercih edilmesine olanak sağlamıştır fakat doğal gaz için bu mümkün değildir. Doğal gazın LNG yöntemiyle önce sıvılaştırılması gerekmektedir. Tüketicie ulaştırılmadan önce de gaz haline dönüştürülmelidir. Doğal gazın taşınması ayrı bir bütçe gerektirirken bu işlem daha yüksek bütçenin de varlığını ispat etmektedir. Bu sebeple doğal gazın taşınması, boru hattı kanalları ile uygun görülürken deniz yolu ulaşımı maliyetinden ve tekrar sıvı halden gaz hale çevrilmesinden kaynaklı kullanılmamıştır.

AB¹⁰, ABD ve Japonya dışarıdan aldıkları petrolün büyük çoğunluğunu deniz yolundantemin etmekte ve dışarıdan bu kanalı kullanarak almaktadır. Hürmüz Boğazı, Orta Doğu petrollerinin çıkışında kullanılan kapıdır. Yaklaşık olarak günlük 20 milyon varil seviyesinde petrol akışı sağlanmış ve petrolün transferinde tercih edilen bir boğaz olarak dünya üstünde en kritik öneme sahip bir noktadadır. 2035'ten itibaren tüm dünyada yapılması planlanan petrolün dışarıya satılmasının yaklaşık olarak %50'si Hürmüz Boğazı'nı kullanılarak yapılacağıöngörülmektedir (World Energy Outlook, 2012:79). Aktif olarak ABD, Batı Avrupa ve Uzak Doğu ülkelerine petrolün taşımacılığı yapılmaktadır. Çıkan petrol, Akdeniz'e iletilmeden ilk olarak Bab-el Mendab Boğazı'ndan ve Süveys Kanalı'na uğrayarak yoluna devam

¹⁰2001 tarihli AB'nin resmi eseri olan Yeşil Kitap'ta Boru hatları ile ilgili öngörülerde bulunulmuş ve şöyle ifade edilmiştir; İleri ki zamanda AB'nin petrol boru hatlarını nakil ile alacağı öngörülmektedir. Bu sebeptendir ki; iki mühim hadise açıkça ifade edilmektedir. Bunlardan birincisi, enerjin talebe karşı ihtiyaca karşılık olan kısmının devamlılığı ve etrafında var olan her detayın güvence altına alınmasıdır. AB'nin petrolün ulaştırmasında tankerin ortaya çıkardığı kirliliği ve beklenen deniz kazalarındaki riski en aza indirerek boru hatlarının kullanımını çoğaltma isteği mevcuttur.

etmiştir. Petrol gereksinimlerinin büyük çoğunluğunu Orta Doğu'dan temin eden ülkelere, ÇHC ve Japonya'ya eğilim gösteren deniz trafiği de taşımada kullanılan iki mühim noktalardır. Sırasıyla Malakka Boğazı ve Formoza Boğazı vardır. Orta Doğu'dan Çin, Japonya ve Güney Kore gibi ülkelere imkan bulan yollarda en riskli nokta, Malakka Boğazı'ndan yıl içerisinde 420.000'den sayıca çok gemi geçerek ulaşım ağında kullanmıştır (Nunn vd., 2000:66). Asya'nın ekonomik politikada artış sağlamasına karşın, global bazda enerji ticaretinin Atlantik civarından Asya-Pasifik civarına doğru kayacağı düşünülmektedir. 2020 tarihlerinin ilk zamanlarında Çin'in dünya üzerinde en büyük dışarıdan alım yapılan ülkesi ayrıca Hindistan'ında büyüklük payı, kömürü dışarıdan alan ülke konumunda olması öngörülmektedir (World Energy Outlook, 2013).

Petrol kullanımını etkileyecek tek faktör orta ve uzun sürede elektrikli araçların yaygınlaşmasıdır. Elektrikli araçlarla dünya genelinde planan hızlı değişimler, Türkiye'deki yerli elektrikli araçların kullanımını desteklemiştir. AR-GE çalışmalarının olur netice vermesi durumunda petrole karşı talep görünür düzeyde düşüş trendi yakalayacaktır. Bu konuda petrol yerini bir sürede olsa kömüre devredecektir. Kömürün yanı sıra nükleer teknolojik faaliyetlerde seçenek olarak geliştirilecek, enerji kaynaklarının kullanımında yaygınlaştırılacaktır. Petrolün arz güvenliği, birçok jeopolitik krizleri doğuracak fakat en mühim olanı ise ekonomik anlamda fiyat dalgalanmalarına sebep olacaktır. Petrolün ucuz olması bir süre dahi olsa Türkiye'nin ortaya çıkan cari açığını kapatmada yardımcı olacaktır. Petrol fiyatlarının uzun sürede aralığı genişlemeyen durağan seviyede kalma ihtimali oldukça düşük düzeyde olduğu düşünüldüğünde Türkiye'nin enerji güvenliği bakımından orta ve uzun süre içerisinde dikkate alınacak krizler çıkaracağı öngörülmektedir. Petrol tutarlarının düşük olması, üretimde ve yerli yabancı yatırımcılarında çekingen davranmasına sebep olmuştur. Uzun sürede petrolün tutarında artış, talep doğrultusunda gerçekleştirilirse yükselen tutar karşısında cari açık ve enerjinin güvenliği gibi birçok konuda sıkıntılar oluşabilecektir. Karar alıcılar tarafından uygulama alanlarının kuvvetlendirilmesi, petrol alanında yerli üretimin teşviki ve üretimde kullanılan mekanizmanın ve teknolojinin sağlanması; kaynaklarda farklılaşmaya gidilmesine, taşımacılık sisteminin yerli rafinerilere imkan sağlamasına, ETKB, Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı (UDHB),

Ekonomi Bakanlıkları, Çevre ve Şehircilik İklim Bakanlığı (ÇSB) gibi kurumların koordinasyon ve ortak hareket etme kararı alarak kararlarının kuvvetlendirilmesi yoluyla çevresel, ekonomik ve enerji güvenliğiyle alakalı amaçların bir araya getirilmesi düşünülmektedir (Özev, 2017:44).

Üretim, yönetim ve tüketim branşlarında petrolle alakalı tüm ortakların olması beklenen veya beklenmeyen durumlar karşısında, ileriye taşıyacak yeni politikaları doğuracaktır. Petrol boru hattında değişime veya gelişime uğrayacak her gelişim, petrolün arz edilmesinde göze gelecek düzeyde önemi göstermektedir. Türkiye, global gaz rezervlerinin yaklaşık olarak %72 kadar kısmına ülke petrol rezervlerinin de %78'lik kısmına sahip bir yerde mevcudiyetini korumaktadır. Türkiye hammadde kaynaklarının taşınmasında özellikle katı kaynakların petrol ve kömür gibi taşınmasında deniz yolu açısından uygun görülen ulaşım noktasındadır. Hazar Denizi, Karadeniz, Marmara, Ege ve Akdeniz'in etrafında bulunan bölgelere yakın gerçekleştirilen enerji üretiminin büyük çoğunluğunu Batı piyasalarına taşınmasında Türkiye, stratejik konumdadır. Boru hatları üstünden taşınan enerji üretici-tüketici ülkeler tarafından geçiş güzergah yolunu tanımlamasından dolayı enerjinin taşınmasında vazgeçilmez önem barındırmaktadır (Özev, 2017:45).

Türkiye'de boru hatlarının taşımacılığında hukuki dayanak bulunmuyor olması bu konu hakkında ilgili düzenlemelerin en hızlı şekilde amacına ulaştırılması düşünülmektedir. Başlangıçta sadece elektrik ithalat ve ihracatı için olgunlaştırılan EPIAŞ'ın ilerleyen zamanlarda petrol ve doğal gaz alanında da çalışmalar yapılması istenmektedir. Bir taraftan BOTAŞ; dışarıdan alım yapılması, alış-veriş merkezlerinin oluşturulması, taşınma ve depolama gibi benzer konuların monopol konumunu devam ettirmesi ve dünya pazarlarının denetiminde bulunmasını ifade etmektedir. Ceyhan Limanı, petrol ve doğal gaz ticarethanesinde ait olduğu yere tasarlanan petrokimya ve LNG sektörlerini görünür düzeye çıkarmaktadır. Bunun beraberinde enerji kaynaklarını Türkiye üstünden Avrupa'ya taşıyan Avrupa'dan tüm dünyaya gönderen mevcudiyeti elinde bulunduran ülkeler, siyasal dengesizliklerinin yanı sıra kendi sorunlarını yansıtmalarından kaynaklı stratejik konumundan dolayı enerji merkezi olma hedefini krize sokmaktadır. Uluslararası alanda geçiş güzergahı olan Türkiye, kendi güzergah yollarından taşınacak doğal gaz hatları, petrol boru hatlarından daha önemlidir. Doğal gaz taşınırken tankerlerle sıvılaştırılmış hale

getirilir, talep edilen tüketiciye gaz haline çevirerek teslim edilir ve fiyatı da çok yüksektir. Doğal gaz gibi sıvılaştırılması ve tekrar eski haline getirme durumu olmayan petrolün deniz taşımacılığında olanak bulduğu takdirde petrol boru hattının tasarıları alternatiflerin arasında sayılmaktadır. Kazakistan, Türkmenistan, Azerbaycan, İran, Irak, Katar, Arabistan ve hatta Rusya gibi ülkelerde olan ve Doğu Akdeniz’de arama çalışmaları halen devam eden doğal gaz kaynaklarının Avrupa’ya taşınmasında Türkiye geçiş güzergah ve enerji merkezi olma noktasındadır. Nihayetinde petrol ve doğal gaz taşımacılığında iki ayrı seçenek kullanılıyor. Her ikisinin de taşınmada ayrıma düştüğü görülüyor. Bu anlamda farklı açılardan değinmek gerekmektedir. Türkiye Orta Doğu, Kafkasya, Orta Asya, Rusya ve Doğu Akdeniz’deki petrol kaynaklarının Avrupa’ya ulaştırılmasında değişmeyen güzergah noktasındadır ve merkez enerji üssüdür. Global petrol arzının yaklaşık %3’ü İstanbul ve Çanakkale Boğazları’nın kullanımındadır. Türkiye’de toplam 28 adet petrol boru hatları rafinerize edilmektedir. Petrolün ülke içindeki piyasasında güzergahları da çok önemlidir (Özev, 2017:46).

2.5.3. Türkiye’nin Suriye-Irak ve İran Eksenli Enerji Güvenliği

Türkiye’de güvenlik sorunları, jeopolitik ve stratejik sıkıntılardan kaynaklanmaktadır. Bu konu, Türkiye tarafından öncelikli avantajlar sunarken jeopolitik açıdan daha yoğun riskleri doğurmaktadır. Türkiye konumundan ziyade politikalarında birçok ülkeye yumuşak güç uygulamaktadır. Bu nedenle de diğer ülkelerle ilişkileri oldukça ılımlı geçmektedir. ılımlı geçen diyalogların diğer ülkeler tarafından görünmesi, üretim ve tüketim düzeyinde bir koridoru temsil etmektedir. Fakat Türkiye, kendi enerji kaynaklarından faydalanmakta ayrıca güvenlik önlemlerini kuvvetlendirmek açısından uluslararası ilişkilerde öncülük etmekte, bu manada katılımcıların projelere eğilim göstermesi yönünden ciddi bağlantılar kurmaktadır. Gelir getiren her şey Türkiye’nin ekonomik alanda bağımsızlık kazanmasını sağlamaktadır. Enerjinin transitte ilk önce Türkiye’ye getirilmesi, oradan da Avrupa ve dünya pazarlarına taşınmasında Ulaştırma Bakanlığı kara ve deniz taşımacılığına ayrı önem vermektedir.

Türkiye, her alanda önemli olmayı ve kontrolü birçok sahada elinde bulundurmaya doğru bulmakta, bu alanlara eğilim göstermektedir. Özellikle de enerji

kaynaklarında hakimiyeti ele aldığında dünya pazarlarında enerji merkezi (hub) olmayı hedeflemektedir. Bu amaç sonuçlandığında farklı kaynakları da havzasında bulundurarak güvenlik kanalında enerjinin fiyatına ve pazar payında oluşacak ekonomik kalkınmasına, jeopolitik anlamda da stratejik düzeyde katkı sağlayacaktır. Türkiye'nin sivrilmesi Avrupa ülkeleri için tehdit oluşturmaktadır. Fakat seçeneği bulunmayan ülkelerin enerji merkezi olması yönünden ziyade farklı yollara başvurmasını öngörmektedir. Global ve bölgesel açıdan gelişen olayların öngörüsü, uzun menzilli simülasyonlar gerçekleştirme işi, verilerin çıktılarına göre taktiklerin belirlenerek yenilenmesi ve adım adım belirlenen projelerin uygun uzman tarafından sayıca tamamlandıktan sonra sürekli şekilde yürütülecek politikaları uygulaması, aynı zamanda kadronun ekiple tamamlanarak göreve başlamasıyla enerji sektörü özellikle ülkelerin gelişmişlik seviyesi bağlamında artış gösterecektir. Türkiye, hedeflerine erişmek için güvenlik kararlarında sınır komşularının politikalarına ve karar alıcıları tarafından siyasal ve politik açıklamalarına dikkat etmeli, aynı zamanda enerji merkezi olmak üzere koridor kurduğu ülkelerin takibini yapmalıdır. Türkiye'nin komşu sınır hatlarında İran, Irak, Körfez ülkeleri, Suriye, Doğu Akdeniz ve Ukrayna bulunmaktadır. Türkiye'nin enerji güvenliğine bakışında tüketici, üretici, ulaştırma ve baskılayıcı güçlerin aktifliği bütünü kapsayacak şekilde endişe ettirebilir. Bu konu ortaklık kararı alan ülkeleri ve iş birliği yapmak istedikleri enerji sahalarında yapılması beklenen yerlerin olanaklarını da kısıtlar (Özev, 2017:99).

2.5.4. Enerji ve Ulaşım Hatlarının Güvenlik Sorunları

Enerji güvenliğinin sağlanması amacıyla politikalar oluşturan enerji ihracatçılarının, enerji nakil yollarının emniyeti için politikalar oluşturmak ve bu politikaları uygulama noktasında bazı sorumlulukları vardır. Bu görüş; çalışmanın temelinde yer almaktadır. Değişen düzen doğrultusunda daha önemli hale gelen bazı bölgeler, güvenlik arayışları, olası sonuçlarla beraber ele alınmaktadır. Her geçen gün tüm ülkelerde yeni bir düzen kuruluyor veya kurulu olan düzene yenisi ekleniyor. Değişime ayak uyduran bölgeler, enerji kaynaklarında güvenlik arayışını muhtemel neticelerle beraber ele almaktadır. Enerji kaynaklarına hakim olan ülkelerin enerji üretim tesisleri ve üretimden çıkan petrol ve doğal gazın taşınması gibi adımların

ulaşım esnasında meydana getireceği evre etkenlerini de tedbir alarak önlemek gerekmektedir.

Meksika Körfezi'nde gerçekleşen petrol akıntısı, Çernobil Nükleer Santrali'nde oluşan kaza, petrol ve doğal gazın çevreye karşı etkisini de göstermiştir. Bu etki, çevreye verilen felaketlerin etkilerine örnek olarak gösterilebilir. Yaşanmış veya yaşanması muhtemel bir kazanın üretimde ve ulaşımında gerçekleşen kaza, gecikme veya felaket dışarıdan alınmış olan doğal kaynakların enerji alım ve satımında oluşacak alışverişi de etkilemektedir. Bu sayede güven kavramını da ortadan kaldırmaktadır. Bu tür vakalar oluşmaması için özellikle ulaşımın güvenlik önlemleri dikkate alınarak iki veya çoklu ülkelere eriştirilmesi sağlanmalıdır. evre ve güvenlik tedbirlerinin alınmasında sorumluluk sahibi de olunmalıdır. Enerji kaynağını bulmak yeterli değildir. Enerjiyi hammaddeden işlenmiş petrol ve doğal gaz rezervine getirmek özellikle de kaliteli ve verimli politikalar sağlamak gerekmektedir. Tketiciiye dağıtılırken enerji kaynaklarının evre ve ulaşım ağındaki önlemlerini de esas almak gerekmektedir. Süreç adım adım izler, birinin aksaması diğer ülkeler dahil politik, ekonomik, çevresel ve birçok faktörü de beraberinde getirir. Zincirleme birçok konu aynı hızla farklı şekilde karşımıza çıkabilir. Bu anlamda kullanılacak güzergahların denetlenmesi ve emniyet, sahil güvenlik ve seçilen güzergahların ilgili birimlerce kontrol altına alınması gerekmektedir. Bu şekilde evre faktörü ortadan kaldırılarak güvenli ulaşım ağı sistemi kurulabilir ve denetlemeler devletler nezdinde sağlıklı sağlanabilir. Bu sorunlar en çok boru hatları aracılığıyla ulaştırılan fosil enerji kaynaklarında oluşmaktadır. Fiziki olarak yol durumundan kaynaklanmayan fakat terör eylemlerine konu olan taşımacılık, gerçekleşecek saldırıların enerji kaynaklarında ciddi sorunların yaşanmasına sebep olur. Taşıma güzergahlarında yaşanan güvenlik zafiyeti, enerjinin taşınmasında sorun teşkil etmektedir. Bu sorun kara, hava ve deniz taşımacılığında da geçerli unsurdur. Enerjide taşımacılık ülkeler tarafından bir politikadır. Olumsuz hava ve evre koşulları dışında korsancılık, terör eylemleri, sabotaj, infilak ve kaçırma gibi eylemlerin oluşması güveni zedeler. Ayrıca enerjinin iletilmesinde güzergahın yetersiz olduğuna karar verilir. İlk unsur srekliyet arz eder ve ithal eden ihraç olan ülkelerin güzergah seçiminde etkili bir faktördür. Dolaylı olarak birden fazla yol kullanan ülkeler, üçüncü ülkelerden sağlanan boru hatlarına karşı hırslılıklar da

olumsuzluk teşkil eder. Bu da büyük bir sorundur. Kapsamlı olarak göz önüne alındığında boru hatlarının zafiyete uğraması doğal kaynakların beslemeli boru hatlarında¹¹ gerçekleşen aksilik neticesinde, hem enerji tüketicilerini hem de ekonomik düzeyde ihtiyacı kadar enerjinin ulaştırılmamasına hem de enerjinin iletilmesinde sorun çıkarmasının yanı sıra enerjiyi dışarıya satan ülkelerin ekonomilerinde maddi ve manevi birçok soruna sebep olmaktadır (Omonbude, 2009:130).

Enerji politikaları detaylandırılmadıkça nüfuz ettiği alana karşı eksik olur. Belirlenen politikalar enerjinin kaynağına erişir ve kaynaktan elde edilen petrol ve doğal gazın taşımacılığı, devamlılığı, üretilmesi ve özellikle doğal gazın taşınma esnasında sıvılaştırılması, tekrar eski haline getirilmesi, son tüketiciye varıncaya değin akışın kesintiye uğramaması, kullanım düzeyinin ölçülendirilmesi gibi birçok faktörü dikkate almak gerekmektedir. Ancak birleştirildiğinde başarılı olmak kaçınılmaz olur ve ilişkiler kuvvetlenerek ticari anlaşmalar bağlılık kazanır (Çalışkan, 2009:306). Unsurlar sıralandığında hazır hale gelen enerji politikalarının siyasal, ekonomik, çevresel ve yasal-sosyal çeşitliliğinin akabinde ticari ve güzergah yolları hakkında da ölçü kıstasları mevcuttur (Uğurlu, 2007:82). Türkiye, enerji politikalarını evvelden beri sisteme oturtmak için çeşitli yöntemler denemiştir. Fakat yapması gereken tek şey, kararlı hamleler yapmaktır. Enerjiye yön veren şey, karar alıcıların tutumudur (Çalışkan, 2009:306). Politikaların temeli, taşımacılığın güvenli olarak ulaştırılmasıdır. Enerji nakil hatlarının boru hatlarına karşı yol-güzergah ve geçiş hakkını ülkeler nezdinde kontrol altında tutarak ve denetime tabi kılarak gerçekleştirmesi, enerji arz güvenliğinin sağlanmasında gereklidir. Gerekçenin sebebi, süreklilik arz edilerek akıntının devam etmesi şeklindedir. Enerji arzında kesinti, ülke içinde veya ülkelerin birbiri ile bağlantılarında kullanımda olan naklin petrol ve doğal gaz ağları üzerinden ulaşımın mühim kısmını oluşturmaktadır. Güvenlik analizine detaylı bakıldığında birçok unsur girintili olarak karşımıza ve

¹¹Boru hatlarının geçiş güzergahı ülkeler arasında nakil hatları üzerinden gerçekleştirilmektedir. Bu geçiş güzergahında iki ülkenin dışında üçüncü ülkelerin de varlığı söz konusu olmaktadır. Şayet geçiş güzergahında bulunan ülkelere ulaşım sağlayan boru hatları “transit geçiş boru hatları” ve ya “beslemeli boru hatları” olarak iki çeşit ulaşım ağı olarak kurulmuştur. Fakat bir ülke boru hattı doğrudan üçüncü ülkelerin hava kara ve deniz yolunu kullanıyorsa transit geçit boru hattını, şayet kullanım esnasında herhangi bir yere gönderme ve dağıtma ya da besleme vazifesine bağlı ise beslemeli boru hatları olarak ifade edilmektedir.

Ülkelerin politikalarına da yansımaktadır. Fakat aralarında birbirini tamamlayan zincirleri istikrarlı ve tutumlu politikalarla ifade ettikleri takdirde başarılı transit ve enerji nakil hatlarının analizi çıkacaktır. Terörizm ve kitlesel riskleri göz önüne almak gerekir. Bu gereklilik özellikle üreticiden tüketicie taşınan halktada mevcuttur (Erdal ve Karakaya, 2012:128).

Evvelden beri var olan enerji alanı, günümüzde de gündemde olan bir konudur. Bu poplarizm, birçok kesim tarafından farkedilmiştir. Fakat enerji sektöründe branşlaşma ve uzmanlık daha yeni evrimleşirken uzmanların yapacağı yazılı açıklamalar ve devlet temsilcilerinin yapacağı ikili, çoklu görüşmelerde alınmış kararları ifade etme biçimi, stratejik düzeyde önemi yansıtmaktadır. Nakil hatlarında herhangi bir sıkıntı, zincirin bir kısmında oluşacak sorunun yansıtaçağı etkiyi ya hafifletecek ya da maksimum düzeye çıkaracaktır. Enerji kaynaklarına yaptırım kararı alan ülkeler, cezalandırma aracı olarak enerji kaynaklarının kesintiye uğratılması veya fiyat artışıını sağlayarak göstermektedir. Bu yaptırımların yer alması kesintilerin aralıklarla yapılacağına dair işareti politikalar aracılığıyla göstermektedir. Yaşanan sıkıntıya en yakın rnek, Rusya Federasyonu ve Ukrayna arasındaki aralıklarla devam eden anlaşmazlıklar karşısında doğal kaynaklarında oluşan kesinti, petrol ve doğal gaz hatlarında yaşanan bazı terör eylemleri örnek verilebilir.

Terör heryerdedir ve terör eylemleri maddi ve manevi açılardan ülkelere zarar vermektedir. Enerji nakil hatlarına aralıklarla yapılan terör saldırıları gün geçtikçe çoğalmakta ve enerji sektöründe sorunlar ortaya çıkmaktadır. Günümüzde yeni terör grubu tred ve bu yeni gruba gruba enerji terörü denildi. Her türlü terör saldırıları yok edilmeli ve eylem gerçekleştirilmeden tespiti sağlanarak ortadan kaldırılmalıdır.

Enerji terörüne Orta Doğu, Nijerya ve Orta Asya gibi enerji rezervlerini elinde bulunduran ülkeler, enerjinin taşınma esnasında nakil hatlarına gerçekleşen eylemler örnek verilebilir. Dünya genelinde bu tür eylemler yaklaşık %35 seviyesindedir (İşeri ve Dilek, 2012:232). Aralıklarla yaşanan güvenlik zafiyeti global bazda olumsuzluğa sebep olmuştur. Olumsuzluk, güvenlik kavramlarının ve politikalarının tekrar konu olmasına yol açmıştır.

Enerji arz güvenliği uluslararası ilişkiler sözlüğünde bir kavram olarak dünya geneline yayılmıştır. Kavramsallaşmış olarak önemi artmış ve karar mercilerinin

ifadelerinde yer bulmuştur. Fakat politika belirlenmesi ayrıca gerekmektedir çünkü tüm ülkelere rehber niteliğindedir. Günümüzde enerji arz güvenliği hakkında çalışmalar yapılmaktadır. Türkiye, Avrupa şirketlerince önemli bir tüketici piyasanın merkezine giriş yapmakta ve merkezi konumunda yer almaktadır. Doğu ile batının ticaret merkezinde; Bulgaristan, Yunanistan, Ukrayna, Rusya, Gürcistan, Ermenistan, Irak, İran ve Suriye gibi ülkelerin komşusu konumunda ve stratejik önemde yer almaktadır. Ayrıca ülkeler arasında köprü konumunda bulunmaktadır. Uluslararası piyasalarda ticaret, yük ve yolcu ulaşımında önemli model rolündedir (Ovalı, 2008:163). Enerji taşımacılığı diğer taşıma araçlarının arasında sayılmaktadır. Türkiye gelecekte birçok ülke için uluslararası ve bölgesel bazda enerji akışında global açıdan rol model olma yolunda olacakve enerji üssü durumuna geçecektir.

Doğal “enerji köprüsü” ismiyle bilinmek isteyen Türkiye, Kafkaslar ve Orta Doğu civarından Avrupa’ya gidecek olan petrol ve doğal gazın ulaşımında ve denetiminde bulunmak isteyen bölgesel bir güç olmak istemektedir. Enerji merkezi olma yolunda özel bir karar almıştır. Türkiye, coğrafi konumunun stratejik gerekçelerini kullanmaktan çekinmeyen ve stratejisini Avrupa gibi Orta Doğu ülkelerinde koordine eden, özellikle ülkeleri olumlu etkileyen bir coğrafyanın merkezinde bulunmaktadır. Türkiye, doğru politikalar kurduğu sürece stratejik anlamda varlıklı bölgelerin enerji baz istasyonu olacak ve bölgeye hakimiyetini kısa sürede kazanacaktır. Avrupa ülkeleri dahil diğer ülkelerin sınır komşusu olmaktan öte enerji güvenliğinin de merkezi konumundadır. Türkiye’nin enerji konusunda takındığı ciddi tutum, aldığı kararlardan da anlaşılmaktadır. Topraklarında yer alan boru hatlarının uzantılarını başarılı kılmak için Rusya, ABD ve İran gibi ülkelerle ortak kararlar almaktadır. Startejik tasarısını destekleyen politikalarını mevcut kılmakta ve Türkiye enerji merkezi olmak hususunda hedefine yaklaşmaktadır. Özellikle de alt yapısında ve nakil boru hatlarındaki yolu, yol üzerindeki denetimi tüm politik düzeyde etkili olmaktadır (Vidakis ve Baltos, 2015:6).

Günümüzde ve ilerleyen dönemlerde Türkiye'nin olmadığı bir başka yol, yerel ve küresel sıkıntıların çözüme kavuşturulmasında yeterli olmayacaktır. Türkiye, Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı, Bakü-Tiflis-Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı ve Ara Bağlantı Türkiye-Yunanistan Boru Hattıve benzeri birçok başarılı projenin uzun süreli ve kesintisiz aynı zamanda güvenilir ve iş birlikçi

olduğunu ispatlamıştır (Yıldız, 2012:17). Enerji taşımacılığında tercih edilen Türkiye, enerjinin güzergahında koridor konumundadır. Özellikle Türkiye, ABD açısından farklılık arz etmektedir. Önem derecesine baktığımızda Türkiye, AB kadar ABD içinde önemli jeopolitik kuvvettir. Boru hatları anlaşmaları, enerji üreticilerinin bölgelerde nüfuzu yaygınlaştırmada ve enerjinin geçiş yolu üstünde çetin çatışmaları çoğaltmakta ve Rusya'yla Türkiye arasındaki rekabeti alevlendirmektedir. Türkiye üzerinden doğu-batı koridorunun ABD ve kısmen de olsa AB'nin özendirilmesi, Türkiye üstünden düşünceleri elle dokunulup gözle görünen bir vaziyete itmiştir.

Orta Doğu ve Hazar'daki "Büyük Oyun" Türkiye'nin enerji koridoru olmasını aynı zamanda da güzergahını sınırlamıştır. Sınırlamaların varlığına rağmen ülke, bölgesel ve global bazda enerjinin arz edilmesine, tüketiciye dağıtılmasına ve güvenliğine ciddi fayda sağlamıştır (Tekin ve Walterova, 2007:91). Türkiye'nin coğrafi haritasını göz önüne getirdiğimizde petrol ve doğal gaz rezerv sahalarına yakınlığı aynı zamanda arz bölgelerindeki ulaşım ağına yakın olması, enerji sektöründe konuşlandırılmış bir enerji ağıdır. Bu niteliği, Türkiye'yi transit avantajından daha çok ticari ve taşıma merkezi (hub) konumuna getirmektedir (Oral ve Özdemir, 2017:954).

Enerji güvenliği kavramını yalnızca enerji açısından ifade etmek doğru olmayacaktır. Enerji, petrol başı çekmek üzere fosil yakıtlara güvenli şekilde erişme olanağı sunmaktadır. Doğal gaz, petrol ve kömür gibi hammaddeler ve fosil yakıtlar, enerji kaynaklarının güvenlik parametresinde kavramını genişletmekte ayrıca çeşitlendirmektedir. I. Dünya Savaşı'na dayanan enerji güvenliği, evvelinde dahi varlık tartışmasına neden olmaktadır. Winston Churchill'in, I. Dünya Savaşı başlamadan önce, İngiliz donanmasının Alman donanmasına karşı aldığı kararla daha aktif ve daha çabuk olması, bu anlamda global bazda aktifliğini sürdürmesi hedefiyle, kömür yerine seçenek olarak petrolün kullanılması ve petrole göre çalışan gemilerden donanma kurulması sonrasında ciddi politik kararlar alınmış, bugünkü uluslararası piyasalarda güvenliğin konularından biri olmuştur. Churchill'in, "farklılık ama yalnızca farklılık" şeklindeki açıklaması, enerji sektöründe sadece kömüre veya petrole ya da fosil yakıtlara bağımlı olmamayı, farklı kaynakların oluşabileceğine karşı temkinli olunmasına ön ayak olmuştur. Modern açıdan

enerjinin güvenlik idrakını oluşturan vaka, 1973 tarihinde gerçekleşen Petrol Krizi'nin uluslararası arenada yankı bulmasıdır (Karabulut, 2016:33).

Enerji jeopolitiği, enerji arzının tüketici karşısında üretilmesi ve talebin olduğu merkezlerin detaylandırılması, taşıyıcı yolların ve enerji tutarları gibi buna benzer birçok aktörün etki alanını yorumlar. Ulusal stratejiyle ekonomik artışın aktivitesi mühim bir faydanın ürünüdür. Bu nedenle enerji jeopolitiğinde devletin ekonomik anlamdaki çıkarları, diğer ülkelerdeki konumu kadar ciddi bir değer atfetmektedir (Campos ve Fernandes, 2017:23). Bu sınırlılıkta enerji jeopolitiğinin kaynaklarının bulunduğu yerin devletler nezdinde politika aracı olduğu ve genişlediğini söylemek mümkündür (Skeet, 1996:265). Bu şekilde düşünüldüğünde Türkiye, değerli bir kriz olduğunda dahi onu masaya yatırarak çözüme kavuşturacak veya tamamen dağıtacak stratejik ve jeopolitik önemdedir (Özalp, 2018:35).

Terörün bulunduğu her noktada zarar vardır. Bu nedenledir ki terör ve zarar aynı karşılığı getirebilmektedir. Güvenlik kavramı zaman zaman yön değiştirdiği için yerine farklı kavramların kullanımı elzemdir. Günümüzde terör eylemleri enerji kaynaklarını hedef almaktadır. Özellikle Türkiye'nin yükselişe geçtiği sektörler ülkeler nezdinde endişeye sebep vermektedir. Bu durum, petrol ve doğal gazın boru hattında, taşınmasında veya güzergah yolunda infilak etmesine sebep olmaktadır. Her türlü faaliyet ses getirmekte ülke içerisinde ekonomik ve siyasi alanda etki ettiği alanı genişlemektedir. Türkiye, kendi kaynaklarını terör eylemlerinden ötürü yeterli kullanamamakta ve bu konu ekonomik düzeyde cari açığın oluşmasına aynı zamanda endişe edilen kaynakların kullanılmamasından doğan enerji de dışarıdan alımına karşı sıcak ve mecburiyet hissi ile bakmasına neden olmaktadır (Erkal, 2018:68).

Devir, enerji savaşı olmuştur. Terör örgütlerince yapılan ufak bir saldırı ülkeleri ekonomik açıdan zora düşürmektedir. Bu nedenledir ki enerji ve ulaşımın her ikisinin birlikte olduğu yeni kavramlar ortaya çıkmaktadır. Oluşan kavramlar enerji akışının önlenmesine istinaden gerçekleştirilmekte veya ihraç eden ülke ile ithal eden ülkelere düşünülmektedir. Terörün olduğu her nokta, Türkiye'nin planlarına sekte vurmakta ve Türkiye'nin içinde olmadığı her enerji, ulaşım olarak sektede kalmaktadır (Akbaş ve Ürün, 2016:111).

2.5.4.1. Enerji ve Ulaşım Güvenliği Açısından Suriye’de Terörle Mücadelenin Önemi

Tunus’taki ilk isyan dalgasının vuku bulmasından ortalama dört ay sonra, Kuzey Afrika’da değişim talepleri ve halk ayaklanmaları meydana gelmeye başlamıştır. Bu sorunlar Orta Doğu’da Suriye’yi de etkisi altına almıştır. Yıllar boyunca devam eden baskılar, siyasi krizler, işsizlik ve ekonomik koşulların yetersizliği altında yaşayan Suriye halkı, Beşar Esad rejimine karşı direniş göstermiştir. Suriye rejimine karşı ilk ayaklanma, 17 Mart 2011 tarihinde ülkenin güneyinde bulunan Dera kentinde başlamış ve rejimin ayaklanmaya geri adım atmaması ülkedeki halkı daha da alevlendirmiştir. Gösteriler sert ve kanlı iken ayaklanma daha farklı boyut kazanmıştır. Ayaklanmalara müdahaleler artırılmış, Esad yanlısı ve Esad’a karşı olanlar iki ayrı kısımda mücadele vermiştir.

İsyan hareketi; Şam, Lazkiye, Halep, Hama, Kamışlı, Banyas ve Humus gibi Suriye’de mühim olan kentlere sıçramasına ve Suriye’nin dokuz senedir süreklilik kazanan iç savaşa çekilmesine sebep olmuştur. İç savaşın farklı etnik gruplara, dini inançları farklı gruptan olanlara ve Suriye rejimine karşı silahlı ve kanlı mücadelelere çıkarılmış olması, Suriye’de başlayan iç savaş ile en kısa zamanda ilk önce Avrupa daha sonra Kafkasya dahil olmak üzere küresel çapta farklı civarlardan gelen militanların hem karışmasına hem de savaş alanı kılmasına neden olmuştur. Suriye rejimine karşı duran muhalefeti oluşturan Özgür Suriye Ordusu¹² ve İslamcı, Selefi gruplar olan El Nusra Cephesi (Şam Fethi Cephesi), Ceyş-ül İslam ve Ahrar uş-Şam göz önüne çıkmıştır. Bundan başka Kürtlerin oluşturduğu Demokratik Birlik Partisiyle (PYD) partinin silahlı Halk Koruma Birlikleri (YPG) de ülke içerisinde oluşan otoritede boşluğunu fırsat bilmiş ve farklı düzeylerde ittifak bağlantılarına girişmiştir. ABD, muhalif grupların rejime karşı olmasında ve Suriye’deki örgütlere tanksavar, top, havan ve benzeri ağır savunma ve silah sistemleri temin ederek para desteğinde bulunmuş, dünyadaki tüm farklı çatışma sahalarından bölgedeki tüm civarlara ulaşıncaya kadar Suriye rejimine karşı paralı asker ve militanlar bir araya getirilerek eğitim almıştır. Zamanla paralı askerler ve radikal gruplar, hedefini şaşırmış; başka kontrol mekanizmaları kurmuştur. Bunu anlayan ABD, tüm desteğini

¹² Suriye silahlı güçler tarafından ayrılan askerler 2011 mart ayında başlayan iç kargaşa esnasında Suriye rejimini yıkmak maksadıyla kurulmuştur.

radikal İslamcı gruplardan ve militanlardan çekmiştir. El-Kaide ve uzantısı El-Nusra militanlarının katılmasıyla ortaya DEAŞ terör örgütü çıkmıştır. DEAŞ, 2013 yılından itibaren Suriye ve Irak dahil çevre ülkelere gözdağı veren terör parametresi yaratmıştır (Cerrah, 2019:70). DEAŞ terör örgütünün, Suriye bölgesinde Amerikalı gazeteciyi öldürmesi, birçok vakayı ABD'yi ilgilendiren konular konumuna getirmiştir. Böylece ABD, bu vahşice katletilmenin arkasından tekrar ABD'yi hedef almasından dolayı PYD başta olmak üzere Kürtleri ayrıca müttefik seçmiştir. DEAŞ terör örgütüne karşı duran YPG'yi ağır askeri donanma ve askeri eğitimlerin desteğini vererek tekrardan maddi yönde desteklemeye başlamıştır (Semin, 2019:12). DEAŞ terör örgütü, Irak'ın Musul vilayetindeki Merkez Bankası'nı ele geçirmiştir. Ayrıca petrol sahalarının kontrolünü ele almıştır.

Bir ülkeyi, grubu, örgütü ve buna benzer birçok kuruluş ve ülkeyi ayakta tutan tek gerçek Merkez Bankası ve ticarettir. Enerji kaynakları, ticari düzeyde hammadde kaynaklarıdır. Merkez Bankası ve petrol sahalarının ele geçirilmesi, ekonomik düzeyde toparlanmayı beraberinde getirmiştir. Ekonomik gücü elinde bulunduran DEAŞ terör örgütünün tamamen ortadan kaldırılması, ABD ve Batılı müttefiklerce Esad'ın indirilmesinden daha önce ve ciddi bir konu haline dönüşmüştür. Bu bakışla, Suriye'deki rejimin bütünüyle yok edilmesi Libya'daki NATO'nun araya girmesine mani olmuştur. Rejimin muhalefet kanalına karlı kimyasal silah kullanılarak saldırının oluşması savının neticesinde ABD, Fransa ve İngiltere direkt rejimin başkenti Şam'ı nokta alan hava sahasını harekete geçirmiştir (NTV, 2018):

Suriyede eylemler rejimi ortadan kaldırmamıştır. Batı'nın anlaşma teşebbüsleri; Rusya, İran ve Türkiye'yi Suriye'nin iç kargaşasında hareketli politik biryol izlemesine neden olmuştur. Rusya, iç kargaşasında ilk baştan beri desteklediği rejimin sahasında etkin olarak bulunmaktadır. Rusya, Suriye rejimini savaş başladığı andan itibaren destekliyordu. Özellikle tüm teçhizatı ile içeride bulunuyor, bu açıdan da hava sahasındaki eylemlerinde rejim muhaliflerini hedefleyerek ayrıca rejimi destekleyen nitelikte Lazkiye'ye hava savunma sistemleri konuşlandırmıştır. Hemen hemen 2000 kadar askerini de alana desteklediğini gösterir şekilde göndermiştir (Nissenbaum ve Carol, 2015). İran, kendi çıkarlarını Suriye savaşında gözetken ülkelerden biridir ve iç savaşın ilk zamanından beri Şii rejimini desteklemiştir

böylelikle Şii rejimin devrilmesinin yerine Sünni devlet kurmasına mani olmuştur. İran, Suriye’de savaşı Hizbullah militanlarını, İran’ın Şii rejimine dayanak sağlamıştır. Türkiye başından beri rejimin yıkılmasını ve yumuşak muhaliflerin desteklenmesini hedeflemiş, bu politika üzerine de temaslarda bulunmuştur. Fakat ABD’nin ve Batılı müttefiklerinin PYD/YPG-PKK\KCK’nin Suriye’de aktif olmasını isteyerek iç savaşın başlangıcında verdiği desteği batıda kurmuş olduğu ortaklıktan ayrılmak mecburiyetinde kalmıştır.

Suriye rejiminin arkasında dayanak olan Rusya ve İran, bu destekleyici tavrını bilmesine rağmen Türkiye, DEAŞ terör örgütüne karşı hem de 30 sene mücadele verdiği PKK’nın uzantısı olan PYD\YPG’ye karşı bir takım operasyonlar yapmıştır. Bu operasyonlar direkt Suriye’ye karşı askeri düzeydedir. Suriye’de yaşamın normal koşullara dönmesi tüm ülkeler tarafından istenmektedir. Özellikle Türkiye, Rusya ve İran; barışçıl yolların izlenmesini, iç savaşın tamamen bitirilmesini ve anayasanın tekrar yapılarak rejimin, yaşayan halkın ve tüm kurumlar nezdinde normal döngüde olmasını arzu etmiştir. Bu süreçte üç ülke bir araya gelerek görüşmeler, projeler, tasarılar ve organizasyonlar yapmıştır. Üçlü saç ayağının atmış olduğu adım, rejim ile muhalif grupların mücadelesine bir süre de olsa ara vermesine sebep olmuştur. Fakat her iki kanadında çözüm odaklı olmaması, birbirine karşı alınmış kararların ateşkes adı altında imza edilememesi ve buna uyulmaması tekrar çatışmaları perçinlemiştir. Libya ve Suriye gibi ülkelerin iç kargaşasının nedeni, enerji kaynakları ve enerjinin kontrol edilmesidir. Enerjiyi elinde tutacak olan her devlet, birçok kulvarda söz sahibi olmaktadır. İşin diğer kısmı ise, yaşanan iç savaşta hem destekleyici hem de rejime karşı duran grupların ikiye ayrılmasıdır. İkiye ayrılan gruplar bir yandan savaşı alevlendirirken diğer yandan söndürmeye çalışmaktadır. Suriye’nin kendine yetecek düzeyde ve ihracat yapabilecek kapasitede deniz ve kara sahasında ciddi petrol ve doğal gaz rezervleri mevcuttur. ABD’nin Enerji Bilgi İdaresi’nin analizine göre Suriye’nin yaklaşık 2,5 milyar varil petrolü, 240 milyar m³ doğal gazı bulunmaktadır. Ayrıca Doğu Akdeniz’e kapı aralayan üç enerjisini dışarıdan temin edecek köprüsü bulunmaktadır (U.S. Energy Information Administration, 2015). Rezervin kapasitesi, Suriye’de enerji üretim tesislerini ve enerji alanında faaliyet gösteren sektörleri, iç kargaşanın başlaması üzerine, ABD ve AB’nin bu kargaşadan faydalanarak uygulamış olduğu yaptırımlar sebebiyle ciddi

düzeyde yaralanmıştır. Suriye’de yaşam normale dönmüş olsaydı iç savaşın getirdiği günlük miktarın 383 bin varilin üzerine çıkacak petrolün, 316 milyon m³ doğal gazın üretimi tamamlanırken, DEAŞ terör örgütünün Suriye’de yaşattığı iç savaş neticesinde günlük miktarı 25 bin varile düşünceye kadar geriye gitmiştir. Bu gerileme, faaliyetleri sona erdirmiştir. İran ve Irak’ta düşük miktarda bulunan petrol ve doğal gazı Doğu Akdeniz’i aralayan kapıdan sahil sınırının olması Suriye’yi Orta Doğu ülkelerinin enerji ve enerji kaynaklarının uluslararası piyasalara çıkarılması bakımından mühim bir duruma gelmektedir. Doğu Akdeniz havzasında ortaya çıkarılan enerji, Suriye’nin deniz yetki sahasının bir kısmında olması, Doğu Akdeniz’deki enerji kaynaklarının varlığından ötürü pay sahibi olmak istemeleri ülkeler tarafından Suriye’yi önemli kılmaktadır. Orta Doğu, dünya enerji pazarlarına enerjinin taşınmasını amaçlayan geçiş güzergah yolları bulunduran ülke konumundadır (Szenasi, 2017:193).

ABD-Rusya desteğini alan Suriye, ardı arkası kesilmeyen iki boru hattı tasarısının birbiri ile rakip olması Suriye’de gerçekleşen kargaşayı etkilemektedir. Esad, enerji hatlarında İran-Irak ve Suriye’nin ortak olduğu Doğal Gaz Boru Hattı’nı seçeneklerinde kullanmıştır. Bundan ötürü Avrupa merkezli enerji arzının güvenlik tedbirleri çoğaltılmış, Rusya ise ekonomik düzeyde kısıtlanmıştır. Tercih edilen İran-Irak ve Suriye Boru Hattı’nın, ABD ve Batılı devletlerce önemli bir ekonomik sıkıntının oluşacağına işaret etmektedir (Szenasi, 2017:195).

2011 yılında Suriye, İran ve Irak’ın birlikte hareket ettiği doğal gaz boru hattının yapım aşamasında sözleşme akdi gerçekleştirmiş ve Arap ülkeleri Suudi Arabistan ve Katar gibi benzer rejimleri amaç edinerek bir arada Suriye’ye karşı çatışma kararı almış, militan gruplara finansal ve taşımacılık sektöründe güven vererek yer hazırlamıştır (Varol, 2012:502).

Türkiye, dünyaca yaşanan tüm insani konularda iyi niyet sergilemektedir. İyi niyetin varlığından dolayıda politikalarını o yönde geliştirmektedir. Esad, enerji sektöründe boru hattı tercihini İran-Irak ve Suriye’nin boru hattına çevirmesi, Türkiye’nin birçok politikasında sert tavır takınmasına sebep olmuştur. Bölgesel çapta hareketlilik, enerji branşında farklılık gözetmektedir. Bundan ötürü de Türkiye, konuya dahil edilmemiş, dışarıda bırakılmıştır. Türkiye geniş bakış açısına sahip

uzun vadeli strateji tanımlayan ülkelerden biridir. Sergilediği her tavır, bir sonraki adımı tamamlamakta veya ilerletmede gerekçe olarak kullanılmaktadır. Fakat Türkiye'nin dışarıda bırakılması, Avrupa merkezini aralayan bölgesel bazda enerjinin politikalarını da engellemektedir.

DEAŞ, 2014 tarihinde Deyr Ez-Zor kasabasının yakın civarında Suriye'nin oldukça büyük petrol sahası olan El-Omar alanının dışında Rakka ve Haseke ilinde bulunan bazı petrol havzalarını da kontrol altına alarak kısa vadede Suriye'nin petrol yataklarının yaklaşık %40 oranında petrol üretiminin %60 denetimine kontrol altına almıştır. Irak ve Suriye'nin petrol alanlarını çevreleyen DEAŞ, günlük petrol sayısında 50-60 bin varile ve elde etmiş olduğu kazançla yıllık bazda 800 milyon dolar tutarına erişirmiştir (Al Jazeera Turk, 2014).

ABD, DEAŞ'ın Suriye'de geçirdiği alana ve kurmuş olduğu hakimiyete karşı kuşattığı kontrolünde tuttuğu illeri geri almak üzere PYD\YPG-KCK'yı desteklemiştir. Rusya ve İran ise Suriye rejimini savaşın başından itibaren Şii grupların bulunmasından ötürü desteklemiştir. ABD'nin el uzattığı YPG, Suriye rejim kuvvetlerinin devam ettiği mücadele neticesinde DEAŞ'ın mevcudiyetinde bulundurduğu petrol alanlarını gerçek sahiplerine iade etmesine olanak sağlamış ve Suriye'de DEAŞ bu şekilde köşeye sıkıştırılmıştır (Güler ve Acun, 2019:11). Suriye rejimi, PYD\YPG-KCK'nın DEAŞ'la mücadelesine rağmen, ABD'nin Rus Wagner şirketince tutulan paralı askerlerini İran milis kuvvetlerince destekleyen Suriye rejimini hava sahasından nişan almasının (Anadolu Ajansı, 2019): Ardından rejim, DEAŞ terör örgütünden teslim aldığı kendi bölgelerini PYD/YPG-KCK'ya karşı bırakmak mecburiyetinde bırakılmıştır. Bu şekilde bir zaman DEAŞ'ın elinde olan enerji kaynaklarının hakimiyeti, PYD\YPG-KCK terör örgütlerinin eline geçmiştir. PYD\YPG-KCK, Deyr Ez-Zor bölgesinin doğu kısmında ondan sayıca fazla petrol alanlarının dışında Rakka ve Haseke'de bulunan petrol havzalarını da kontrol altına almıştır. Terör örgütlerinin kontrol altına almış olduğu enerji kaynakları, Suriye'deki enerjinin dörtte üçü kadarından fazladır (Güler ve Acun, 2019:12).

ABD dünyada terör örgütlerine vermiş olduğu finansal ve manevi yöndeki desteği ile bilinmektedir. Bu suretledir ki ABD'nin bir güç olduğunu bilen PKK\YPG-KCK terör örgütleri, Suriye'nin kuzey civarında askeri ve ekonomik

anlamda kuvvet kazanmış, iç savaşın 2011 Mart ayında birlikte hareket edilmesine olanak sağlayan Türkiye ile burun buruna gelmiştir. Türkiye, ABD'nin PYD\YPG-KCK'yı kendine en yakın dost belirlemesine, aynı zamanda askeri donanımın eğitimlerin paylaşılmasına ve Suriye'nin kuzey bölgesinde Fırat Nehri'nin doğusu ve batısını kontrol altında tutma mücadelesi şiddetle karşı bulunmuştur. Türkiye'nin güney sınırlarına uzanınca Doğu Akdeniz tarafına kadar Kürt Koridoru oluşturma amacı düşünülmüş ve bir beka sorunu haline dönüşmüştür (Kakışım, 2017:434). Sorun dönüşünce ABD'den uzaklaşarak Rusya ve İran'la yakın temas kurmuştur. ABD geri durmamış, tam tersine DEAŞ'a karşı savaşmıştır. Enerji kaynaklarının güvenlik önlemleri sebebiyle PKK\PYD-KCK'ya sayısızca tır ve askeri ekipman, tank ve ağır namlulu silah mekanizmaları desteğinde bulunulmasına devam edilmiştir. Bu tür faaliyetler oluşurken Türkiye, ikaz edilmiştir. Türkiye'nin ikaza uymaması, Türkiye tarafından gerçekleştirilen kara ve hava hareketlerine neden olmuştur. Üç ayrı noktada üç ayrı hareket düzenlenmiştir. 2019 yılında Barış Pınarı Harekatı son kez yapılmış, böylelikle sınır hattına dağılan PKK\PYD-KCK terör örgütlerinin arındırılmasına neden olmuştur. Bu esnada Rusya, Suriye rejimine kuzey doğusunda bulundurduğu petrol rafinerilerinin asıl sahibi olduğu düşünülen rejime teslim edilmesi yönünde açıklamalar yapmıştır (Euronews, 2019).

Suriye bölgesi ile özel alakadar olan Rusya ve Türkiye, çeşitli teşebbüslerle kısıtlı kalmamış ve her iki ülke, Soçi'de PKK\PYD-KCK'nın Suriye'nin kuzey bölgelerinden geri çekilmesini gerekli görmüştür. Suriye'nin petrol bölgelerinde ortak iş birliği devriyeler başlatılmıştır (BBC News, 2019). ABD, PKK\YPG-KCK'yı kuvvetlendirmek üzere, petrol yataklarının ve taşıma yollarının güvenlik önlemini almasına, İran ve Rusya'nın Suriye'nin enerji kaynaklarını kontrolüne almasına engel olmuştur. 2019 Kasım ayında Haseke petrol ve doğal gaz alanlarının yakın civarına ABD üstleri kurulmuş ve ek takviye kuvvetleri asker ve ekipman, zırhlı araçlarla sahaya intikal ettirilmiştir. ABD amacına yavaş yavaş ilerlemekteydi. Asıl hedefi Suriye'nin enerji kaynakları idi. Kendi çıkarlarına göre ülkelere karşı hamleler yaparken yeri geldiğinde destekleyici tavırlar da sergiledi.

Exxon Mobil, Amerika Birleşik Devletleri'nin büyük bir petrol şirkettir. Suriye'nin petrol kazancı pay edilerek devletlerce sözleşme yapılmış ve ABD bu sözleşme sonrasında hisse hakkının oluştuğunu, gelirlere ortak olduğunu açıklamıştır

(Şarku'l Avsat, 2019). ABD başkanının beyanları, ABD'nin Suriye'de iç savaşın başladığı andan beri rejime karşı verdiği çaba, PKK\PYD-KCK'nın üstünden Suriye'deki Kürtlere vermiş olduğu dehşet derecedeki maddi desteğin nedeni, I. ve II. Körfez Krizleri'nde olduğu gibi benzer şekilde Orta Doğu enerji kaynaklarının hakimiyetini elde etme isteğidir. ABD başkanı, konuşmasından bir süre sonra, 2020 Ağustos ayında PKK\PYD-KCK'nın denetimindeki enerji alanlarının modernizasyonu ve alanlardan elde edilmiş kazancın petrolün revize edilerek uluslararası pazarlara satışını hükmeden sözleşmeler yapmıştır (Politico, 2020).

Rusya ve Esad rejimiyle yapılmış olan birden çok enerji sektöründe ve askeri alanda sözleşmeler imzalanmıştır. 2015 yılından beri Rusya, alanda hem askeri hem de rejime karşı verdiği finansal desteklerin koşulsuz yapılmadığına, Rusya'nın da petrol kaynaklarından kazanç sağlayacağını göstermiş, aynı zamanda Rusya'nın Orta Doğu ve Doğu Akdeniz sahasındaki enerji politikalarına ve askeri amaçlarına dayandırılmıştır. Rusya'nın Suriye rejimini desteklemesi üzerine Doğu Akdeniz'de tek üs olan Tartus deniz üstünün dışında; Suriye'nin Lazkiye, Tartus, Kamışlı ve Saarin illerinde askeri üsleri sağlamıştır. Rusya enerji şirketlerinin, Doğu Akdeniz'den Suriye'nin deniz aşırı yetki sınırlarına dahil edilmesini ve 25 yıl süreyle doğal gaz arama, Humus Bölgesi'nde petrol çıkarmayı ve petrol alanlarının revize edilmesi Suriye'de iç kargaşanın başlamasıyla birlikte birçok konuda sözleşme yapılmıştır (Politico, 2020). Rusya, aynı zamanda Orta Doğu petrollerinin güzergahını da netleştirmiş ve akışının yolunu tespit etmiştir. Bu çerçevede 1976 yılından beri Türkiye üstünde dünya pazarlarına dışarıdan satılarak elde edilen KBY'nin denetlenmesi, Kerkük petrolünün yolunu Suriye'ye çevirmiştir. Rusya, Kerkük petrolünü Suriye'nin Doğu Akdeniz sınırında bulunan Baniyas iline taşımak istemiştir. 1952 yılında yapılmış ve birden çok kez eylemlere maruz kaldığı için kapalı kalmıştır. Kerkük Baniyas Petrol Boru Hattı'nı kullanılabilir hale getirmek için belli başlı teşebbüslere girişmiştir (Şarkul Avsat, 2019). Bu teşebbüs, petrol kaynaklarının dışarıdan satın alınması bakımından Basra Körfezi'ne ve Hürmüz Boğazı'na büyük derecede bağımlılık kazandırmış ve bağımlı olma durumunu en aza indirmek için de İran'ın destek bulmasını gerektirmiştir. Bu bakımdan İran, 1000 km kadar olan boru hattının yapımına dahil edilmiş ve düşünüldüğü Kerkük-Baniyas

Petrol Boru Hattı'nın tekrardan açılmasını ve yapı, bakım ve onarım teklifini sunmuştur (Russia Today, 2019).

2.5.4.2. PKK/PYD Örgütlerinin Enerji Ulaşım Güvenliği Açısından Tehdit ve Eylemleri

Türkiye, 1980 yılından bugüne kadar aktif olarak sınır ve şehir içerisinde PKK\PYD\YPG VE DEAŞ terör örgütleri ile yakın mücadele etmektedir. Terör örgütlerinin Türkiye'yi dağıtma, ayrılıkçı eylemlerde bulunma, aynı zamanda kendi eylemlerine bulaştırma gibi hedefleri vardır. Bunun yanı sıra terör eylemleri şekil değiştirmiş; insanları, kentleşmeleri, çocukları özellikle de boru hatları, petrol rafinerlerini, petrol ve doğal gaz üretiminde bulunan tüm petrol ve doğal gaz ihracat ve ithalat ülkelerini de hedef alır hale gelmiştir. 37 sene boyunca terör eylemlerine karşı verilen mücadelede sivil dahil, çocuk dahil birçok büyük kayıplar verdik ve vermeye de devam ediyoruz. 2000'li yıllarla birlikte daha fazla ses getirmek ve ekonomik yönlerden ülkeyi zarara uğratmak gibi çeşitli amaçlarla enerji nakil hatlarına da bazı saldırılar düzenlenmiştir (Anadolu Ajansı, 2015a).

PKK'nın "sözde lideri" Abdullah Öcalan'ın 1999'da yakalanması sonrasında terör örgütünün gerçekleştirdiği ve yapmayı planladığı saldırılarda azalma olmuş ve örgüt göz önüne gelmemek için daha ufak çapta saldırılar gerçekleştirmiştir. Fakat örgüt, 1 Haziran 2004 tarihinden sonra saldırılarına ve protestolarına yoğunluk vermiş ve eylemlerinde değişikliklere gitmiştir. Farklı yerde farklı şekillerde eylemlerde bulunmaya başlamıştır. Bu anlamda PKK terör örgütünün 1984-1995 tarihlerinde yapmış olduğu saldırılar, coğrafi saha kazanmak için iyi bir stratejik hamle kazanma çabası içerisindeydi. Fakat 2004 tarihinden sonra yaşanan her saldırı ve eylem hem içeride hem de dışarıda ülkelerin iç yapılanması dahil dış politika siyasetine karşı da psikolojik saha kazanmak için stratejik hamlenin gerekliliğini ortaya koymaktadır (Cantenar ve Tümlü, 2016).

Tablo 2.1: PKK\PYD ve DEAŞ Örgütlerinin Petrol ve Doğal Gaz Boru Hatlarına Terör Saldırıları

TARİH	YER	OLAY
23 Ekim 2004	Batman Dörtöl	Batman Dörtöl'da petrol boru hattına silahlı eylem (Hürriyet, 2004).
26 Ekim 2004	Batman Dörtöl	Batman Dörtöl petrol boru hattına bombalı eylem ve patlama sonucu boru hattında meydana gelen zarar nedeniyle 200 varil ham petrol etrafa dağılmış, aynı anda tüplü sabotaj teşebbüsünde de bulunulmuş sabotajda 6 bin varil ham petrolün etrafa dağıldığı bilgisi verilmiştir (Hürriyet, 2004).
30 Mayıs 2005	Batı Raman Üçtepe-2 Petrol toplama merkezi	Boru hattına konuşlandırılan yakıcı ve patlayıcı maddenin patlaması sonrası ateş çıkmıştır (Hürriyet, 2005a).
15 Haziran 2005	Mardin Midyat	Kerkük-Yumurtalık Boru Hattı'na silahlı eylem (Weiss vd, 2012: 30).
23 Mayıs 2006	Ağrı Doğubayazıt ilçesi Suluçam köyü	BOTAŞ'a ait doğal gaz boru hattına terör örgütü PKK'nın gece yarısında bombalı eylemi (Hürriyet, 2006).
26 Mayıs 2006	Ağrı Geçitalan	Petrol ve Doğal gaz hatlarına bombalı ve silahlı saldırı (Milliyet, 2006).
31 Mayıs 2006	Batman Kozluk	Petrol ve Doğal gaz hatlarına bombalı ve silahlı saldırı (Milliyet, 2006).
19 Ağustos 2006	Ağrı Geçitalan	İran'dan gelen Doğal gaz boru hattında sabotaja dayalı patlama (Milliyet, 2006).
5 Ağustos 2008	Ağrı Doğubayazıt İlçesi Yaygın yurt köyü	İran'dan gelen Doğal gaz boru hattında sabotaja dayalı patlama (Haberler.com, 2008).
21 Kasım 2008	Erzincan Refahiye	BTC boru hattında patlama olması ateşin çıkması petrolün devam etmesini durdurması, 30 bin varil petrolün etrafa dağılarak heba olması (Hürriyet, 2008).
3 Temmuz 2010	Mardin Midyat ve Nusaybin	BOTAŞ'ın Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattına silahlı eylemi (BBC, 2010).
21 Temmuz 2010	Ağrı Doğubayazıt Gürbulak Karayolu	İran'dan gelen doğal gaz boru hattında sabotaja dayalı patlama (CNN, 2010).
10 Ağustos 2010	Şırnak İdil ve Mardin Midyat	BOTAŞ'a ait olan Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattı'na PKK teröristlerce bombalı sabotaj (Hürriyet, 2010a).
25 Ağustos 2010	Ağrı Eleşkirt İlçesi Çatalpınar Köyü	İran tarafından gelen doğal gaz boru hattında sabotaja dayalı patlama (Hürriyet, 2010b).
3 Ağustos 2011	Mardin Midyat İlçesi Yayvantepe Köyü	BOTAŞ'ın Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattına bir silahlı saldırı (Sabah, 2011).
12 Ağustos 2011	Ağrı merkez Çamurlu köyü	İran'dan gelen doğal gaz boru hattında sabotaja dayalı patlama (Habertürk, 2011).
20 Ağustos 2011	Ağrı merkez Çamurlu köyü	İran'dan gelen doğal gaz boru hattında sabotaja dayalı patlama (Habertürk, 2011).
24 Kasım 2011	Batman Kozluk	Petrol ve doğal gaz boru hatlarına silahlı saldırı ve üç sivilin yaşamını yitirmesi (Hürriyet, 2011).
5 Nisan 2012	Şırnak İdil	BOTAŞ'ın Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattı'na PKK'lı eylemcileri tarafından bombalı sabotaj ve binlerce dönümlük araziye petrol yayılması (Habertürk, 2012).
29 Mayıs 2012	Kars Sarıkamış	BTE doğal gaz boru hattında patlama (Hürriyet, 2012a).
2 Ekim 2012	Kars Sarıkamış	BTE doğal gaz boru hattında patlama (Hürriyet, 2012b).
27 Ağustos 2012	Şırnak Silopi Doruk Köyü	BOTAŞ'a ait olan Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattı'na PKK'lı teröristlerce bombalı sabotaj (Hürriyet, 2012c).
16 Eylül 2012	Erzincan Kemah İlçesi Beşikli Köyü	NATO Petrol Boru Hattı'na patlayıcı atılması (Hürriyet, 2012c).
8 Ekim 2012	Ağrı Doğubayazıt İlçesi Tanıktepe Köyü	İran'dan gelen doğal gaz boru hattında sabotaja dayalı patlama (Hürriyet, 2012c).
19 Ekim 2012	Ağrı Eleşkirt ve Erzurum Horasan	İran'dan gelen Doğal gaz boru hattında sabotaja dayalı patlama (Cumhuriyet, 2012).
2012-2015 tarihinde Çözüm sürecinden dolayı saldırılara ara verilmiştir. Çözüm sürecinin sonlandırılması sonrasında saldırılar tekrar başlamıştır.		
17 Şubat 2016	Şanlıurfa	Kerkük-Yumurtalık Boru Hattı'na bombalı saldırı düzenlenmesi (Hürriyet, 2016).
25 Şubat 2016	Şırnak İdil	Kerkük-Yumurtalık Boru Hattı'na bombalı saldırı (BBC, 2016).
28 Kasım 2016	Siirt	BOTAŞ'a ait doğal gaz boru hattına bombalı saldırı (Sabah, 2016).
13 Nisan 2017	Amanos Dağları	Enerji Nakil Hatlarına saldırı (Anadolu Ajansı, 2017).
20 Ağustos 2017	Diyarbakır Sur	NATO Petrol Boru Hattı'na eylem yapıldı (Memur-Sen, 2019: 19).
12 Nisan 2018	Ağrı Doğubayazıt ilçesi Uzunyazı Köyü	İran'dan gelen doğal gaz boru hattında sabotaja dayalı patlama (Anadolu Ajansı, 2018).

Kaynak: (Kurt, S. ve Erinc, M. B. (2021). *Uluslar arası İlişkiler Dergisi*, 1(1), 1-27 verilerinden yararlanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.)

Tablo 2.1'de PKK\PYD\YPG ve DEAŞ terör örgütlerinin petrol ve doğal gaz boru hatlarına yönelik terör saldırılarını görmekteyiz. Özellikle terör örgütleri petrol ve doğal gaz sahalarına saldırı düzenleyerek ülkelerin ticari anlaşmalarını ve ithal edilmiş olan hammadde kaynaklarının ülkelere ulaşmasını engellemeyi, ulaşılmayan

lkelerde ise boŖa akan petrol ve doğal ziyanına sebep olmayı hain planlarına dahil etmiŖtir. 1999 yılından beri aralıklarla aktif olan terör örgütleri, gündemde enerji savaŖlarının olmasından dolayı yönünü enerjiye evirmiŖtir. lkeleri dünya pazarlarında ekonomik ve siyasi olarak diğer ülkelerden üstün tutacak en kuvvetle muhtemel varlığı, 21. yy itibariyle “enerji” oluŖturacaktır. Bunun farkında olan lkeler, Ŗimdiden sınır ötesi savaŖlarını enerjiye sahip olmak üzere gerekleŖtirmektedir. Bugün sınırların muhafaza edilmesi, enerjiye eriŖim sağlamak isteyen dıŖ glere karŖı verilmiŖ bir gzdağıdır. lkeler enerjiyi elinde tutan ülkenin dünya siyasetine yn verebileceğini, hatta enerjinin bedendeki bir kan kadar önemli olduğunu her arenada dile getirmektedir. ağ atladıkça petrole ve doğal gaza rağbet artmakta, ihtiyaçlarda bir o kadar çoğalmaktadır. Bugün yaŖanılan her terör faaliyeti ve ülkeler arası yaŖanan savaŖlar, enerjinin görüntüde olmayan nedenidir. Ülkede sabotaj, saldırı veya farklı noktada eğilim göstermesindeki asıl sebep, enerjidir. Kerkük-Ceyhan Boru Hattı, Yumurtalık Boru Hattı ve boru hatlarına saldırıların çoğunun amacı, enerjiyi kendi kontrollerine alma isteğinden oluŖmaktadır.

Petrolün kontrol edilmesi demek, ülkenin ekonomik güç kazanması ve gelir getirmesini demektir. Ayrıca istediğine verir, istemediğine vermez Ŗeklinde de yorumlanabilir. Kontrol kimde ise kumanda onun merkezindedir. 21. yy bize enerjinin ihtiyaç olmasının ötesinde krize yol açabilecek bir neden olabileceğini göstermektedir. BOTAŖ, NATO, BM ve diğer örgütlerde saldırılardan nasibini almıŖtır. Bugün yaŖanılan her sınır ötesi veya ülkeler arası masada, içeride veya dıŖarıda savaŖ, enerjiden ve enerji kaynaklarının kontrol edilmesinden kaynaklanmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ENERJİ VE ULAŞIM GÜVENLİĞİ SORUNLARININ HUKUKİ, SİYASİ, ASKERİ VE EKONOMİK BOYUTLARI

3.1. HUKUKİ VE SİYASİ BOYUTU

Geleneksel uluslararası hukuk anlayışının temelini meydana getiren hukuk ile siyaset farkını kabul etmeyen bazı birtakım görüşlerin meydana çıkmasına karşın uluslararası hukukun bir hukuk düzeni oluşturduğu ortadadır. Uluslararası hukuk, bir hukuk düzeninin sahip olduğu bütün özellikleri taşımaktadır. Bir hukuk düzeninde iki ana özellik bulunmaktadır. Bunlar uyulması mecburi olan kurallar bütünü oluşturmak ve örgütlenmiş bir toplumsal yapı vasıtasıyla bu kurallara uyulmasını gerekirse yaptırım yoluyla sağlamaktır. Uluslararası hukuk bu niteliği sağlayan iki koşula da sahiptir. Bu koşullardan birincisi, hukuk kurallarını oluşturmak için gerekli yetkilerle donatılmış olan toplumsal bir otoritenin varlığıdır. İkincisi ise bir düzenin hukuk düzeni oluşturabilmesi için bunlara uyulmasının gerekliliğine duyulan inançtır. Sonuç olarak uluslararası hukuk, uyulması gerekli olan kuralları barındırması ve gerek bunların uygulanmasının sağlanması yönünden bir hukuk düzeni niteliğindedir. BM Sözleşmesi madde 2/4 uluslararası ilişkilerde kuvvet kullanımını şu şekilde yasaklamaktadır: *“Teşkilatın üyeleri, milletlerarası münasebetlerinde gerek bir başka Devletin toprak bütünlüğüne veya siyasi bağımsızlığına karşı, gerekse Birleşmiş Milletler’in amaçları ile telif edilemeyecek herhangi bir surette, tehdide veya kuvvet kullanılmasına başvurmaktan kaçınırlar”* Sonrasında bu sözleşmede bu yasağın istisnalarına da değinilmiştir.

Enerji nakil hatlarının güvenliğine baktığımızda enerjinin hukuki yönde güvence altına alınmasını ve ulaşım hatlarının PKK\PYD terör örgütlerince bölgeler tarafından uluslararası hukuk kurallarına başvurusu durumunda karşımıza ne gibi hukuki unsurlar çıkacağını ve ülkeler arası, siyasi taraftan hangi diyalogların ortaya çıkarak hangi nitelikleri göz önünde bulundurmamız gerektiğini görmüş olacağız.

3.1.1. Uluslararası Hukuk Kurallarına Başvurma

Uluslararası toplum, uluslararası ilişkilerde kuvvetin uygulanmasını devletin bağımsızlığının bir gereği olarak görmekte ve hukuka uygun olarak kabul etmektedir. Kuvvet kullanımı ilk olarak 16.10.1925 tarihli Ren Misakı ve 27.08.1928 tarihli Briand-Kellog Misakı ile sınırlı sayıda devlet arasında yasaklanmıştır (Kul ve Pazarcı, 2014:46). Kuvvet kullanımının dünya çapında yasaklanarak 1945'te BM Sözleşmesiyle yeniden gündeme geldiği görülmektedir.

Uluslararası hukuk yönünden kuvvet kullanımı olarak kabulü tartışılan siber saldırıların en önemli örnekleri, Rusya tarafından 2007'de Estonya'ya, 2008'de Gürcistan'a ve ABD tarafından 2009 yılında İran'a yapılan saldırılardır. 68 Stuxnet isimli bilgisayar programı ile İran'a ait Natanz Nükleer Yakıt Zenginleştirme Tesisi'ne ABD'nin düzenlediği saldırı, Siemens şirketi tarafından üretilen denetleme kontrol ve veri toplama sistemini hedef almıştır. 1000 adet uranyum zenginleştirme santrifüjünün zarar görmesine sebep olmuştur. Enerji üretimi, dağıtımı, doğal gaz, su, kanalizasyon gibi kritik noktalarda kullanılan bu program veya bu programa benzerlik gösteren elektronik sistemlerin tamamı, siber tehditlerin hedefi niteliğindedir (Çelik, 2013:138).

Enerji tesislerine yapılan sabotajların terör örgütleri açısından kolay olduğu ve etkilerinin de büyük olduğu söylenebilir. Enerji nakli noktasında rekabet halinde bulunan ülkelerden birine yapılan herhangi bir saldırı, diğerlerine avantaj getirebilmektedir (Akbaş ve Ürün, 2016:103). Enerji tesislerine yapılan terör eylemlerinin bazı ekonomik ve siyasi etkileri de vardır. Kerkük- Yumurtalık Boru Hattı'na yapılan saldırıların bir haftalık zararı 100 milyon dolardır. 2016 yılında Norveç asıllı OPC şirketiyle gerçekleşen antlaşma gereğince Şırnak, Mardin, Hakkâri ve Siirt illerinde yapılacak petrol ve doğal gaz arama eylemleri, güvenlik nedeniyle iptal edilmiştir. Bölgesel kaynakların kullanımını engelleyen terör tehdidi, cari açığın artmasına neden olmakta ve enerji ithal eden ülkelere olan bağımlılığın da artarak devam etmesine sebebiyet vermektedir (Baysal, 2016:1).

Aktif destekten pasife doğru ilerleyen bir dalgalanmanın içinde yer alan Suriye, seneler itibarıyla terör faaliyetlerinin boyut kazanması neticesinde değişikliğini ortaya koymuştur (Mentan, 2014:68). 1970'li yılların ortalarında

1980'li yılların ortalarına kadar Suriye, devlet görevlilerini doğrudan fiilleri içerisinde olduğu görülmüştür. Suriye, 1980'li yılların ortalarından itibaren kendi devlet görevlilerini terör faaliyetlerinde kullanılmasını azaltmasına rağmen, kendi topraklarında ve işgal altında tuttuğu Lübnan'ın kuzeyindeki Bekaa Vadisi'nde bazı terör örgütlerine eğitim, barınma vb. çeşitli imkanlar sağlamıştır. Özellikle 1986 yılında Londra'da Heathrow Havaalanı'nda önlenen bombalı saldırı girişiminin arkasında Suriye'nin yardımının olduğunun bilinmesi neticesinde, İngiltere bu ülkeyle olan diplomatik ilişkilerini sonlandırmıştır. Sonrasında ABD, Suriye'den büyükelçisini çekmiş ve Federal Almanya Cumhuriyeti bu ülkeye verdiği kalkınma desteğini de kaldırmıştır (Signh, 1995:133). Federal Almanya Cumhuriyeti 1986 senesinde terör örgütü tarafından gerçekleşen terör saldırısı sonrasında öncelikle ülkeye verdiği maddi kalkınma yardımını tamamen kesmiştir. ABD büyükelçisini Suriye'den geri çekmiştir. Terör faaliyetlerinde özellikle yaşanan birçok saldırıda yer alan Suriye'nin Londra'da Heathrow Havaalanı'nda müdahale edilen bombalı saldırı girişiminin Suriye'nin desteklediğini ve yardım ettiğini tespit ve tasdik edilmesinin ardından Suriye ve İngiltere diplomatik temaslarını kesmiştir (Signh, 1995:133). Abu Nidal Terör Örgütü 1987 senesinde operasyon merkezini Libya'ya taşımıştır. Suriye, Arap-İsrail arasında barış diyaloglarının diğer devletlerin uyguladığı yaptırımları görmektedir. Abu Nidal Terör Örgütü ile bağıni koparmak isteyen Hafız Esad yönetimi, terör örgütünün fiili faaliyetlerinin uluslararası terörizmle bağıni kopardığını göstermek üzere Suriye'de tamamen yasaklanmasına sebep olmuştur (Levitt, 1988:88).

2000 senesinde vefat eden Hafız Esad, yönetimini oğlu Beşaar Esad'a bırakmıştır. Beşaar Esad yönetiminde Suriye'de hatta işgal ettiği Bekaa Vadisi'nde terör örgütlerinin planladığı fiili faaliyetler azaltılmış ve birçok saldırı ve faaliyetlere kısmen göz yummaya devam etmiştir (Country reports on terrorism, 2009:262). 1979 senesinde vuku bulan İslam Devrimi ardından Ayetullah Humeyni'nin İran'da rejimi kontrol altına alması ile ülkede aralıklarla uluslararası terörizm içerisinde anılmaya başlamıştır (US, Department of state, 2022:2).

Lübnan'da teşkilatlanan Hizbullah, İran'ın yönetimi çıkarma mücadelesi ardından (Country Reports on Terrorism, 2009:254) Orta Doğu ülkelerini hedef belirleyen ülkelerin üzerinden uluslararası terörizme yardım ve teşvik edici

davranışları konu alan tartışmalara başlamıştır¹³ İran devleti, terör örgütü üyelerine ve Şii gruplara maddi yardım¹⁴ aynı zamanda da askeri, eğitim, lojistik gibi fiili ve faaliyete konu alan malzemelerin destek ve yardımında sağlamaktadır (US, Department of state, 2022:10).

Eylemler daha çok İsrail devletlerinin vatandaşlarına ve Arap ülkelerine ılımlı yaklaşan gruplara yönelik gerçekleşirken ABD'yi ve ona komşu olan ülkeleri de hedef göstermektedir (Country Reports on Terrorism, 2009:67). İran ülkesinde terör örgütlerine destek vermesinin ötesinde ülke dışında yaşayan diplomatik temsilcilikleri, istihbarat görevleri amacıyla terörist gruplara ve üyelerine görevleri süresince silah, mühimmat, patlayıcı ve seyahat erişim kolaylığı sağlamak üzere seyahat belgesi temini gibi fiili faaliyetleri de gerçekleştirdiği gözlemlenmiştir.¹⁵

Hizbullah dışında İran, PPK\PJAK (Country Reports on Terrorism, 2009:262) ve benzeri birçok örgüt gruplarının da ara ara eğitim, barınma ihtiyaçlarını da imkanları doğrultusunda karşıladığı görülmüştür. İran kayıtlarında yer alan uçak ve gemiler Suriye'nin güzergahından geçerek coğrafyanın faaliyetlerine katılan grupların silah, patlayıcı madde, para gibi malzemeleri ayrıca terör örgütü üyesi olmak isteyen vatandaşları da taşımıştır (Kedikli, 2013:150).

İran'ın kendi vatandaşı dışında yaşayan diğer devlet vatandaşlarını nişan alan terör etkinliklerine hoşgörülü olması dikkat çekicidir. 4 Kasım 1979 tarihinde İslam Devrimi'nin arkasından yaşanmış olayda, ABD Büyükelçiliği'nin Şiraz ve Tebriz'deki konsoloslukları Humeyni örgütünde aktif olanlarca işgal edilmiş, elçilik binasında görev yapan personelin de bulunduğu 66 ABD vatandaşını 444 gün süreyle alıkoymuştur. Bunun beraberinde ABD İran'da görev yapan diplomatik misyonunada yapılmış saldırının dışında İngiltere, Irak ve Sovyetler Birliği'nin diplomatik

¹³ Comb, age., p.87; Shafrits, Ginnons and Scott, p.XIII.

¹⁴İran'ın Devrimci Hareketler Ofisi vasıtasıyla terör örgütü üyelerine her sene yaklaşık olarak 100 Milyon dolar civarında maddi destekte bulunan ve bu tutarın aşağı yukarı 60-70 Milyon dolar tutarındaki kısmı Lübnan Hizbullahı'na havale edildiği ifade edilmektedir..Bknz. Ganor, agm., <http://www.ict.org.il/Articles/tabid/66/Articlsid/701/currentpage/1/Default.aspx> Erişim Tarihi: 02.01.2021.

¹⁵Ganor, agm., <http://www.ict.org.il/Articles/tabid/66/Articlsid/701/currentpage/1/Default.aspx> (02.01.2021). Örneğin, Hussein Muhammad mikdat adında Lübnan Hizbullah'ına üyeliği bulunan kişinin, Londra'da olan İran elçiliğinden tedarik ettiği patlayıcıyla İsrail'e yolculuk ettiğinde 12 Nisan 1996 yılında Kudüs'de ikame ettiği Lawrence Otelin'de bombayı hazır hale getirirken patlamasının ardından yakalanmıştır Hassan Salameeh Confesses During Investigation: ' I trained İran' 'Yediot Ahronot, 04.07.1996,p.14, Translated by Government Press Office, <http://www.mfa.gov.il/MFA/Archive/Articles/1996/TERRORIST%20HASSAN%20SALAMEH%20CONFESSES%20DURING%20INVESTIG> Erişim Tarihi: 02.05.2021.

düzeyde devlet görevlilerine de eylemler düzenlenmiştir. İngiliz elçiliğine yapılan işgal eylemi kısa zamanda sona ermiştir. Irak konsolosluğuna gerçekleştirilen saldırı ise Humeyni'nin emriyle sonlandırılırken, Sovyet Birliği elçilerine gerçekleştirilen saldırı İran karar alıcıların korunması sebebiyle sıkıntısız tamamlanmıştır. İran devlet başkanı Humeyni'nin rehin alma eyleminin yaşanma şeklini ve gerekçesini konuşulmaya aldıkları zamanda eyleme tebriklerini ileten ve eylemi tasdikleyerek destekleyen konuşmalar içinde yer bulması, İran hükümetinin yaşanan hadiseye karşı tepki vermemesi, devletin terörizme ve terör örgüt üyelerinin faaliyetlerine karşın taviz verdiğini göstermiştir. Humeyni, konuya ilişkin açıklamalarında İran'ın İslam Devrimi'nin öncesinde idareyi yöneten Rıza Şah Pehlevi'nin ve İran'ın ABD'deki mal varlıklarının geri verilmesi gibi istekleri temin edilinceye kadar rehin alma hareketinin süreceğini beyan etmiştir. Humeyni'nin, ABD vatandaşlarının vaziyetini ifade ederken kullandığı “tutuklu oldukları” beyanı, saldırının İran'ın tasdik ve taviziyle gerçekleştiğini ortaya koymuştur (Kedikli, 2013:152).

Gerçekte İran Devleti'nin aracısız bir kuruluşu veya kişilerin terörizm kapsamındaki eylemlerini ilk başta Humeyni kabul etmesinin yanı sıra İran yönetiminin resmi olarak tasdiklediğini beyan etmesi ve eylemi bitirecek şekilde herhangi bir faaliyette bulunmaması, eylemin kapsam ve özelliğini bir devlet politikasına çevirmiştir. Ayrıca eylemin ilk bölümlerinde devletin, yaşanan alıkoyma fiili ve eylemcileriyle bağ kurmamakla birlikte, fiilin ileriki bölümlerinde İran Devleti'nin eyleme karşı yanında yer alan ifadelerde bulunması, vatandaşları devletin de-facto (gerçek) temsilcisi noktasına çıkartırken İranla alıkoyma fiilinin ilişkili olduğunu açıkça ortaya koymaktadırlar. Ayrıca bu hadise, İran Devleti'nin uluslararası sonuçlarının üstlenmesini ortasına çıkarmıştır (Kedikli, 2013:153).

3.1.2. İkili Siyasi Görüşmeler

Türkiye-IKBY ilişkilerinin kalitesini etkileyen bazı değişkenler 2005 yılından sonra meydana gelmiştir. Bu değişkenler iki tarafın geçmişteki ilişkilerini değiştirerek bu ilişkilerin farklı bir yöne evrilmesine neden olmuştur. Değişikliğin asıl sebebi, Kürtlerin konumlarındaki değişiklik ve enerji ilişkilerinin de farklılaşmasıdır. Özellikle ilişkilerde yeni bir durum olarak ortaya çıkan enerji hususu, enerji ithal eden Türkiye-IKBY ilişkilerini de yönlendirmiştir (Balcı, 2014:7).

Irak'ta yaşanan sorunların her iki ülke içinde sorun teşkil edeceğini farkedenden Türkiye ve İran birlikte hareket edebilmeyi başaramışlardır. Diğer hadiselerin dışında, iki mühim bölgesel güç olan Türkiye ve İran'ın ortak davranışı ve konulara karşın kararlı tavırları; referandum sonuçlarını ileri bir tarihe ötelemişlerdir. Bu iki benzeri hadise, her iki ülkenin kendi başına plan yapamayacağını, ortak hareket etmeleri durumunda ise ülkeyi direkt tesir edecek vukularda aktif görev alabileceklerini ortaya koymaktadır. Ülkede meydana gelen krizlerin ülkeler için oluşturduğu ziyan gözetildiğinde ölçülü bulunan tutum, ortak hedef edinerek hareket etmeleridir (Aktaş, 2018:163).

Türkiye ve İran arasında yumuşama dönemi 2017 yılında Suriye'de yaşanan iç kargaşa, kriz gibi nedenlerin oluşması sebebiyle yaşanmıştır. Diğer sebepler ise Suriye'nin yanı sıra 2017 yılında Irak Kürt Bölgesel Yönetimi önderliğinde yapılmak istenen tam bağımsızlık referandumudur.

Irak açısından değerlendirilecek olunursa; Türkiye ve IKBY arasında gelişen ilişkileri 2005 sonrası ortaya çıkan hadiseler değiştirmiştir. Yaşanan olaylar her iki ülkenin de geçmiş zamanın bağlarını değişikliğe uğratmış ve ülkeler arasında yeni bağlar kurmaya sebep olmuştur. Değişikliklerin sebebi, Irak'ta var olan Kürtlerin konumu ve enerji hatlarının ülkeler tarafından yönetilme arzusudur. Ayrıca yeni bir konu başlığı olan enerji, yeni konuların ve ikili temasların içerisinde yerini almıştır. Türkiye-İKBY bağlantısını etkileyen öge, enerjinin ithal edilmesidir. Enerji, iki ülkenin de ticaret merkezi olmasında yönlendirici bir etkidir (Balcı, 2014:7).

Türkiye ile IKBY güç unsurları olarak hammadde, ekonomik ve askeri tarafından tamamen ayrıcalıklı niteliklere sahiptir. Keohane ve Nye'a göre aralarında karşılıklı bağımlılık şu şekilde ifade edilmektedir: *“Diyalogları bulunan devletlerin aynı ekonomik kuvvete ve askeri teçhizata sahip olmaları koşul değildir. Belirli sahalarda aynı mevcudiyette olmuş iki etkin kuvvet arasında iletişim genel anlamda denge unsuru gözetilerek bağımlı olma özelliğinde olan, mevcut potansiyali bulunan farklı devletlerin siyasi, ekonomik ve diğer konularda örgülü ve karmaşık taraflarca bağımlı olmuş iletişim özelliğindedir. Askeri ve ekonomik düzeylerde kuvvetini artıran devletler, zayıf olan devletlerin enerji kaynaklarına muhtaç olabilmektedir. Bu bakımdan yorumlanırsa dünya üzerinde “kendine yeterli olan” devlet hiçbir*

unsurda bulunmamaktadır.”. Uluslararası ilişkilerin temelini de bu husus meydana getirmektedir (Dalar, 2015:48).

Bu manada karşı taraftan herhangi birinin pazarlık kuvveti, diğer tarafın kurduğu bağa olan duyarlılık ölçüsü gereğince şekillenmektedir. Ülkelerin ekonomik kuvvetleri değişik olduğu için dış etkenlere duyarlılık dereceleri de farklı olmaktadır (Keohane ve Nye, 2001:10). Birbirine bağlılık ilişkileri doğrultusunda kuvvet yönünden eksik kalan ülke, kuvveti büyük olan ülkenin dış politikadaki tutumunu değiştirebilmektedir. Bu konuya Türkiye'nin IKBY kontrolünde yer alan petrole ihtiyaç duyması nedeniyle değişebilen ilişkilerini örnek gösterebiliriz. Türkiye'nin IKBY ile enerji ilişkilerinde, Türkiye'nin öngörüsü ekonomisinin büyümesiyle birbirine bağlı olan ve diğeri arttığında öteki de artacak şekilde kesintisiz artan petrol isteğini uygun miktarla, çeşitli kaynaklarını çoğaltarak ve boru hatlarının ülke topraklarında kullanması biçimiyle petrol transferinin merkezi olmaktır. IKBY'nin şartı ise Irak merkezi yönetimine yönelik kuvvetli ve istikrarlı olabilmek için hassaslaşmayan, muhteme lkrizlerden en az izlenim bırakabilecek bir ekonomi modeli oluşturabilmek için gelirlerini çoğaltmak, bunun üzerine siyasal anlaşmazlıklarda elini kuvvetlendirmektir. Türkiye ve IKBY'nin enerji ilişkilerini çoğaltma isteği, bu alanda biçimlendirilmektedir (Balcı, 2014:8).

IKBY'nin özellikle amacı, enerji kaynaklarına ulaşmak ve kontrolünü sağlamaktır. Kürt bölgesel yönetimi, enerjiye ulaştığında ülkenin tüm siyasi ve sosyal yapısına erişebileceğini ayrıca güç unsurunu kendinde toplayabileceğini biliyordu. Eriştiği her Pazar, ekonomik anlamda refah ve güç sağlıyordu (Anaïd, 2014:49). IKBY, Kürdistan Petrol Pazarlama Şirketi'ni (KOMU) faaliyete geçirmiştir. Şirketinin kuruluşunu Petrol ve Gaz Yasası'na güvenerek, kurmuş diğer petrol şirketleri ile ikili ilişkiler sağlayarak anlaşma sağlamışlardır (Ayhan, Barzani ve Demir, 2013:18).

Federal Yönetim, yasanın tek tarafı bağladığını ve kendi çıkarlarını gözeterek kendilerine ait yapıldığını yönetimle müzakere edilmeden çıkartıldığından ötürü anayasanın 110. maddesinin (*Federal otorite dış iktisat ve ticaret politikasını belirler, aliye politikası ve gümrük rejimini belirler, bölgelerin sınırlarından yapılan ticaret politikasını düzenler.*) ve 112. maddesinin 2. fıkrasının (*Federal hükümet ile*

bölgesel hükümet, enerji politikasını birlikte belirler.) yasa ve kurallara uyulmadığını açıklamıştır (Bell ve Saunders, 2006:3). Yerel yönetim tarafından kabul edilmediğinden IKBY ile imzalanan anlaşmaların kanunen geçersiz olduğunu, bu suretle IKBY ile faaliyetlerine devam eden şirket ve şirket gruplarının cezai müeyyidelere maruz bırakılacağını deklare etmiş ve bu sebeplerle yazılı ve sözlü ilanlarla uyarılar yapılmıştır (Khalil, 2009:7).

Diğer taraftan anayasanın 115. ve 121. maddeleri hususunda Federal Yönetim'in münhasır yetkisinde bulunmayan konularda bölgesel yönetimin yönetsel ve yasal işlemleri yürürlüğe sokma ve uygulama yetkisine sahip olduğu ve bu konulara yönelik ihtilaf çıkması halinde üstünlüğün bölgesel yönetimin düzenlemelerine verildiği görülmektedir. Bu sebeple IKBY'nin petrol ve gaz kaynaklarının yönetimi ve işletilmesi hususunda Federal Anayasa temelinde yasal ve yönetsel düzenlemeler yapma yetkisinde bulunduğu söylenebilir. Dolayısıyla IKBY'nin petrol şirketleriyle sözleşme yapmasının anayasal bir dayanağının olduğu ifade edilebilir (Zedalis, 2009:53).

Bahsi geçen durumun ülkemizde özel\devlet kurumları enerji üretimi adına IKBY ile sözleşmeyle mutabık kalmıştır. TPAO talep doğrultusunda Basra civarında hizmete karşılık vermek için üretime başlamıştır. Nuri El-Maliki Hükümeti karşılıklı ve birbirine uygun iradeyle gerçekleşen yazılı akiti çürüterek bozmuştur. IKBY ile yeni bir akit imzalanarak karşılıklı uzlaşi sağlanarak anlaşma yapılmıştır. Türkiye'nin iç yapısında faaliyette bulunan Çukurova Holding, IKBY ile altı petrol sahasında genel enerjide mal ve hizmet götürmek için ortaya üretim koymuştur. Bu üretim, iki ülke ilişkilerini yumuşatmış ve enerji birliği istikrarlı ve devamlı olması yönünde ön anlaşma yapılmasına itmiştir. Bu ikili enerji süreci kurumlaşmasına sebep olmuş ve neticesinde Türkiye'de faaliyet gösteren Türk iş adamları olmak üzere enerji kolunda yatırım ve projeler gerçekleştirilmiştir (Çağatay ve Evans, 2012:3).

Mesud Barzani, açıklamalarında Türkiye ile uyum yakaladığını özellikle bu uyumu ekonomi dalında sağladığını açıklamaktadır. 2011 yılında IKBY ile Türkiye arasında üst seviyede ekonomik entegrasyonun sağlandığını belirtmektedir. 2011 yılından sonra IKBY Arap yerel unsurlar arasındaki kopukluk sebebiyle, Türkiye'ye yakınlaşma politikası gütmüştür. Bu politika sonrası enerji piyasasında karşılıklı

işbirliğine girişmişlerdir. IKBY ile Irak bölgesel yönetim arasında enerji sözleşmelerinin kimin yapması gerektiği konusunda itilaflar oluşmuş, enerji şirketlerinin borçlarına sadık kalmayarak ödeme sorunları doğmuştur (1,5 milyar dolar). Gelişmeler akabinde IKBY, 02 Nisan 2012 tarihinde petrol satışını kesmiştir. 2012'den sonra Türkiye, Barzani yönetimi arasındaki gelişmeler daha da artarak devam etmiştir. Bu minvalde yapılan görüşmeler sonrasında daha geniş kapsamlı alanlarda işbirliği girişimlerine vesile olmuş, Türkiye-IKBY arasında ekonomik ve siyasi birlikteliğin ivmelenmesini sağlamıştır. Nitekim 20 Mayıs 2012 tarihinde bakanlıklar bazında Türkiye ve IKBY görüşmesinde Irak bölgesel yönetimin rızası dışında kapsamlı bir enerji sözleşmesi imzalanmıştır. Bu anlaşma sayesinde IKB enerjisi, ülkemiz aracılığıyla başta Avrupa olmak üzere valıcı pazarlara aktarılması yönünde mutabakata varmıştır (Çandar, 2012:1).

IKBY, Federal Yönetim'lesıkıntı veren hadiseler yaşamış, bu yaşanan sıkıntılar Kerkük-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı'nın SOMO'ya petrol transfer edilmesini bir süre durdurmuştur. IKBY, Irak Federal Yönetimi'nin kararlarına karşı çıkarak 26 Temmuz 2012 tarihinde Türkiye'nin ulaşım ağı üzerinden petrol sevk etmeye devam etmiştir. IKBY, %17 seviyesinde rafinerize edilmiş petrolü taraflarına ulaştırılmadığını ve kullanım hakkı vermediğini dile getirerek Türkiye'ye ham petrol satarak bu alışverişin karşılığında rafinerize edilmiş petrolü almaya başlamıştır (Ayhan, Barzani ve Demir, 2013:25). 2015-2016 yıllarında petrol tutarlarında oluşan hızlı inişler ve ulaşımdeğerinin çok olması bu alışverişin karayoluyla devam etmesine neden olmuştur. Ayrı bir önemle Kerkük-Ceyhan Boru Hattı'ndan petrol satışının Ocak 2014'te harekete geçmiş olması, 2016 yılında Türkiye ulaşım ağı olan karayolu üzerinden petrol dağıtımını sona ermiştir (Zhdannikov, 2016:2).

İran açısından değerlendirilecek olunursa; İran, Orta Doğu Bölgesi'nde diğer ülkelerin güç unsurlarında dikkate alındığında kuvvetini elinde meşale gibi taşıyan ve bu kuvveti bulunduğu jeostratejik ve merkeze yakın olmasında bulan bir konumdadır. Coğrafi konumunun Avrasya'da olması, onun petrol ve doğal gaz kaynaklarında diğer ülkelerle iletişim kurmasında büyük bir etkileşim sağlamıştır. Dünya kaynakları içerisinde zengin petrol ve doğal gaz kaynaklarına sahip ve büyük çoğunluğu bu kaynaklardan oluşan İran, uluslararası pazarlara ülke ekonomisinin özellikle küresel ülkelerde ses getirdiğini göstermiş; enerjinin güvenliği

dolayısıyla da dünya ekonomisinde kendine mühim bir yer bulmuştur (Kanapiyanova, 2017:4).

15-16 Nisan 2014 tarihinde Tahran’da gerçekleştirilen Türkiye Cumhuriyeti ile İran İslam Cumhuriyeti’nin 24. Dönem Karma Ekonomik Komisyon Toplantısı’nda ön anlaşmada (Mutabakat Zaptı) İran ve Türkiye arasında enerji alanındaki mevcut ilişkilerden memnun kaldıklarını ve uygun koşulların oluşması durumunda, enerji alanındaki iş birliğinin her iki ülkede geliştirilmesi için yol ve yöntemleri araştırılmaya yönelik ifadeler yer almaktadır. Enerji alanındaki iş birliğinin güçlendirilmesi yollarını geliştirmek ve önemli projeleri kolaylaştırmak amacıyla bir ortak enerji komitesi kurulması hususunda anlaşmaya gidilmiştir. İran tarafı Türk tarafından resmi bir talebin alınması halinde, doğal gaz ihracat miktarının artırmanın değerlendirilebileceğini ifade etmiştir. İran tarafı, Türkiye’ye sevk ettiği ham petrol satış miktarını artırmaya hazır olduklarını belirtmiş ve Türk tarafı da İran tarafının önerisini ilgili yetkili makamlara ileteceğini bildirmiştir. Taraflar her iki ülkenin yararına hidrokarbon sektörleri de dâhil olmak üzere, karşılıklı işbirliğinin geliştirilmesi için yol ve yöntemler araştırma konusundaki isteklerini ifade etmiş ve ambargo dahil olmak üzere serbest ticaret anlaşması adı altında birbirine karşı taviz vermiş, ilişkilerini arttırmıştır (www.resmigazete.gov.tr, 2021).

Tahran, P5+1 ülkeleri (BM Güvenlik Konseyi (GK) beş daimi üyesi (ABD, İngiltere, Fransa, Rusya, ÇHC) ve Almanya’yla nükleer program konusunda birlikte karar almış ve batıyla ortaklık kurmayı onaylamıştır. İran hükümetinin batıyla uzun süredir sonuca kavuşmayan 14 Temmuz 2015 nükleer konusundaki ortaklık kararı 2013 yılında liberal ve ılımlı Hasan Ruhani’nin cumhurbaşkanı olarak değişimi ile uzlaşa sağlanarak karara varılmış. Elbette ki nükleer anlaşmaya ılımlı bakan ülkelerin dışında olumsuz değerlendirerek eleştiren ülkelerde bulunmaktaydı. Bu eleştiride 08 Kasım 2016 tarihinde ABD başkanı olan Donald Trump yer almaktadır. Seçim kampanyasında hatta seçimin biteceği güne kadar nükleer anlaşmayı “tarihin en kötü anlaşması” şeklinde nitelendirmiş ve açıkça beyan etmiştir (Murphy, 2017).

Trump, ABD başkanı olduktan sonra seçim sürecindeki tavırlarını resmîyete dökmüş, alacağı kararların veya eleştirilerinin sonuçlarını dikkate alarak konuşmalar yapmıştır. Özellikle de sert bir eleştiri ile nükleer anlaşma konusunda tavrını ortaya

koymuştur. Nükleer anlaşmaya daha sonra yumuşak bir tavır sergilemeyi denemiş, ülkesine katkı sunup sunmayacağı veya zararının olup olmadığı konusunda araştırmasını sağlayarak tekrar gündemine alacağını ifade etmiştir. Ancak nükleer anlaşma, Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun (BM-GK) birlikte almış olduğu kararı ABD, kendisinin alacağı hükümle Rusya ve Çin hükümetinden izin almadan sözleşme\anlaşma değiştiremeyecektir (Uygur, 2016).

İran'ın doğal kaynak zenginliği, Batı'nın kıt kaynağı birbirini tamamlayarak ayağa kaldıracak alışverişte, biliyoruz ki İran; petrol ve doğal gaz ham madde olarak zengin kaynaklara sahiptir. Jeopolitik ve jeostratejik konumu ise ekonomik gücüne güç katmış olacaktır. Birbirine bağımlılıkları bu ortak karar sonrasında İran, Batı ile ekonomik gücü dışında siyasi ilişkilerine de yeni bir perde aralayarak siyasi ilişkilerini düzene ve istikrara sokacaktır. Batı, enerji sorununu ortadan kaldırdığında her iki ülkede iş birliğinden kazançlı çıkacaktır.

İranla ortak hedefte yer almak isteyen diğer ülkeler, girdikleri iş birliği kararlarında İran gibi rasyonel aktör konumunda yer aldıklarından dolayı aynı konuyu konuşmak ve konularda mutabık kalmak, her devlet için kolaylık sağlayacaktır. Stein bu durumu *“devletler askeri gücünden ötürü ekonomik gücüne önem vermekte ve bu sebepten ekonomik alandaki iş birliği daha yoğun ve başarılı şekilde gerçekleşmektedir”* bakış açısı ile ifade etmektedir (Stein, 1993).

İran ile iş aktinde bulunacak devletler, aralarında ekonomik ve enerji kaynaklarının dağılımı hususunda sürece yayılı bir iş birliği kuracaklardır. Kurulan temaslar İran'ın petrol ve doğal gaz sektöründe özellikle de petrol sahasında yeni iş sözleşmelerini ve yeni muhatap devletlerin temaslarını meydana getirecektir. Planlanmış veya tamamlanmayan projeleri de pasiften çekip aktif hale ulaştıracaktır.

Avrupa'da enerji kaynakları açısından görünürliği elde eden ilk ülkelerden biri olan İran, enerji güvenliği yönünden dikkate değer bir konumdadır. İran'da özellikle Hazar Denizi'nin mevcut olması, doğal gazı ortaya çıkarmaktadır. Bu konuda AB'nin ulaşım hacmi 32 milyar m³ olan Nabucco Projesi,ülkenin enerji pazarında hızlı dönüş elde etmesine ve İran'a karşı yaptırım kararının da kaldırılmasını tekrar konuşulmak üzere defterine almış ve gündeme getirmiştir. İran'ın petrol sektörünün beraberinde doğal gaz sektörünün mutlak kazanç temelinde

yeni işbirliklerinin oluşması, durdurulmuş eski projelerin etkin duruma gelmesi öngörülmektedir. Avrupa enerji güvenliği açısından önemli hale gelen İran'da, doğal gaz ön plana çıkmakta ve bu noktada AB taşıma kapasitesi 32 milyar m³ olan Nabucco Projesi'ni İran'a uygulanan yaptırımların kaldırılması ve ülkenin enerji piyasasına geri dönüşüyle tekrar gündeme getirebilmektedir.

2002'den bu zamana gündemde olan proje yapımının 2011-2014 yılları arasında bitirilmesi planlanmaktaydı. Ancak enerji ihracatı yapan ülkelerin görüş uyumsuzluğundan sebep, proje 2018'e ertelenmiş ve İran'ın yaptırımlara maruz kaldığı ve etkisiz kaldığı 2014 yılında projenin gerçekleşemeyeceği netleşmiştir (İsmaylov, 2015). 2009 yılında AB'nin maddi desteğini alarak Rusya'nın doğal gazına seçenek olarak düşünülerek faaliyete başlatılan ve Türkiye üstünden Avrupa'ya doğal gaz ulaştırılması için planlanan boru hattı projesi Nabucco, ilerleyen zamanlarda "Nabucco Batı" adını almış ve proje değişik nedenlerden ötürü yerini Trans Adriyatik Boru Hattı (Trans Adriatic Pipeline-TAP) projesine bırakmıştır (Kusznir, 2013).

TAP; 380 km uzunluğunda, başlangıçta üretim seviyesi yıllık oranda 10 milyar m³ ilerleyen ve yıllık 20 milyar m³ olarak faaliyette bulunulması öngörülen doğal gaz boru hattı projesidir. İran'da yaptırımların ortadan kalkmasıyla birlikte İran'ın Nabucco Projesi'nin yerine alan TAP projesi ve bu projede dahil olmak isteyen İran'ın, Avrupa'nın enerji sorununu çözmede etkin yer alması dile getirilmektedir.

Dünyada küreselleşmiş büyük oyunlar oynanmaktadır. Bu oyunların başında ekonomik ve askeri kuvveti kendinde bir güç unsuru olarak taşıyan ve benimseyen güçlü devletler, günümüzde iyi birer oyuncu olmaktadır. Ekonomik ve askeri kuvveti benimseyen ülkeler, serbest piyasa ekonomisinde kolaylığını anlamış olmalı ki birçok projede yer almak istemektedirler. İran hükümetinin kapitalist sistemde kuvvetli bir aktör rolünü alabilmesi için yalnız bırakılmış aktör konumundan kendini çıkartarak serbest ekonomi piyasasını benimsemesi gerekmektedir. En önemli detayı ise, uluslararası projelere dahil olmak istemesidir.

Serbest piyasa ekonomisinin genişleyici, dağılan, ticaretin serbestleşmesi ve demokrasi kültürünün ilerlemesi yönünde ayrıca uluslararası düzen ve devamlılık

açısından tüm piyasaya katılan ülkeleri güvence altına alan sistemi vardır. Bu sistem sayesinde aktör konumunda yer alan her ülke, kendini geliştirebilir; ticari temaslarını kurabilir ve kendini piyasa dalgalanmalarında koruma altına alabilir (Arı, 2013:318).

İran'ın amacı, doğal gazını Avrupa pazarlarına taşımak ve kendini tanıtmaktır. İran, serbest piyasa dışında Avrupa'nın pazarlarına taşınmak için İran-Türkiye-Avrupa (Iran-TurkeyEurope-ITE) Doğal Gaz Boru Hattı Projesi'nin faaliyete geçmesini hedeflemektedir. ITE, İran ve Türkmenistan doğal gazının Türkiye vasıtasıyla Avrupa'ya ulaştırılma amacıyla hareket eden bir projedir. Uzunluğu 5000 km kadar olan projenin Avrupa'ya transfer edilecek yıllık gaz oranı 35 milyar m³, projenin tutarı takribi 8 milyar dolardır. Projenin iki ülke arasında ulaşımına konu olacağı ve İran doğal gazının Türkiye üzerinden kullanılacağına dair "Mutabakat Tutanağı" 17 Kasım 2008 tarihinde imzalanmıştır (İran-Türkiye-Avrupa Boru Hattı Projesi). 2010 yılında başlayan proje faaliyetinden daha sonra 16-19 Eylül 2015 tarihlerinde Antalya'da iki ülke temsilcileriyle bir araya gelinmiştir. Yaptırımlar, projenin ilerlemesine göz açmamış, bu sebeble proje bir aşama kaydetmemiştir. Yaptırımların kaldırılması, projenin kaldığı yerden devam etmesine sebep olmuştur. Projede yer alan ülkeler, ITE projesini görüşmek üzere 6 Ekim 2016 tarihinde Trabzon'da projenin ikinci aşama toplantısını gerçekleştirmişlerdir (Enerji Haber, 2016). Yaptırımların bir var bir yok olması veya geri çekilip tekrar konması projeyi allak bullak etmiş ve aşama kaydetmemesi ve ilerleyemiyor olması projeye zarar vermiştir. Projenin tamamen kaldırılması engel teşkil etmeyecekti ve tamamen kalkan yaptırımlar, proje içinde engel teşkil etmeyecektir.

Suriye açısından değerlendirilecek olunursa; Tunus'tan başlayıp Kuzey Afrika ülkelerini etkisi altına alan Arap Baharı dönemi, 2011 yılı sonrasında Suriye'yi de etkisi altına alarak toplumsal kitle hareketlerine dönüşmüş, emperyalist güçlerin de dahil olmasıyla ivmelenerek iç çatışma ortamına evrilmiştir. Suriye'nin kuzeyinde bulunan ABD, son olarak özerk Kürt oluşumu kurmaya gayret göstermekte ve ülkemizin karşı çıkmasına rağmen bahse konu alanda PKK\KCK'nın Suriye uzantısı PYD\YPG veya örgüt tabiri ile Suriye demokratik güçleriyle (SDG) ortaklaşa DEAŞ'la mücadele etmeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda ABD, bölgedeki terör örgütlerine (PKK\KCK-PYD\YPG) askeri silah\mühimmat ve nakdi olmak üzere birçok yardımda (eğitim, sağlık vb. alanlarda) bulunmuştur. Bu durumu,

Türkiye, ülkenin milli güvenliği açısından tehdit olarak algılamış ve uluslararası hukuktan kaynaklanan meşru müdafaa haklarına binaen Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) ile ülke sınırı boyunca DEAŞ ve PKK\KCK-PYD\YPG'ye yönelik Suriye bölgesine hareketler gerçekleştirilmiştir.¹⁶Bahsi geçen hareketlerin ortak gayesi Türkiye-Suriye sınır hattı boyunca bölgeyi terör unsurlarından arındırmak ve Suriye'nin toprak bütünlüğüne saygı duyarak ülkede istikrarın tekrar tesis edilmesine katkıda bulunmak olarak açıklanmıştır.

Görünürdeki gaye, teröre yönelik olsa da temel hedef, enerji kaynakları ve nakil hatlarının güzergahının belirlenmesi konusundaki öngörülü tavır olmuştur (Polat, 2020:1). Küresel boyutta güç unsuru olmaya çabalayan ülkelerin uluslararası ortamda güç siyasetini; enerji kaynaklarını elde tutma, bunların güvenilir halde uluslararası pazarlara aktarma ve dünya hidrokarbon jeopolitiği üzerinde hakimiyet oluşturma taktikleri uygulanmıştır (Sevim, 2012:4381). Buna binaen geçmişte yaşanmış, başta I. ve II. Dünya Savaşları olmak üzere, Arap-İsrail Savaşları, Süveyş Krizi, İran-Irak ve Körfez Savaşları'nın (Şöhret, 2014:560) ana sebebi, enerji kaynaklarının bölüşümündeki çekişmelerdir. Bunların yanı sıra, Akdeniz Sahası'nda yaşanan çatışmalarında genel olarak enerji kaynaklarının bölüşümünden kaynaklandığı hususu öngörülmektedir (Şöhret, 2014:562). Nitekim başta Deyr Ez Zor Bölgesi'nin doğu kesiminde yer alan petrol alanlarının (El-Ömer, Cafra, Vard, Afra, Carnuf, Tanak, Kevabı, Azrak, Kahar, Şueytat, Galban ile birlikte 10'dan fazla petrol alanı) PKK\KCK-PYD\YPG kontrolü altında olduğu bilinmektedir. Ayrıca Rakka ve Haseke alanlarında bulunan petrol kaynaklarının tümü yine bölücü terör örgütünün kontrolü altındadır. El-Ömer, Suriye'de bulunan en büyük petrol kaynaklarının bulunduğu alandır. Deyr Ez Zor alanı ise petrol kaynakları bakımından zengin, Suriye'nin kayda değer doğal kaynaklarının olduğu bölgelerden biridir (Anadolu Ajansı, 2018).

Suriye'de olan bütün enerji kaynaklarının %30'undan fazlasını yalnız Deyr Ez Zor'un doğusunda bulunan petrol yatakları oluşturmaktadır. Nitekim PKK/KCK-PYD/YPG terör örgütü, ülkenin bütün enerji kaynaklarının takriben ¼'ini kontrol

¹⁶İlk olarak 24 Ağustos 2016 tarihinde Fırat Kalkanı Harekatını (FKH); akabinde 20 Ocak 2018 tarihinde Zeytin Dalı Harekatını (ZDH) ve son olarak 09 Ekim 2019 tarihinde Barış Pınarı Harekatını (BPH) yapmıştır.

altında tutmaktadır (Anadolu Ajansı, 2018). Bahse konu petrol alanlarından elde edilen ham petrolün büyük kısmı ihraç edilirken kalanıyla da petrol türevi mamüller (gazyağı, benzen, benzin ve akaryakıt vs.) üretilmektedir. Bölücü terör örgütünün hâlihazırda potansiyel ihracatı günde neredeyse 300.000 varildir.¹⁷Bu kapsamda Brent petrolün yaklaşık ücretleri baz alınır, terör örgütünün maximum potansiyel ile faaliyet gösterdiği ve yıllık ücretlerle işlem yapabileceği olasılığı düşünüldüğünde takriben ihracat gelirinin 8 milyar \$ civarı bir hacme erişebildiği söylenebilir. Nitekim yukarıda bahsedilen veriler, bölgedeki bölücü terör örgütünün siyasi yapılanmalarının [SDG'nin siyasi yapılanması Suriye Demokratik Konseyi (SDK)] verileri ile karşılaştırıldığında tüm ham petrol üretim potansiyelinin tutarlı olduğu gözlenmiştir. Örgütün siyasi yapılanmasının yayımladığı verilere göre, potansiyel petrol üretiminin güncel olarak takriben 1/3'i (günlük ~125.000 varil) kullanıldığı belirtilmiştir. Öyle ki yerel ihtiyaç dışında günlük 100.000 varilin yaklaşık 30 \$'dan ihraç edildiği düşünüldüğünde terör örgütünün ~1,1 milyar \$'lık bir petrol kazancı elde ettiği dile getirilebilir.¹⁸

2014-2017 yılları arasındaki süreç göz önüne alındığında İran'ın Suriye rejimine önemli desteklerde bulunduğu ve ciddi seviyede ham petrol aktardığı gözlenmektedir. Buna binaen bahsedilen dönem için İran'dan rejime günlük takriben 70.000 varil ham petrol sevkiyatı yapılmıştır. Bu sevkiyat, Suriye rejiminin anılan dönemde günlük tüketiminin neredeyse ¾'üne karşılık gelmiştir. 2016-2018 yılları arasında İran'dan Suriye rejimine yapılan petrol ihracatının ortalama 50.000 varil seviyesinde olduğu izlenmektedir. 2018 yılında, İran'dan gerçekleştirilen bu transfer, Mayıs ile Ekim aylarında günlük 100.000 varili aşarken Ağustos ile Eylül aylarında ortalama 47.000 varil olmuştur. Suriye rejimi, günlük ve askeri/savaş ekonomisinde (zırhlı araç ve hava araçlarının yakıtlarında kullanıldığı) ham petrol kaynaklarından faydalanmıştır (Al Aklıbar, 2021). Fakat başta Mısır'ın Süveyş Kanalı'nda geçişleri kapatması ve sevkiyatları engellemesi üzere ABD'nin yaptırımları, akabinde bahsi geçen transferlerde önemli ölçüde düşüş yaşanmıştır. Anılan stratejik hamleye karşı İran, Suriye rejimine Cebelitarık Boğazı'ndan transfer gerçekleştirmeye çabalamış ancak AB'nin Suriye rejimine yaptırımları sebebiyle İngiltere, bu transferi yapan bir

¹⁷Kullanılmaya hazır halde olan petrolün Suriye Rejiminin 2010-2017 üretimleri içindeki ayrım alınarak hesaplanmıştır.

gemiye ele geçirerek kontrolü altına almıştır. İddialarda anılan gemi, Suriye rejimi talimatına göre hareket ederek Banyas Rafinerisi'ne ham petrol aktarmaktadır (CNN, 2019). Sonuçta, İran'ın ambargolara karşı Suriye rejimine petrol ihraç etmeyi devam etme gayretleri boşa çıkmıştır. İran'dan yıllık 2-3 milyon varil petrol ithalatına bağlı Suriye rejiminin enerji piyasası büyük darbelere uğramıştır. Aralık 2018-Mart 2019 tarihleri arasında bir tek varil petrol transferi yapılamamıştır. Tanker takip sistemine (Bloomberg) binaen 2019 yılının Mart ve Nisan aylarında ise sadece ~50.000 varillik iki transfer gerçekleşmiştir (Bloomberg, 2019). Bunlarla birlikte terör örgütünün Suriye uzantısının (SDG) Fişhabur Sınır Kapısı'ndan Irak Yerel Yönetimi'ne (IKBY) petrol transferi gerçekleştirdiği, öyle ki Kerkük'ten doldurulan petrol tankerleri ile ham petrolü İran'a sattığı dile getirilmektedir.¹⁹

Bölücü terör örgütünün İran'la yaptığı petrol ticareti ABD Başkanı Donald Trump tarafından da açıkça sosyal medya üzerinden aktarılmıştır. Irak Yerel Yönetimi, anılan ticarete ekstra olarak Pervizhan Sınır Kapısı'ndan İran ile petrol alışverişi gerçekleştirmiş fakat ABD'nin ambargoları sonrası bu ortaklık da sona ermiştir (Hürriyet, 2019). Bunların yanı sıra, Irak/El-kaim Bölgesi şeklinde anılan Ebu-Kemal Sınır Kapısı'ndan Irak ve Suriye rejimi arasında petrol alışverişi olduğu dile gelmektedir. Katerji Group isimli şirket, bölücü terör örgütünün Suriye uzantısı YPG ile Suriye rejimi arasında petrol alışverişlerini yapmanın yanı sıra, aslen İsrailli olan iş adamı Moti Kahana'nın da terör örgütünün petrollerinin İsrail devletine satışına vesile olduğu öne sürülmektedir. Kahana isimli şahıs, bölücü terör örgütü ile bağlantısının İran'a petrol satışını önüne geçme amaçlı kurulduğunu dile getirmektedir.²⁰ Bu nedenle şahsın bu beyanı, bölücü terör örgütüyle olan birlikteliğini bir anlamda doğrulamıştır.

Bölücü terör örgütü, Kahana üzerinden İsrail'e petrol satma talepleri SDK'dan ele geçirilen/sızdırılan belgelerde bariz bir şekilde açığa çıkmaktadır. Anılan belgelerde Kahana'nın genel müdürü olduğu Küresel Kalkınma Şirketi'ne

¹⁹ . “Türkiye sevmiyor onların dışında da seven başka kimse yok, ellerinde mevcut olan az miktarda petrolü kullanması için İran'a satmaları çok yerinde yapılmış bir davranış biçimi değildi, Oysa İran'a satış yapmamalarını söyledik ikaz etmiştik. Bizim ortak hareket ettiğimiz çalışmaktadırlarımız Kürtlerdir. İran'a petrol satması ve onu kalkındırmasından pek mutlu ve hoşnut değilim.”

İlgili kaynak için bkz. “Trump Says ‘Not Thrilled’ about YPG Selling Oil to Iran against US’ will”, Daily Sabah, 2 Şubat 2019.

²⁰ Rizk, Doğu Suriye'nin Petrolleri İsrail'in Elinde.

(Global Development Corporation) petrol satışı ile alakalı hususlarda SDG'nin temsilci pozisyonunda olduğu tespit edilmiştir. Anılan belgede bölücü terör örgütü, petrol alışverişinde satıcı pozisyonunda bulunmakla birlikte ayrıca petrol arama/tarama hakkı da verildiği görülmüştür. Özetle bahse konu belge, bölücü terör örgütünün Suriye uzantısı olan YPG'nin Kahana üzerinden petrol satışını yürüttüğü ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra Kahana yakın geçmişte ele geçirilen/sızdırılan belgede imzası bulunan SDK Eş Başkanı İlham Ahmed'le de bir toplantı gerçekleştirdiği görülmüştür. Bahsedilen toplantı, aralarındaki bağlantının ne seviyede olduğunu doğrular niteliktedir.

3.2. ASKERİ BOYUTU

Uluslararası hukuka saygıyı sağlamada başvuru ve kurallara uyulmasını zorla sağlamaya ya da uyulmamasına karşı cezalandırmaya yönelik olan önlemlerin en mühimleri, hukuka aykırı fiille uygulanan karşı önlemler ve zorlama yollarıdır. Bunların geleneksel olanları, yalnızca devletlerce başvuru misilleme ve zararlar karşılık şeklinde açıklanabilen karşı önlem yollarıdır.

3.2.1. Misilleme

Misilleme²¹ ya da eski ismiyle “misliyle mukabele” devletin hukuki şartları göz önünde bulundurularak devlete karşı aykırı bir işlemin yapılmamasında fakat kendi menfaatini gözeterek, hukuka aykırı düşmeyen ama zora düşüren, yaralayan tutumlara karşı uluslararası hukukun belirlediği, ihlale karşı olmayan yollarla mukabele ile aynen verilmesi durumudur. Diğer bir yorumla hukuk kurallarının dışına çıkılmadan veya ihlal edilmeden herhangi bir devletin bir diğer devlete karşı yapmış olduğu -hukuka uygunluk şartıyla- “Sende karşılık verebilme imkanına

²¹Misilleme yollarına başvurma şartı, hukuka aykırı olarak gerçekleştirilmiş davranışların biçimi denilebilir. Misilleme de önlem alınması uluslararası hukukta zorlama yöntemlerinden biri gereği olmasından ötürüdür. Yürütülen uluslararası hukuk ve nitelikli B.M. Antlaşmasının kuvvet kullanımını ve gözdağını men etmesi dikkate alındığında misilleme önleminin güç unsurunda gözdağı ya da yararlanması mecburidir. Bu kapsamda uluslararası hukuka uygun önlem olarak durması, misillemenin diğer devletin bir hak edilmiş hakkına değil, sadece çıkarına sıkıntı vermekle hudutlu olmalıdır. Misillemenin uluslararası hukuka uygun özelliği, bu durumda karşı bir açıklama veya anlam doğuracak bir hadise yoksa hukuksal taraftan bir doğrulama veya ifade biçimi gerektirmemektedir. Misillemeye başvuru yapılmasında tarafların özellikle de Misilleme yapılacak tarafın bildiri veya bilgilendirilmesi esas değildir ve gerektirmemektedir. Misillemeye başvuran devletin kendi siyasi inisiyatifine konu edinmiştir.

sahipsin” mantığı ile diplomatik ve siyasi arenada karşılık verme tekniği olarak ifade edilebilir. Geleneksel bakış açısından tamamen ayrılarak devletlerin hukuka uygun olan her davranışı gerçekleştirmekte özellikle de tepki verme olanağını kendinde bulduğunu ve tedbirinde misillemeyi ortaya çıkardığını görmekteyiz (Combacau, 1980:216).

Misillemenin kabul edilmesi, zararla karşılık tedbirlerinden daha değişiktir. Taraf olmayan devletin bir davranışıyla karşılaştırma biriminde ve aynı faktörlere başvuru yapılmasını uygun görmemektedir. Misilleme tedbirleri çok farklı olmaktadır. Limanlar, alakası olduğu devletlerce gemilerine kapanmaktadır. Alakalı devletle alışveriş iletişimlerinin koparılması, ekonomik düzeyde ve teknik destekte yapılmış sözleşmelerin aksini oluşturmayacak şekilde koparılması, diplomatların görev yapmış olduğu devletçe istenmeyen kişi (persona non grata) ilan edilmesi, aynı zamanda diplomatların ülkelerce görev yapmış olduğu ilgili noktada hareket alanının kısıtlanması kısaca boykot (boycott) adıyla bilinen mal ithaline izin hakkını vermemesi, ülkeye gelmek isteyen vatandaşlardan talep edilen vize gibi ayrıca da ülkelere giriş çıkışlar bir sonraki karara kadar yasak edilmesi şeklinde örneklendirilebilir. Savaş esnasında dahi misillemeye başvuru yapabilme seçeneği söz konusudur (Pazarcı, 2014:439).

3.2.2. Zararla Karşılık

Zararla karşılık yöntemi, savaşa varmadan tercih edilen zorlama yöntemlerinden biridir. Zararla karşılık tedbirinin başvurusunda bulunmak için de bazı şartlar ve kriterler mevcuttur. Kriter sağlanmadığında zararla karşılık önlemi²² taşınmamış olur. Bu sebeple koşullara uygun olarak kullanılması gerekmektedir. Uluslararası sahada devletlerin birbirine zararla karşılık bağlamında olmadan iddia ederek gerçekleştirdiği fiillerin sayısının artması üzerine Uluslararası Hukuk Enstitüsünce, 1934 Paris Toplantısı’nda zararla karşılık fiilinin şartları aşağıdaki şekilde belirlenmiştir:

²²Yapılması gereken en başta önlemin çerçeveye koyarak etrafının belirlenmesidir. İkincisi ise, önlemin yasa ve düzene uymaması özelliğinde yalnız ziyanda olan devletin kendi tarafından nam ve hesabına müracaat etmesi gerekmektedir. Üçüncü hadisesi, önleme müracaat etmesinde uluslararası hukukun uygun bulunabilir tarafının olmasıdır. Dördüncüsü ise, karşı önlemin hedef doğrultusunda mağdur olan devletin zararını ziyan olan bir şeyini karşılaması esastır. Beşinci ve son şartı ise, önlemle hukuka aykırı davranış arasında birbirini tutarlı kılacak seviyenin mevcut olmasıdır.

- 1- “Haksız fiil işleyen devletten, söz konusu fiile son verilmesinin veya fiilin düzeltilmesinin talep edilmesi,
- 2- Zararla karşılık fiilinin, ilk haksız fiil işleyen devletin fiili ile orantılı ve ölçülü olması,
- 3- Zararla karşılık yoluna, yalnızca haksız fiil işleyen devlete karşı başvurulması,
- 4- İnsanlık yasalarına ve kamu vicdanına aykırı ter türlü tedbirden kaçınılması,
- 5- Zararla karşılıkta, başlangıçtaki amacın muhafaza edilmesi, bu amaçtan sapılmaması
- 6- Zararla karşılıkta güdülen amaca ulaşılır ulaşılmaz söz konusu fiile son verilmesi.” (Meray, 1965:415).

Yukarıdaki şartlarla beraber uluslararası hukuka aykırı bir fiile uğrayan bir devletin zararlar karşılık kapsamında bulunurken başvurduğu karşı önlemin amaçlarının ve sınırlarının tespit edilmesi önemlidir. Aksi durumda karşı önlem yöntemine giden devletin sorumluluğuna gidilebilecektir. Bu konu, “*devletlerin haksız fiilden sorumluluğuna dair taslak metnin*” 49. maddesinde net bir şekilde düzenlenmiştir²³.

Geleneksel karşı önlemlerin ikincisi zararlar karşılık yöntemidir. Eski dilde misilleme ve zararlar karşılık aynı anlamı karşılamakla birlikte her iki kavram da mukabele-i bilmisil şeklinde kabul edilmiştir (Giritli, 1958:89). Günümüzde ise dilimizde iki kavramın farklı özellikleri ön plana çıkacak şekilde farklı adlandırmalar kullanılmaktadır.

Zararla karşılık, bir devletin uluslararası hukuka aykırı bir eylemi sebebi ile zarar gören diğer bir devleti, birinci devletin hukuka göre davranmasını sağlamak maksadıyla uluslararası hukuka aykırı yollarla karşılık vermesi yöntemine verilen addır (Basdevant, 1960:529).

²³CRAWFORD, James, “Counter-measures as Interim Measures”, EJIL, Vol:5, 1994, s.65-76. Ayrıca başvuru karşı önlemin ahlakiliği hakkında bakınız: BURTON, M. Leiser , "The Morality of Reprisals," Ethics, Vol:85, Number:2, Jan-1975,

Uluslararası hukuk kurallarına göre, zararlar karşılık önlemi alan devletin bu fiili aslında uluslararası hukuka aykırı olan bir fiiline karşı işlendiği için yasallık kazanmaktadır (Meray, 1965:414). Bu bağlamda zararlar karşılık önlemini misillemeden ayıran iki özelliğin olduğu söylenebilir. Bunlardan birincisi, misilleme; hukuka aykırı olmayan ancak zarar veren davranışlara karşı bir yol iken, zararlar karşılıkta uluslararası hukuka aykırı bir fiilin varlığı gerekmektedir. İkincisi ise, misilleme karşı-önlem uluslararası hukukta uygun bir davranış olmak zorunda bulunmasına rağmen, zararlar karşılıkta karşı önlem, uluslararası hukuka aykırı bir davranıştan oluşmaktadır (Pazarcı, 2014:439).

3.3.1. Ekonomik Boyutu ve Ambargolar

Türkiye ile IKBY ilişkilerinin dönüm noktalarından bir tanesi IKBY'nin, 1 Haziran 2009'da ilk defa resmi yoldan Irak Federal Yönetimiyle anlaşmaya vararak enerji kaynaklarını, Irak Devleti Petrol Şirketi SOMO aracılığıyla Kerkük-Ceyhan Boru Hattı üzerinden uluslararası pazara ihraç etmeye başlamasıdır. IKBY bilhassa ABD ve Türk şirketlerini petrol kontratları yapmaya teşvik etmektedir. Mesud Barzani, Obama yönetimi ile yapılan görüşmelerde, IKBY ile ABD arasında özel bir iş birliğinin kurulmasını talep etmiştir. Bu bağlamda Kürt bölgesinin emniyetinin ABD tarafından garanti altına alınması ve Türkiye'ye doğal gaz boru hattı yapılması konusunda yardım talep etmiştir. Fakat bu hususta ABD, Bağdatla beraber çalışılmasını önermiş ve olumsuz yanıtlamıştır. Buna karşın IKBY "Amerikan petrol şirketleri eşittir ABD" bakış açısıyla ABD'nin desteğini Amerikan petrol şirketleriyle kontrat yaparak almak istemiştir. Bu nedenle Federal Yönetim'e karşı güçlü olmak amacıyla tartışmalı bölgelerdeki petrol sahalarının işletilmesi için ABD şirketleri IKBY tarafından öncelikli görülmüştür (International Crisis Group, 2012:4).

IKBY yönetimi, aceleci kararlarını uyuşmazlıkların veya ortaya çıkarılmış sorunların çözümü bulunmadan vermiş olduğu kararlar 2013 yılında Türkiye ile IKBY hattına döşenmek istenen petrolün dışarıya satılmasının, Türkiye üstünden gerçekleştirilmesi için 2014 yılında bu yolu kullanmaya başlamıştır. Bu anlamda herşey daha da karışmıştır. Federal Yönetim, dışarıdan satılan petrolün kaçak olduğunu söylemiştir (Zedalis, 2009:300). Federal Yönetim, IKBY'deki petrol satışının SOMO vasıtasıyla yapılmasını istemiş bu sebeple taraflar arasında

problemler çıkmıştır. Önceleri petrol anlaşması imzalama yetkisinin kimde olduğuna yönelik devam eden tartışmalar, Mayıs 2014'ten itibaren petrol ihraç etme yetkisinin kimde olduğu tartışmalarına dönüşerek farklı bir boyuta taşınmıştır. IKBY yasal durumu Cambridge Üniversitesi'nden uluslararası hukuk profesörü James R. Crawford'a inceletereközerek bir hukuki görüş almak istemiştir. Crawford, görüşünde IKBY'nin yaptığı anlaşmaların geçerli olduğunu ve anayasaya uygunluğunu ifade etmiştir (Kurdistan Regional Government, 2014:1).

Bu karar, ülkemiz açısından da önemli neticeler doğurmuştur. Petrolün, Türkiye üzerinden uluslararası pazarlara taşınması hususunda bir meşruiyeti beraberinde getirmiştir. Ayrıca bu karar, Türkiye- IKBY arasında yapılabilecek diğer ticari konularda anlaşma yapma ortamını oluşturmuştur. Irak Ekonomi Bakanı, IKB'de çıkarılan petrolün Kerkük-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı'ndan pazara ulaştırılması hususunda anlaşma sağlandığını belirtmiştir (Dalar, 2015:64).

Üretilen kaynakların güvenli bir hattailetilmesi durumu ham petrolün ve doğal gazın üretimi kadar mühim bir sorun alanıdır. Bu noktada boru hatları, ham petrol ve doğalgazın iletilmesinde önemli bir konumdur. Boru hatlarının farklı ülkelerden geçmesi yatırım maliyetini ve transit geçiş ücretini de artırmaktadır. IKB'nin denize kıyısı olmadığından üretilen petrolün geçeceğiyerler ve nasıl denize ulaşacağı önemli hale gelmiştir. Coğrafi yönden bakıldığında IKBY'nin petrolüIrak, İran, Suriye, İsrail ve Türkiye üzerinden dünya piyasasına sunma durumu bulunmaktadır. IKBY açısından bu seçeneklere bakıldığında; Irak Federal Yönetimi, IKBY'nin enerji şirketleriyle petrol konusunda anlaşma yapma ve petrol ihraç etme yetkisinin olmadığını ifade etmekte ve petrolün mevcut hatlarla dışarıya taşınmasına kendisinin onayı olmadığı için buna izin vermeyebilir. IKBY, bu sebeple Basra Limanı'nı tercih edememektedir. İran, Hürmüz Boğazı ile petrolün çıkışı için bir alternatif sunmasına karşılık yeterince cazip değildir. İran, nükleer sorun yaşamasından sebepuzun yıllardır uluslararası toplumun uyguladığı ambargo ile mücadele etmektedir. IKBY, politik açıdan tecrit edilen İran'la benzer yalnızlığı yaşamamak için İran'ı tercih edememektedir.

Suriye'den Akdeniz'e ulaşan Kerkük-Banyas Petrol Boru Hattı, günlük ortalama 700.000 varil taşıma kapasitesindedir. Ancak 2003'teki Irak işgali süresince

zarar görmesinden dolayı atıl bir durumdadır. 2011’de başlayan iç savaş sebebiyle enerji hatlarının emniyetinin sağlanamaması, Suriye’yi tercih edilmeyen bir duruma getirmiştir. Ancak ABD’nin destek verdiği PYD terör örgütü, Suriye’nin kuzeyinde veya IKB-İsrail arasındaki Suriye’ye ait topraklarda otonom elde ederse ve ABD’nin IKBY’ye baskısıyla enerjinin, buralarda dönecek yeni boru hatlarıyla Akdeniz veya İsrail üzerinden uluslararası piyasalara iletilmesi gerçekleşebilir. IKBY tartışmalı bölgeler ve bağımsızlık hususunda istediği yardımı ABD’den görürse bu yöndeki talebi kabul edebilir.

İsrail, IKB’nin enerji kaynaklarını kendi toprakları aracılığı ile dünya piyasalarına ulaştıracak bir enerji merkezi olmayı amaçlamıştır. Bu nedenle atıl durumda bulunan Kerkük-Hayfa Boru Hattı’nın İsrail tarafından onarılması için çeşitli projeler üretilmiştir. Bu doğrultuda Kerkük petrolünün Suriye veya Ürdün’den İsrail’e iletilmesi amaçlanmıştır. IKBY Arap dünyasının tepkisini almamak için, bu hattı tercih edememektedir. Bu hattın güzergâhı 1100 km’dir. Bu güzergâh, Türkiye’deki gibi dağlık değil aksine düzdür. Ayrıca boru hattı için elverişlidir. Güzergâh üzerinde Ürdün’de ve Hayfa’da olan iki rafineri vardır. Bu özellikler hattın fizibil (yapılabilir) olma özelliğini yükseltmektedir. Bu sebeple Kerkük-Hayfa Boru Hattı daha kolay gerçekleşebilir durumdadır. Bu muhtemel durumda, Kerkük-Ceyhan Boru Hattı değerini kaybedebilir. Kerkük-Ceyhan Hattı çalışsa bile Kerkük-Hayfa Hattı daima Türkiye’ye alternatif olarak düşünülecektir. Türkiye ise IKBY petrolünün Akdeniz’e ulaşmasına imkân verecek coğrafi özelliklere sahip olmasının yanında, enerji piyasasının Avrupa’ya komşu olması büyük bir avantajdır. Daha düşük bir maliyetle petrolün dünya pazarlarına iletilmesini sağlayacak olan Türkiye, IKBY için petrolden elde edilecek kârı yükseltmektedir. Türkiye’deki teknolojik imkanların komşu devletlere olan üstünlüğü, IKBY için Türkiye’yi daha elverişli bir konuma getirmiştir (Ayhan, Barzani ve Demir, 2013:17).

Türkiye’nin AB’ye aday ülke olması, NATO’ya üye olması ve ABD ile olumlu ilişkilerinin olması, Türkiye’yi siyasi açıdan IKBY için cazip hale getirmektedir. IKBY; Türkiye’yi tarihi, dini ve kültürel açıdan kendine ve halkına yakın hissetmektedir. 2012 yılında Neçirvan Barzani, Türkiye ve IKBY’nin birbirini tamamlayıcı üstünlükleri bulunduğunu, IKB’nin denize en yakın Türkiye’den

ulaşabileceğini, birçok alanda Türkiye' nin yardım ve desteklerine ihtiyaç duyduklarını ifade ederek Türkiye ile enerji ilişkilerinde karşılıklı bir iş birliğinin varlığının altını çizmişlerdir (Çandar, 2012:1). Türkiye'nin enerji yetersizliği ile İKBY'nin coğrafi sınırlılığı, bu yakınlaşmayı karşılıklı bir iş birliği haline getirmektedir.

SDG/YPG Suriye'nin %30'unu oluşturan ortalama 50 bin km'lik bir alanı kontrol etmektedir. Suriye'nin sulanabilir alanlarının % 50'si, enerji kaynaklarının %70'i ve su potansiyelinin %95'i YPG terör örgütünün kontrolü altındaki bölgelere aittir. Suriye halkı yaşamsal ihtiyaçlar olan su, gıda, enerji ve diğer ürünlere yeterince ulaşamamaktadır. Esed rejimi de ülkedeki doğal kaynakları kontrol edemediğinden enerji, su ve gıda arz güvenliğini tahkim edememekte ve dış desteğe gereksinim duymaktadır (Güler ve Acun, 2019:7).

Ambargo, teknik bir ifade ile bir devletin limanlarında, iç sularında veya karasularındaki yabancı gemilerin ülkesinden ayrılmasını men etmesidir (Basdevant, 1960:249). Bir zararlı karşılık önlemi olarak ambargonun hukuksal sonucu, gemilere el konulması ve bunların zaptı veya müsadereyi değildir. Bu nedenle, ambargo belirli bir geminin bir dava çerçevesinde ceza olarak müsadereyi ile savaş sırasında düşman gemileri üzerinde uygulanan zapt işleminden farklıdır ve haksız fiil düzeltildiği zaman ambargo da kalkacaktır (Basdevant, 1690:250).

Uluslararası hukukta ambargo ifadesi giderek daha geniş bir kapsam kazanmaktadır. Bugün ise ambargo, sadece gemilerin ülkeden çıkışının yasaklanması olarak anlaşılmamakta bilhassa günlük dilde ve öğretide bir devletten belirli malların dışsatımının yasaklanması olarak ifade edilmektedir (Droit International, 1988:496). Devletler bu amaçla ambargoya özellikle silah, petrol, doğalgaz, stratejik mallar gibi malların dışsatımına konulan ambargo her zaman bir hukuksal nedene dayanamayıp siyasal nitelikli bir işlemi de meydana getirebilmektedir (Pazarcı, 2014:441).

SONUÇ

Türkiye; Basra Körfezi, Kafkasya, Orta Asya ve Doğu Akdeniz'in ilgili noktalarına enerji konusunda yatırım yapmak amaçlı fiili başlangıçlar gerçekleştirmektedir. Enerji faaliyetinde bulunmak isteyen kurumlar, şirketler ve enerji yatırımında yer alan tüm aktif sektörler, etkin ve kalıcı olmalı ve ayrı ayrı desteklenerek bir çatı altında toplanmalıdır. Enerjiye yatırım yapan ülkeler, sadece teknik ve teknolojik olarak yatırım sağlamakla kalmamakta; ekonomik, siyasi, jeopolitik ve stratejik açıdan da seviye atlamasına sebep olmaktadır.

Enerji güvenliği branşında faaliyetler için eğilim gösteren ve bu branşta uzmanlaşan sanayicileri, öğretim üyelerini, düşünce kuruluşlarını, STK'ları ve resmi kurum temsilcilerini aynı karede buluşturan platform ve faaliyetler çoğaltılmalıdır. Enerji birliğinin kurulması bu branşta faaliyet gösteren her bir kurumu, STK'yı ve ilgili birçok kamu kurumlarının ilişkili olmasını, faaliyetlerinde tekrare düşmemesini sağlayacaktır. Çalışmaların sonuç bulması için ve özendirmek adına Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü'ne yakın "Enerji İşleri Koordinatörlüğü" kurulabilir.. Bu eşgüdümçülük ETKB yapısında ve ya doğrudan Cumhurbaşkanlığı'na bağlı olarak biçimlenebilir.

Türkiye açısından enerji ve enerji güvenliği ile alakalı sıkıntılar en çok jeopolitik ve stratejik risklerdir. Enerji güvenliği konusunda strateji belirleyen ve yürütülen çalışmaların akademik alanda en az teknik ve teknolojik projeleri kuvvetlendirilmeli ve gizlilik derecesinde raporlar yazılmalıdır. Stratejiler, derecelendirilmiş raporlar üzerinde devamlı şekilde kuvvetlendirilerek güncel duruma getirilmelidir. Uluslararası Enerji Ajansı, Uluslararası Enerji Forumu, Uluslararası Yenilenebilir Enerji Ajansı gibi platformlarda Türkiye'nin enerjiye yatırım yapan kişilere\kurumlara\STK'lara lansmanı ve enerji elde etmek için hedefleri, her türlü branştan iştirakçilerin kuvvetli özellikleri ile daha detaylı hale getirilebilir.

AB enerji müktesebatına entegrasyon yalnızca AB müzakere süreci için değil Türkiye'nin enerji merkezi olma mücadelesi yönünden dikkate değer bir önem taşımaktadır. Türkiye'nin enerji kaynaklarında öncü olması ve temaslarının ticari olarak borsa oluşturma ve nakil geçiş güzergahlarını enerji üssü olarak belirlenmesi,

AB müktesebatına uyumda destekleyici nitelikte olacaktır. Dünya Bankası, Alman Kalkınma Bankası ve Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası gibi mali yapıların daha aktif faaliyet içerisinde olması ve enerji branşında pilot projelerin genişletilmesi hususunda hissedarlara takdim edilen “know-how” desteği çoğaltılmalıdır. Türkiye enerji potansiyelini ekonomiye hızlı bir şekilde piyasaya giriş yaparak sunmalıdır. Enerji potansiyelinde mevcut enerji kaynakları, yeni kaynak arayışında beraberinde getirmektedir. Denizin binlerce altından sismik araştırma gemileri ve petrol, doğal gaz arama projeleri sonuç aldırıyor ve diğer ülkeleri de ilişkiler ağına düşündürüyor. Kömür ve kaya gazı arama çalışmalarına değer verilmesi de yenilenebilir enerjinin aktive edilmesinde kolaylık sağlayacak düzeye ulaşabilir.

2008 yılında gerçekleşen küresel ekonomik krizine karşın Türkiye; nüfus, sanayi ve ekonomik değişkenleri açısından orta ve uzun vadede büyüme hızını devam ettirecektir. Enerjinin düşük fiyatlarla arz edilmesi halinde küresel petrol ve doğal gaz tüketiminin artacağı dikkate alınmalıdır. Bu durum, değişkenliği düşük fiyatta gerçekleşen petrol ve doğal gaz değerinin piyasada keskin iniş ve çıkışlara sebep olacağı manasına gelmektedir. Kısa ve orta vadede kökten fiyat çoğalması, kritik dış ticaret açığı sıkıntısında olan Türkiye’nin enerji güvenliği açısından risk oluşturmaktadır. Rekabetçi enerji pazarlarında meydana çıkacak yatırımlar, yasal alanda yarışır şekilde tekrar tertip edilmesine bağlıdır. Hukuki dayanaklar, enerjide milliliğin korunarak gözetilmesine ve altın hissenin devletin kendisinde olmasını sağlayacak ve genişletecektir.

Suriye’de enerji kaynaklarının üretimi 2011 yılında başlayan iç kargaşayla bölgesel veya küresel anlamda ülkeler açısından dikkate değer nitelik taşımıştır. Bölge büyük ya da kaliteli enerji ham maddelerine sahip olmasa da mevcut olan üretim miktarı, iç kargaşa olmadan önce yerel halkın ihtiyacını gidermekte ve dış satım yapılabilecek imkandaydı. Lakin ülkede DEAŞ terör örgütünün bulunması ve enerji kaynaklarının tamamına yakın üstünlük elde etmesi, siyasi anlamda taşları yerinden oynatacaktır. ABD, PKK\KCK-PYD ve YPG’yi sahada kendini temsil etmesi için kuvvet olarak kullanmakta ve vekil olarak tayin etmektedir. Tüm yapılmasını istediği işlemlerde bu süreç 2014 yılı sonrasında daha da hız kazanmıştır. Ham petrol ve doğal gaz kaynaklarını DEAŞ terör örgütü denetlemiş ve kaynakları azar azar himayesine alarak ilk önce Suriye rejimi olmak üzere Rusya, Türkiye ve

İran'a karşı hamlelerinde avantaj elde etmiştir. Türkiye'nin hem karada hem denizlerde hem de havada gerçekleştirdiği operasyonların ardından birçok konu ve ülkeler tarafında değişimler\dengeler yaşanmasına rağmen, real olan ve mühim derecede tüm ülkeleri ve devlet görevlilerini etkileyen unsur, halen daha ülke kaynaklarının PKK\KCK-PYD\YPG terör örgütünün himayesi altında %70'lik oranla denetlenmesidir. Bu konunun esas sebebi, ifade edildiği şekilde değildir. ABD, Suriye'deki hammadde petrol ve doğal gaz kaynaklarından elde ettiği geliri bırakmak istememesinden ötürü değil, aksine Suriye rejiminin hammadde petrol ve doğal gaz kaynaklarını denetim altında bulundurmasını ve tekrar sahip olmasını istemeyerek rejimin özellikle enerji sıkıntısını aşmamasını istemektedir.

2010 yılının ilk başlarında rejimin ele geçirdiği ve kendi himayesinde bulundurduğu toplam enerji üretiminin aşağı yukarı 28 milyon ton muadil petrol (Mtoe) olduğunu, 2015 yılında oranın 4,68 milyon ton muadil petrol seviyesine düştüğünü görmekteyiz. Daha önce petrol ihraç eden rejim güçleri şimdi dışa bağımlı bir noktaya geldiler ve yıl bazında doğal gaz üretimini yarıdan az seviyeye kadar indirdiler (8,3 milyar m³ ten 4,3 milyar m³ e).

Petrolün kontrol merkezi YPG'dir ve alana nüfuz etmesi sayısal verilerin üretim bazında düşmesine sebep olmuş ve daha da uzaklaştırmıştır. 2021 yılında rejimin petrol üretim seviyesi günlük 25 bin varilden daha az değere düşmüştür. ABD ve PKK/ YPG'nin denetimde bulundurduğu enerji alanlarına baktığımızda ilk Deyrizor Bölgesi'ni görmekteyiz. Ülkenin sahip olduğu değerli rezervler, Suriye'nin güneyinde bulunmaktadır. Deyrizor Bölgesi'nin enerji kaynakları var olmasa da doğusunda kalan civarın büyük enerji alanlarının PKK\KCK-PYD'nin himayesinde olduğunu görmekteyiz. El-Ömer Sahası, ülkenin özellikle de Deyrizor Bölgesi'nin büyük petrol alanlarından biridir. Cafra, Arfa, Vard, Tanak, Kevabı, Kahar, Şueytat gibi sahalarda da mevcut petrol bulunmaktadır ve denetimini PKK\KCK-PYD yapmaktadır. Kontrolünde toplamda 10'dan fazla petrol sahaları vardır. Toplam petrol alanlarının ülke ihtiyacına karşılık enerji kaynaklarına karşılık değeri %30'na denk gelmektedir.

Söz edilmemiş olan diğer iki petrol alanları da Rakka ve Haseke'dir. Bunlar da terör örgütlerinde denetime tabi tutulmuş ve onların himayesinde kalmıştır.

Türkiye'nin sınır hattını koruması özellikle de sınır hattını terör örgütlerinin üyelerinden korumak amacıyla başlatmış olduğu her operasyon, ülke anlamında faydalı olmaktadır. Barış Pınarı Harekatı'nın ardından enerji kaynaklarının denetime ve himayesinde değişiklik kaydedilmemiş; terör örgütü üyeleri kontrolü korumuştur. Suriye rejiminin Türkiye'nin harekatı karşısında enerji kaynaklarının bulunduğu civarlara ve üretim tesislerine karşı birkaç eylemde bulunması ABD tarafından engellenmiştir. ABD'nin bölgeye karşı iştah kabartan açıklamaları ve her açıdan kontrolü elde etmeye çalışması, bölgede bulunan kaynakların güvenlik sorunu yaşamasından dolayı başka alanlara götürülmesini ve muhafaza edilmesini resmi bir beyanla ifade etmektedir. ABD Başkanı Donald Trump'ın, "Petrole karşı birtakım girişimlerini gördük. Bu anlamda da petrolün mevcut olduğu her sahayı biz koruyacağız ve güvenli bir noktaya taşınmasını sağlayacak ya da bulunduğu yerden emin olacağız. Bu sayede petrolün muhafaza edilmesinden emin olacağız. Elbette ki petrole karşı tavrımızı veya petrole neler yapacağımızı daha sonra düşüneceğiz." şeklinde kamuoyuna karşı açıklamaları petrole ve bölgeye karşı tavrını da destekler niteliktedir. İfadenin arkasından Ria Novosti gibi bazı Rus haber kaynakları Suriye'nin petrol ve doğal gaz kaynaklarından günlük elde etmiş olduğu kazancın yaklaşık 1 milyon dolar olduğunu, bu nedenle bu doğal kaynakların himayemizin dışına çıkmayacağını ve her koşulda kontrolünde bulunacaklarını göstermiştir.

ABD hakkında açıklamalarının ardından enerji kaynaklarına karşı eleştiride ya da bilimsel açıklamalarda bulunan analistler ve uzman kadro, ABD'nin Suriye topraklarında gerçek amacının petrol olduğunu ve gelir getirici büyük kazanç elde ettiklerini de açıklamışlardır. PKK/YPG'nin kontrolü altında olan petrol sahaları, ülke içerisinde yeterli düzeyde fakat rezerv ve kalite açısından diğer ülkelere nazaran kıymetli değildir (Suriye petrol rezervi toplam 2,5 milyar varil, Irak petrol rezervi toplam 148 milyar varil). Terör örgütlerinin kontrolünün dışına çıkmaması veya bölgeye girişimde bulunan Suriye rejimi dahil diğer ülkelerin engellenmesi, terör örgütlerinin ayakta kalabilecek geliri elde etmelerinden kaynaklanmaktadır. Bu şekilde ihtiyaçlarını özellikle de geçimlerini sağlıyorlardır. Bu anlamda bölge için önemlidir.

Türkiye'nin en önemli hamlesi, Suriye'ye karşı Fişhabur Sınır Kapısı'nın denetim altına alınmasıdır. Özellikle bu sınır kapısı terör örgütlerinin petrol satışında

ve petrolün taşınmasında önemli ticari merkez kapısıdır. Neticede başından beri Suriye halkı, petrol ve doğal gaz kaynaklarında söz sahibi iken iç kargaşanın getirdiği karışıklık ile kaynakların sahibi olmaktan uzaklaşmışlardır.

Yukarıda anlatılan tüm terör faaliyetlerine karşı petrol ve gaz boru hatlarının korunmasına yönelik şirketlerin ve devletlerin büyük yatırımlar yaptığını görmekteyiz. Bunlara örnek olarak sektörün gelişen teknoloji ile boru hatlarının güvenliği için yapay zekaya dayalı kapalı devre kamera sistemleri (CCTV), boru hattına güzergahına döşenen fiberoptik kablolar yardımı ile yaklaşan cismin (insan, araç vs gibi yaydığı titreşimler sayesinde) önceden fark edilerek bölgedeki kolluk kuvvetlerine haber verilmesi (Pipe Line Management System), boru hatlarının geçtiği kritik bölgelerin İHA'lar (insansız hava aracı) ile denetlenmesi gibi sistemler kullanılmaya başlanmıştır.

KAYNAKÇA

- Akbaş, Fahri, ve Ürün, Emre, (2016), Enerji Güvenliği, Bölgesel Enerji Merkezi: Türkiye, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. ICEBSS Özel Sayısı, s. 103-113.
- Akbulut, Hamit, (2021), *Enerji Diplomasisi*, <http://www.mfa.gov.tr/enerji-diplomasisi.tr.mfa> (E.T. 29 Eylül 2022).
- Aktaş, Kadir, (2018), Suriye ve Irak Örnekleri üzerinden Türkiye-İran ilişkileri: İş Birliği mi? Rekabet mi?, *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, S. 2018, s. 163-167.
- Anadolu Ajansı, (2015a), *Türkiye-İran Doğalgaz Boru Hattına Sabotaj*, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/turkiye-iran-dogalgaz-boru-hattina-sabotaj/22220> (E.T. 3 Kasım 2022).
- Anadolu Ajansı, (2015b), *Terör Saldırılarının Yeni Hedefi Enerji Hatları*, <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/teror-saldirilarinin-yeni-hedefi-enerji-hatlari/18004> (E.T. 3 Kasım 2022).
- Anadolu Ajansı, (2015c), *Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattına Saldırı*, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/kerkuk-yumurtalik-petrol-boru-hattina-saldiri/21773> (E.T. 3 Kasım 2022).
- Anadolu Ajansı, (2015d), *Terör Örgütü Hem Süreci Hem de Huzuru Hedef Aldı*, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/teror-orgutu-hem-sureci-hem-de-huzuru-hedef-aldi/19662> (E.T. 3 Kasım 2022).
- Anadolu Ajansı, (2015e), *Doğal Gaz Boru Hattına Saldırı Girişimi*, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/dogal-gaz-boru-hattina-saldiri-girisimi/19780> (E.T. 3 Kasım 2022).
- Anadolu Ajansı, (2015f), *Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattı'na Terör Saldırısı Engellendi*, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/kerkuk-yumurtalik-petrol-boru-hattina-teror-saldirisi-engellendi/494740> (E.T. 3 Kasım 2022).

- Anadolu Ajansı, (2017), *Terör Örgütü PKK'dan Enerji Nakil Hattına Saldırı*, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/teror-orgutu-pkkdan-enerji-nakil-hattina-saldiri/796242#!> (E.T. 3 Kasım 2022).
- Anadolu Ajansı, (2018), *Teröristlerden Türkiye-İran Doğalgaz Boru Hattına Sabotaj Girişimi*, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/teroristlerden-turkiye-iran-dogalgaz-boru-hattina-sabotaj-girisimi/1116108> (E.T. 3 Kasım 2022).
- Anaid, Anwar, (2014), Turkish Economic Expansion and its Regional Implications, *The Review Kurdistan Region of Iraq Kurdistan*, C. 1, S. 5, s. 41-53.
- Arı, Cafer, (2013), *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*, Bursa: MKM Yayıncılık.
- Aybar, Emine, Saral, Nejd, (1986), “Türkiye’nin Bugünkü ve Gelecekteki Enerji Durumu”, *Türkiye*, C. 4, s. 755-788.
- Aydemir, Hulusi, (2015), Türkiye’nin Ulaştırma Politikaları Çerçevesinde Demiryolu Ulaştırma Siteminin Genel Durumunun İrdelenmesi ve Geleceğine Bakış, *Demiryolu Mühendisliği Dergisi*, S. 3, s. 41-46.
- Aydın, Levent, (2015), *Enerji Ekonomisi ve Politikaları*, 2. Baskı, Ankara: Seçkin Yayınları.
- Ayhan, Veysel; Barzani, Aziz, ve Demir, Hakan, (2013), Enerji Siyaseti, Türkiye Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi, Boru Hatları, Petrol Satışı ve Bağdat’ın Pozisyonu. *IMPR*, Kasım 2013, 1-31.
- Balcı, Ali, (2014), Enerji'sine Kavuşan Komşuluk Türkiye-Kürdistan Bölgesel Yönetimi İlişkileri, *SETA Analiz*, C. 97, S. 1, s. 7-26.
- Bayraç, Hüseyin, Naci, (2018), Uluslararası Doğalgaz Piyasasının Ekonomik Yapısı ve Uygulanan Politikalar, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, C. 13, S. 3, s. 13-36.
- Bayraç, Hüseyin, Naci, (2019), Küresel Petrol Piyasasındaki Fiyat Dalgalanmalarının Ekonomik Etkileri, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 9, S. 19, s. 44-59.

- BBC, (2008), *Kerkük-Ceyhan'a PKK Sabotajı*, http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2008/11/printable/081122_pkk.shtml (E.T. 1 Kasım 2022).
- BBC, (2016), *Kerkük-Yumurtalık Petrolüne Sabotaj Kesintisi*, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/02/160218_petrolboruhatti (E.T. 1 Kasım 2022).
- Bekkeheien, Martin; Haland, Qystein; Klovening, Reidulf, and Stockholm, Roar, (1999), *Energy Demand Patterns Towards 2050*, OECD-Energy: The Next Fifty Years.
- Bell, Joseph, and Saunders, Cheryl, (2006, July 7), *Iraq Oil Policy-Constitutional Issues Regarding Federal Government and Regional Authority*, <http://www.iraqoilforum.com/wpcontent/uploads/2011/11/Joseph-Bell-Oil-Policy-Issues-Constitution.pdf> (E.T. 15 Ocak 2020).
- Beraat, Gökkuş, (2019), Rusya: Suriye'nin Kuzey Doğusundaki Petrol Sahaları Suriye'ye Geri Verilmeli, *Euronews*, 23 Ekim 2019.
- Besdevant, Jules, (1960), *Dictionnaire de la terminologie du droit international*, Paris: Sirey.
- Beyatlı, Aydın, (2008), *ABD'nin Irak'ı İşgalinin Bölge Ülkelerine Etkisi*, Ankara: Kök Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Vakfı.
- Bianca, Britton, (2019), Gibraltar Seizes Iranian Oil Tanker Bound for Syria, *CNN*, 5 Temmuz 2019.
- Bielecki, Janusz, (2002), Energy Security: Is the Wolf at the Door. *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 42, 235-250.
- Biresselioğlu, Mehmet, Efe, (2012), NATO'nun Değişen Enerji Güvenliği Algısı, Türkiye'nin Olası Konumu, *Uluslararası İlişkiler*, C. 9, S. 34, s. 227-252.
- BOTAŞ, (2015), *2015-2019 Stratejik Planı*, https://www.botas.gov.tr/uploads/galeri/strplan_2015-19_tr.pdf (E.T. 25 Ekim 2022).

- BOTAŞ, (t.y.), *Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı*, <https://www.botas.gov.tr/Sayfa/ham-petrol/13> (E.T. 25 Ekim 2022).
- BOTAŞ, (t.y.), *Doğal Gaz ve Petrol Boru Hatları Haritası*, <https://www.botas.gov.tr/Sayfa/dogal-gaz-ve-petrol-boru-hatlari-haritasi/168> (E.T. 25 Ekim 2022).
- Cantenar, Ömer, Faruk, ve Tümlü, Fatih, (2016), PKK Terör Örgütünün Eylemlerinin Güvenlik Güçleri Zayılatı Açısından Analizi, *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*, C. 26, S. 1, s. 1-22.
- Cherb, Aleh, and Jewell, Jessica, (2011), The Three Perspectives On Energy Security: İntellectual History, Disciplinary Roots And The Potential For Integration, *I opinion Environmental Sustainablitiy*, C. 3, S. 1, s. 202-212.
- CNN, (2010), *Ağrı'da Doğalgaz Boru Hattında Patlama*, <https://www.cnnturk.com/2010/turkiye/07/21/agrida.dogalgaz.boru.hattinda.patlama/584205.0/index.html>. (E.T. 28 Ekim 2022).
- Cumhuriyet, (2012), *PKK Yine Saldırdı: 28 Asker Yaralı*, http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diger/377634/PKK_yine_saldiridi__28_asker_yarali.html (E.T. 28 Ekim 2022).
- Çağaptay, Soner, and Evans, Tyler, (2012, January 24), *Turkey's Changing Relations with Iraq: Kurdistan Up, Baghdad Down*. <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/turkeys-changingrelations-iraq-kurdistan-baghdad-down> (E.T. 18 Ağustos 2022).
- Çaha, Havva, (2007), Türkiye'nin Enerji Koridoru Olma Politikası: Düş mü? Gerçek mi? *2023 Enerji Dergisi* Mart 2007.
- Çandar, Cengiz, (2012, 26 Mayıs), *İşin İçine Kürdistan Petrolü Girerse*, *Hürriyet*. <https://www.hurriyet.com.tr/isin-icine-kurdistan-petrolu-girerse-20630287> (E.T. 17 Mayıs 2020).
- Çelikpala, Mitat, (2013), *Enerji Güvenliği NATO'nun Yeni Tehdit Algısı*, İstanbul: İstanbul Bigi Üniversitesi Yayınları.

- Çelikpala, Mitat, (2014), Enerji Güvenliği: NATO'nun Yeni Tehdit Algısı, *Uluslararası İlişkiler*, C. 10, S. 40, s. 75-99.
- Dağdeviren, Zülfü, (2021), Türkiye ile Irak Kürt Bölgesel Yönetimi Arasında Enerji İlişkileri, *Journal of Economics and Research*, C. 2, S. 2, s. 17-33.
- Dalar, Mehmet, (2015), Türkiye-İrak Kürdistan Bölgesel Yönetimi İlişkileri: Karşılıklı Bağımlılık Teorisi Bağlamında Petrol İlişisine Dayalı Bir Analiz, *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 34, S. 1, s. 47-70.
- Demir, Ali, (2014), İran'ın Basra Körfezi'ni Bloke İhtimali ve Hürmüz Boğazı'ndan Geçişlerin Uluslararası Hukuk Açısından Analizi, *Savunma Bilimleri Dergisi*, C. 13, S. 1, s. 107-140.
- Demir, Sezai, (2015), NATO'nun Enerji Güvenliği Politikaları, Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım (Ed.), *Enerji Diplomasisi* içinde (s. 143-162), İstanbul: Beta.
- Deniz, Taşkın, (2016), Türkiye'de Ulaşım Sektöründe Yaşanan Değişimler ve Mevcut Durum, *Doğu Coğrafya Dergisi*, C. 21, S. 36, s. 135-156.
- Doğanay, Hayati, (1998), *Ekonomik Coğrafya 2: Enerji Kaynakları*, Erzurum: Şafak Yayınları.
- Ediger, Volkan, (2007), *Osmanlı'da Neft ve Petrol*, 3. Baskı, Ankara: ODTÜ Yayıncılık.
- Ekici, Deren, Kübra, (2015), Enerji Diplomasisi ve Hazar Havzası, Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım (Der.), *Enerji Diplomasisi* içinde (s. 334), İstanbul.
- Emeklier, Bilgehan, ve Ergül, Nihal, (2010), Petrolün Uluslararası İlişkilerdeki Yeri: Jeopolitik Teoriler ve Petropolitik, *Bilge Strateji Dergisi*, 1(3), 75-76.
- Enerji Haber, (2016, Ekim 7), *İran-Türkiye-Avrupa Doğalgaz Toplantısının İkincisi Trabzon'da Yapıldı*, <http://enerjihaber.com/iran-turkiye-avrupa-dogalgaztoplantisinin-ikincisi-trabzon-da-yapildi/3539/> (E.T. 8 Ekim 2022).

- Erdal, Leman, ve Karakaya, Ethem, (2012), Enerji Arz Güvenliğini Etkileyen Ekonomik, Siyasi ve Coğrafi Faktörler, *Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 131, S. 1, s. 306.
- Erkal, Hızır, Yusuf, (2018), Enerji Güvenliğine Yönelik Tehditler ve Enerji Güvenliği Politikalarındaki Değişim, *Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 2, S. 2, s. 63-78.
- Erkan, Çağlar, Anıl, (2015), Enerji Arz Güvenliğinde Enerji Nakil Hatları Güzergahlarının Önemi ve Karadeniz, *Karadeniz Arastirmalari*, C. 45, s. 127-150.
- Eurostat, (2009), *Energy and Environment Indicators*, Pocket boks, (Enerji ve Çevre Göstergeleri, 2009 AB Yayınları) ISSN 1725-4566, Publications of the European Union 2009, [http: //europa.eu.Eurostat](http://europa.eu/Eurostat). (E.T. 28 Eylül 2022).
- Gaunson, A, B, (1984), Churchill, de Gaulle, Spears and the Levant Affair. *The Historical Journal*, C. 27, S. 3, s. 697–713.
- Göksedef, Ece, (2019), Soçi Mutabakatı- Kuzey Suriye’de Ortak Devriye Başlatan Rusya ile Türkiye’nin Hedefi Ne?, *BBC News*, 1 Kasım 2019.
- Göksedef, Ece, ve Kobal, Melis, (2021), IŞİD Petrol A.Ş. *Al Jazeera Turk*, 30 Ekim 2014.
- Haberler.com, (2006), *Batman’da Petrol Boru Hattında Patlama*, <https://www.haberler.com/batman-da-petrol-boru-hattinda-patlama-2-haberi/> (E.T. 26 Ekim 2022).
- Haberler.com, (2008), *PKK Botaş Boru Hattına Saldırdı*, <https://www.haberler.com/pkk-botas-boru-hattina-saldir-di-haberi> (E.T. 25 Ekim 2022).
- Habertürk, (2010), *Petrol Boru Hattındaki Yangın Söndürüldü*, <https://www.haberturk.com/yasam/haber/529312-petrol-boru-hattindaki-yangin-sonduruldu>. (E.T. 25 Ekim 2022).

- Habertürk, (2011), *Doğalgaz Boru Hattında Patlama*, <https://www.haberturk.com/yasam/haber/658026-dogalgaz-boru-hattinda-patlama> (E.T. 29 Ekim 2022).
- Habertürk, (2012), *Kerkük-Yumurtalık Petrol Hattında Patlama!*, <https://www.haberturk.com/yasam/haber/731185-kerkuk-yumurtalik-petrol-hattinda-patlama>. (E.T. 30 Ekim 2022).
- Harunoğulları, Muazzez, (Ekim 2016), Jeopolitik Rekabet Alanı: Hazar Havzası ve Türkiye, *TÜCAUM Uluslararası Coğrafya Sempozyumu*, s. 402.
- Hürriyet, (2004), *Petrol Boru Hattına Sabotaj*, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/petrol-boru-hattina-sabotaj-268010>. (E.T. 23 Ekim 2022).
- Hürriyet, (2005a), *Batman'da Petrol Boru Hattında Patlama*, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/batmanda-petrol-boru-hattinda-patlama-323356> (E.T. 23 Ekim 2022).
- Hürriyet, (2005b), *Batman'da Akıl Almaz Petrol Hırsızlığı*, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/batmanda-akil-almaz-petrol-hirsizligi-3390306>. (E.T. 23 Ekim 2022).
- Hürriyet, (2006), *PKK'lı Teröristler Doğalgaz Boru Hattına Saldırdı*, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/pkkli-teroristler-dogalgaz-boru-hattina-saldirdi-4460661>. (E.T. 23 Ekim 2022).
- Hürriyet, (2008), *Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattında Yangın Sürüyor*, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/baku-tiflis-ceyhan-boru-hattinda-yangin-suruyor-9593521>. (E.T. 23 Ekim 2022).
- Hürriyet, (2010a), *BOTAŞ Boru Hattında Yangın: 2 Ölü*, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/botas-boru-hattinda-yangin-2-olu-15527457> (E.T. 23 Ekim 2022).
- Hürriyet, (2010b), *PKK Ağrı'da Boru Hattına Saldırdı*, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/pkk-agrida-boru-hattina-saldirdi-15631513> (E.T. 23 Ekim 2022).

- Hürriyet, (2011), *Batman'da Petrol Sahasına Saldırı: 3 Ölü*, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/batmanda-petrol-sahasina-saldiri-3-olu-19314350> (E.T. 23 Ekim 2022).
- Hürriyet, (2012a), *Sarıkamış'ta Doğalgaz Boru Hattında Patlama*, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/sarikamista-dogalgaz-boru-hattinda-patlama-20653123> (E.T. 23 Ekim 2022).
- Hürriyet, (2012b), *Kars'ta Doğalgaz Boru Hattında Patlama*, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/karsta-dogalgaz-boru-hattinda-patlama-21619085> (E.T. 23 Ekim 2022).
- Hürriyet, (2012c), *Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattında Yangın*, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/kerkuk-yumurtalik-petrol-boru-hattinda-yangin-21313992> (E.T. 23 Ekim 2022).
- Hürriyet, (2012d), *NATO Petrol Boru Hattında Patlama*, <http://www.hurriyet.com.tr/video/nato-petrol-boru-hattinda-patlama-36067730> (E.T. 23 Ekim 2022).
- Hürriyet, (2012e), *PKK İran Doğalgaz boru hattına saldırdı*, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/pkk-iran-dogalgaz-boru-hattina-saldiridi-21648259> (E.T. 23 Ekim 2022).
- Hürriyet, (2014), *BTC Patlamasıyla İlgili Şok İddia*, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/btc-patlamasiyla-ilgili-sok-iddia-27751142> (E.T. 23 Ekim 2022).
- Hürriyet, (2015), *PKK'dan Doğalgaz Boru Hattına Saldırı*, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/pkkdan-dogalgaz-boru-hattina-saldiri-29895169> (E.T. 23 Ekim 2022).
- Hürriyet, (2016), *PKK, Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattına Saldırdı*, <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/pkk-kerkuk-yumurtalik-petrol-boru-hattina-saldiridi-40057178> (E.T. 23 Ekim 2022).
- Hürriyet, (2019), *IKBY İran'a Petrol İhracatını Durdurdu*, <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/ikby-irana-petrol-ihracatini-durdurdu-41119195>, (E.T. 04 Aralık 2021).

- IEA, (2011), *Electricity/Heat in Brazil in 2008, Statistics, Electricity, Heat Data for Brazil*, [http: //www.iea.org/stats](http://www.iea.org/stats), (E.T. 12 Ocak 2022).
- International Crisis Group, (2012, April 19), *Iraq and the Kurds: The High-Stakes Hydrocarbons Gambit*, Crisis Group, Middle East Report No120. [https: //www.crisisgroup.org/middle-eastnorth-africa/gulf-and-arabian-peninsula/iraq/iraq-and-kurds-high-stakes-hydrocarbonsgambit](https://www.crisisgroup.org/middle-eastnorth-africa/gulf-and-arabian-peninsula/iraq/iraq-and-kurds-high-stakes-hydrocarbonsgambit) (E.T. 23 Haziran 2022).
- Israel Defense Forces, (2022), *Iran's Economic Gains in Syria*, [https: //www.idf.il/en/minisites/iran/iran-in-syria/irans-economic-gains-in-syria](https://www.idf.il/en/minisites/iran/iran-in-syria/irans-economic-gains-in-syria), (E.T. 2 Kasım 2022).
- İktisadi Kalkınma Vakfı, (2009), *İktisadi Kalkınma Vakfı*, [http: //www.ikv.org.tr](http://www.ikv.org.tr), 10 Eylül 2009, (E.T. 25 Kasım 2021).
- İsmaylov, E, (2015), *Lozan Çerçeve Antlaşması Sonrasında İran-Rusya*. Ankara: Bilgesam Analiz.
- İşcan, İsmail, Hakkı, (2004), Uluslararası İlişkilerde Klasik Jeopolitik Teoriler ve Çağdaş Yansımalar. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, S. 1, s. 63-64.
- İşeri, Emre, ve Dilek, Oğuz, (2012), Yeni Enerji Jeopolitiğinde NATO'nun Enerji Güvenliğinde Tamamlayıcı Rolü ve Türkiye'nin Potansiyel Katkıları, *Akademik Bakış Dergisi*, C. 5, S. 10, s. 229-248.
- Jamasb, Tooraj, and Pollitt, Micheal, (2008), Security of Supply and Regulation of Energy Networks, *Energy Policy*, C. 36, S. 12, s. 4584-4589.
- Jansen Jaap, and Seebregts, Ad, (2010), Long-term Energy Services Security: What is it and How can it be measured and valued?, *Energy Policy*, C. 23, s. 1654-1664.
- Ji, You, (2007), Dealing with the Malacca Dilemma: China's Effort to Protect its Energy Supply, *Strategic Analysis*, C. 31, S. 3, s. 467-489.
- Julian, Lee, (2019), Denied Iran's Oil, Syria Has Few Options But Russia, *Bloomberg*, 7 Temmuz 2019.
- Karadağ, Raif, (2008), *Petrol Fırtınası. (I)*, İstanbul: Truva Yayınları.

- Keohane, Robert, and Nye, Joseph, (2001). *Power and Interdependence*, New York, ABD: Addison Wesley Longman.
- Khalil, Lydia, (2009, June 20), *Stability in Iraqi Kurdistan: Reality or Mirage?*,
https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/06_kurdistan_khalil.pdf (E.T. 25 Ocak 2022).
- Kocaoğlu, Mehmet, (1996), *Petro-Strateji*, İstanbul: Harp Akademileri Basım Evi.
- Kurdistan Regional Government, (2014, June 20), *KRG statement on oil exports*,
http://mnr.krg.org/index.php/en/index.%20Php/en/pressreleases/379-kr-g-statement-on-oilexports (E.T. 14 Eylül 2020).
- Kurt, Selim, ve Erinç, Merve, Başak, (2021), PKK Tarafından Enerji Nakil Hatlarına Yönelik Olarak Gerçekleştirilen Saldırıların Türkiye'nin Enerji Güvenliğine Etkileri, *Uluslar arası İlişkiler Çalışmaları Dergisi*, C. 1, S. 1, s. 1-27.
- Leiby, Paul, (2007), *Estimating the Energy Security Benefits of Reduced U.S. Oil Imports*, ORNL/TM-2007/028. Rapor, Oak Ridge National Laboratory, United States.
- Luft, Gal, (2013), *Dependence on Middle East Energy and Its Impact on Global Security*,
chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/http://www.iags.org/luft_dependence_on_middle_east_energy.pdf, (E.T. 14 Ekim 2020).
- Mahmud, Osman, (2019), Uluslararası Güçler Petrol Üzerinden Suriye'de Söz Sahibi Olmanın Peşinde, *Anadolu Ajansı*, 11 Kasım 2019.
- Maysam, Rizk, (2021), Doğu Suriye'nin Petrolleri İsrail'in elinde, *Al Aklıbar*, 15 Temmuz 2021.
- Memmedov, Şems, (2007), *Hazar Havzası'ndaki Taşıma Hatlarının Değerlendirilmesi ve Bölge Limanlarının Stratejik Konumunun Analizi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Deniz Bilimleri ve İşletmeciliği Enstitüsü, İstanbul.

- Memur-Sen, (2019), *Çalışma Hayatı ve Terör Raporu: 2015-2018*, http://kamujans.com/images/dosyalarim/9_HAZIRAN_RAPOR.pdf (E.T. 25 Ekim 2022).
- Meray, Seha, (1965), *Devletler Hukukuna Giriş 2. Cilt*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi.
- Milliyet, (2006), *PKK'dan Doğalgaz Boru Hattına Sabotaj*, <https://www.milliyet.com.tr/gundem/pkkdan-dogalgaz-boru-hattina-sabotaj-257555> (E.T. 25 Ekim 2022).
- Milliyet, (2010), *Rus Transneft Başkanı: Samsun-Ceyhan Petrol Boru Hattı Projesi Durdu*, <http://www.milliyet.com.tr/ekonomi/rus-transneft-baskani-samsun-ceyhan-petrol-boru-hatti-projesi-durdu-1289338> (E.T. 25 Ekim 2022).
- NTV, (2015), *Kars'ta Doğalgaz Boru Hattına Terör Saldırısı*, <https://www.ntv.com.tr/turkiye/karsta-dogalgaz-boru-hattina-terorsaldirisi,tdbGRC0XHU2O3ImffVeEEQ> (E.T. 25 Ekim 2022).
- Nunn, Sam, Schlesinger, J, R, and Ebel, Robert, (2000), *The Geopolitics of Energy Into the 21st Century* (Vol. 1), Washington: CSIS Press.
- Olçar, Kemal, (2010), Uluslar arası Çatışmaların Enerji Politik Analizi (Energy-Political Analysis of International Conflicts), *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, C. 6, s. 103-104.
- Özey, Ramazan, (2017), *Ortadoğu'nun jeopolitiği*, Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Pamir, Necdet, (2006), Kafkaslar ve Hazar Havzasındaki Ülkelerin Enerji Kaynaklarının Türkiye'nin Güvenliğe Etkileri, *Sempozyum (Türkiye'nin Çevresinde Meydana Gelen Gelişmelerin Türkiye'nin Güvenlik Politikasına Etkileri)*, 09-10 Mart 2006, İstanbul: Harp Akademileri Basımevi.
- Pamir, Necdet, (2008), *Cumhuriyet'ten Günümüze Türkiye'de Enerji Politikaları*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Polat, Şafak, Doğan, (2020), Türkiye'nin Suriye'nin Kuzeyindeki Askeri Hareketinin Amaçları ve Sonuçları, *Güvenlik Stratejik Dergisi*, C. 16, S. 33, s. 1-3.

- Russia Today, (2019), *Iran Seeks to Revive Oil Pipeline Across Iraq to Syria Amid Tensions in Hormuz Strait*, <https://www.rt.com/business/467297-iran-iraq-oil-pipeline/>, (E.T. 04 Aralık 2021).
- Saatçioğlu, Cem, (2006), *Ulaşım Ekonomisi*, İstanbul: Sümer Kitabevi.
- Seligman, Lara, and Lefebvre, Ben, (2020), *Little-Known US Firm Secures Deal for Syrian Oil*, <https://www.politico.com/news/2020/08/03/delta-crescent-energy-syrian-oil-391033>, (E.T. 25 Kasım 2021).
- Serin, Aylin, (2009), *Avrupa Birliği'nin Enerji Politikası Sorunsalı, Artan Enerji Bağımlılığı ve Türkiye'nin Rolü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Sevim, Cenk, (2009), Geçmişten Günümüze Enerji Güvenliği ve Paradigma Değişimleri, *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, S. 13, s. 93-95.
- Sevim, Cenk, (2010), Petrol Rezervlerinin Zirve Noktasının Enerji Güvenliği Açısından Büyük Enerji Pazarları (ABD, AB, Çin ve Hindistan) Üzerindeki Etkileri, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, C. 6, S. 11, s. 53-72.
- Sevim, Cenk, (2012), Küresel Enerji Jeopolitiği ve Enerji Güvenliği, *Journal of Yasar University*, C. 26, S. 7, s. 4378-4391.
- Sevim, Cenk, (2012), Küresel Enerji Jeopolitiği ve Enerji Güvenliği, *Journal of Yasar University*, C. 26, S. 7, s. 4378-4391.
- Sevim, Cenk, (2012), Küresel enerji jeopolitiği ve enerji güvenliği, *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, C. 7, S. 26, s. 4378-4391.
- Stein, Arthur, (1993), Coordination and Collaboration: Regimes in An Anarchic World. In D. A. Baldwin (Ed.), *Neorealism and Neoliberalism* (s. 72), New York: Columbia University Press.
- Şahin, Sonay, (2019), Küresel Enerji Politikalarının Kısacasında Ortadoğu, Ankara: Astana Yayınları.
- Şarku'l Avsat, (2019), *Suriye'de Petrol Savaşları: En Büyük Pay Rusya'nın ABD İse Vekilleri Aracılığıyla Petrolü Kontrol Ediyor*, <https://aawsat.com/turkish/home/article/2028146/suriyede-petrol-savaslari->

en-büyük-pay-rusyanın-abd-ise-vekilleri-aracılığıyla?fbclid=ıwar0scmnwzky7mvbrnky8okckxjeu1g9xhj0ojykmcw04qcu_m6zfd7uj7qq (E.T. 23 Ekim 2022).

Şöhret, Mesut, (2014, Eylül), Enerji Güvenliği'nin Ekonomi Politikası ve Uluslararası Çatışmalara Etkisi, *Uluslararası Enerji ve Güvenlik Kongresi*, Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.

TBMM, (4 Mart 2010 Tutanakları), *TBMM 4 Mart 2010 Perşembe Birinci Oturum Tutanakları*, <http://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem23/yıl4/ham/b06901h.htm>, (E.T. 26 Kasım 2020).

TEİAŞ, (2011), *TEİAŞ'ın Kuruluşu ve Tarihçesi*, Türkiye Elektrik Kurumunun (Tek) Kuruluşu, <http://www.teias.gov.tr>. (E.T. 12 Şubat 2020).

TPAO, (2004), *İlk 50 Yıl 1954-2004*, Ankara: Nadir Kitap.

TPAO, (2018), *2017 Yılı Ham Petrol ve Doğal Gaz Sektör Raporu*, Ankara: Türkiye Petrolleri.

Turan, Aslıhan, (2010), Hazar Havzası'nda Enerji Diplomasisi, *Bilge Strateji*, C. 2, S. 2, s. 43-72.

Turkey Tribune, (2016), *Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattı'na PKK'dan Sabotaj*, <https://www.turkeytribune.com/tr/2016/02/kerkuk-yumurtalik-petrol-boru-hattina-pkkdan-sabotaj/#> (E.T. 25 Ekim 2022).

TÜBİTAK, (1998), *Enerji Teknolojileri Politikası Çalışma Grubu Raporu*, Ankara: TÜBİTAK Yayını.

Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO), (2013), *2013 Yılı Ham Petrol ve Doğal gaz Sektör Raporu*, Ankara: Türkiye Petrolleri.

Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO), (2014), *2013 Yılı Ham Petrol ve Doğal gaz Sektör Raporu*, Ankara: Türkiye Petrolleri.

Türkiye Sınai Kalkınma Bankası (TSKB), (2020), *Enerji Görünümü Raporu 2020*, Ankara: TSKB.

- Uluğbay, Hikmet, (2008), *İmparatorluktan Cumhuriyet'e Petropolitik*, İstanbul: Deki Basım.
- Weiss, Andrew, (2012), *Promoting International Energy Security*, https://www.rand.org/pubs/technical_reports/TR1144z2.html (E.T. 25 Ekim 2022).
- Williams, Aime, (2021), US Claims Russian Groups Helped Funnel Iran oil to Syria *Financial Times*, 20 Kasım 2021.
- World Economic Outlook, (2012), *Growth Resuming, Dangers Remain*, Washington: Maryland Composition.
- World Energy Outlook, (2012), <http://www.iea.org/publications/freepublications/publication/> (E.T. 30 Ekim 2022).
- World Energy Outlook, (2013), *Factsheet*, http://www.worldenergyoutlook.org/media/weowebiste/factsheets/WEO2013_Factsheets.pdf (E.T. 23 Nisan 2022).
- Yergin, Daniel, (1991), *Petrol, Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Yergin, Daniel, (2006), Ensuring energy security, *Foreign affairs*, C. 85, S. 2, s. 69-82.
- Yorkan, Arzu, (2009), Avrupa Birliği'nin Enerji Politikası ve Türkiye'ye Etkileri, *Bilge Strateji*, C. 1, S. 1, s. 24-39.
- Zedalis, Rex, (2009), *The Legal Dimensions of Oil and Gas in Iraq*, Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Zengin, Eyüp, ve Esedov, Aqil, (2009), Türkiye ve Azerbaycan Örneğinde Boru Hatları Ulaştırmasının Çevre Üzerindeki Etkileri, *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 5, S. 9, s. 97-108.
- Zhdannikov, Dmitry, (2016, November 18), *Exclusive: Glencore seeks \$550 million to raise stakes in Kurdish oil Game*, <https://www.reuters.com/article/us-glencore-oil-kurdistanexclusiveidUSKBN13D1O7> (E.T. 21 Eylül 2020).

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Tuğba ÇAKIROĞLU

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Gazi Üniversitesi

Yüksek Lisans Öğrenimi : Polis Akademisi

İletişim

E-Posta :

Tel. :